

SHUKR KE FAZAIL (HINDI)

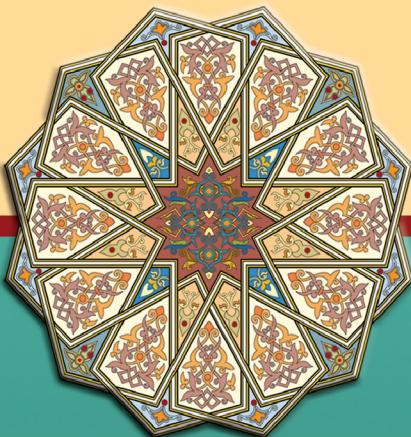

शुक्र की अहमिमत्यत और फ़जाइल पर मुश्तमिल 204 विवायात
व हिकायात का मदनी गुलदस्ता

الشَّكْرُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

तर्जमा बनाम

शुक्र के फ़जाइल

-: मुअलिफ़ :-

इमाम अबू बक्र अब्दुल्लाह बिन मुहम्मद क़क्शी
अल मा'क्फ़ इमाम इब्ने अबी दुब्या

رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ

(मुतवफ़ा 281 हिजारी)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ النَّبِيِّنَ ط
أَمَّا بَعْدُ فَقَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ السَّيِّطِينَ الرَّجِيمِ ط بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ط

کِتَابَ پَدْنَےِ کی دُعٰا

अज़ : शैखे तरीकत, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी, हजरते अल्लामा मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इल्यास अंतार क़ादिरी रज़वी दाम्त बिरक़तुम् ग़ायिये

दीनी किताब या इस्लामी सबक पढ़ने से पहले जैल में दी हुई दुआ पढ़ लीजिये इन شَاءَ اللّٰهُ مَا يُرِيدُ

اللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا حُكْمَتَكَ وَلَا شُرُّ
عَلَيْنَا رَحْمَتَكَ يَا ذَالْجَلَالِ وَالْاَكْرَامِ

तरजमा : ऐ अल्लाह ! हम पर इल्मो हिक्मत के दरवाजे खोल दे और हम पर अपनी रहमत नाज़िल फ़रमा ! ऐ अज़मत और बुजुर्गी वाले ।

(مسْطَرَّف ج ۱ ص ۴، دار الفکر بیروت)

नोट : अब्बल आखिर एक एक बार दुरूद शरीफ पढ़ लीजिये ।

तालिबे ग़मे मदीना
व बक़ीअ़ व मग़फिरत
13 शब्वालुल मुकर्रम 1428 ह.

کِیَامَتِ کے رَوْزَہِ حَسْرَتِ

फ़रमाने مُسْتَفْفَا : سब سے ج़ियादा ह़सरत کِیَامَتِ کे दिन उस को होगी जिसे दुन्या में इल्म हासिल करने का मौक़अ़ मिला मगर उस ने हासिल न किया और उस शख्स को होगी जिस ने इल्म हासिल किया और दूसरों ने तो उस से सुन कर नफ़अ़ उठाया लेकिन इस ने न उठाया (या'नी उस इल्म पर अ़मल न किया) ।

(تاریخ دمشق لا بن عَسَلَکَج ۱۳۸ ص ۱۳۸، دار الفکر بیروت)

کِتَابَ کے خَرَادَارِ مُتَوَجِّهِ هُونَ

किताब की तबाअत में नुमायां ख़राबी हो या सफ़हात कम हों या बाइन्डिंग में आगे पीछे हो गए हों तो मक्तबतुल मदीना से रुजूअ़ फ़रमाइये ।

ट्रान्सलेशन डिपार्टमेन्ट (दा'वते इस्लामी)

ये हिंदी में अंग्रेजी से अनुवाद हैं।

मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा'वते इस्लामी) ने उर्दू ज़बान में मुरत्तब किया है। ट्रान्सलेशन डिपार्टमेन्ट (दा'वते इस्लामी) ने इस रिसाले को हिन्दी रस्मुल ख़त में तरीके दे कर पेश किया है और मक्तबतुल मदीना से शाएँ अंग्रेजी करवाया है।

इस रिसाले में अगर किसी जगह कमी बेशी या ग़लती पाएं तो ट्रान्सलेशन डिपार्टमेन्ट को (ब ज़रीए मक्तूब, Email या SMS) मुत्तलअंग्रेजी करवाया कर सकते हैं।

हुस्क़ फ़ की पहचान

फ = फ़	प = फ़	भ = फ़	ब = फ़	अ = फ़
स = थ	ठ = थ	ट = थ	थ = थ	त = थ
ह = ہ	ਛ = ہ	ਚ = ہ	ਝ = ہ	ਜ = ہ
ਛ = ہ	ਡ = ہ	ਧ = ہ	ਦ = ہ	ਖ = ہ
ਜ = ر	ਵ = ر	ਡ = ر	ਰ = ر	ਜ = ر
ਜ़ = س	ਸ = س	ਸ਼ = س	ਸ = س	ਜ़ = س
ਫ = ڻ	ਗ = ڻ	ਅ = ڻ	ਯ = ڻ	ਤ = ڻ
ਘ = ڻ	ਗ = ڻ	ਖ = ڻ	ਕ = ڻ	ਕ = ڻ
ਹ = ڻ	ਵ = ڻ	ਨ = ڻ	ਮ = ڻ	ਲ = ڻ
ਈ = ڻ	ਇ = ڻ	ਏ = ڻ	ਏ = ڻ	ਯ = ڻ

राबिता : ट्रान्सलेशन डिपार्टमेन्ट (दा'वते इस्लामी)

मक्तबतुल मदीना, सिलेक्टेड हाउस, अलिफ़ की मस्जिद के सामने,
तीन दरवाज़ा, अहमदाबाद-1, गुजरात।

MO. 98987 32611 • E-mail : hind.printing92@gmail.com

शुक्र की अहमिय्यत और फ़वाइद पर मुश्तमिल 204 रिवायात व
हिकायात का मदनी गुलदस्ता

الشَّكْرُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

तर्जमा बनाम

शुक्र के फ़ज़ाइल

-: मुअल्लिफ़ :-

इमाम अबू बक्र अब्दुल्लाह बिन मुहम्मद क़रशी अल मा 'रफ़

रحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ
इमाम इब्ने अबी दुन्या

(मुतवफ़ा 281 हि.)

-: पेशकश :-

मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा 'वते इस्लामी)

शो 'बए तराजिमे कुतुब

-: नाशिर :-

मक्तबतुल मदीना

الصلوة والسلام علىك يا رسول الله وعلیک اللہ واصحابک بآمین اللہ

نام کتاب : **الشُّكْرُ لِلّهِ عَزَّوَ جَلَّ**

ترجماً بناام : شُوكِ کے فَجَادِل

مُعَالِلِف : إمام عبد البُرَاءُ عبد الله بن مُحَمَّدٍ
عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ

مُرْتَجِمٌ : مَدْنِي عَلَيْهِ الْمَرْجَعُ

سینے تباراعت : رَبِّيَّ عَلَى أَوَّلِ 1445 هـ، أَكْتوُبر 2023ء۔

તस्दीक़ नामा

तारीख : 18 सफ्त्रल मुजफ्फर 1431 हि.

हवाला नम्बर : 167

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله واصحابه اجمعين

तस्दीक़ की जाती है कि किताब “الشُّكْرُ لِلّهِ عَزَّوَ جَلَّ”

“شُوكِ کے فَجَادِل” (उद्दृ)

(मत्कूआ मक्तबतुल मदीना) पर مजलिसे तफ्तीशे कुतुबो रसाइल की जानिब से नज़रे सानी की कोशिश की गई है। मजलिस ने इसे मतालिबो मफ़ाहिम के ए'तिबार से मक्दूर भर मुलाहज़ा कर लिया है, अलबत्ता कम्पोजिंग या किताबत की ग़लतियों का ज़िम्मा मजलिस पर नहीं।

مجلیس تفہیش کوتوبو رسائل

(دا'वतے اسلامی)

03-02-2010

E-mail : hind.printing92@gmail.com

مَدْنِي إِلْتِजَا : كِسْرِيَّةُ وَأَمْرِيَّةُ كَوَافِرِيَّةُ يَقْرَأُونَ كِتَابَ شَوَّالَ

याद दाश्त

दौराने मुतालआ ज़रूरतन अन्डर लाइन कीजिये, इशारात लिख कर सफ़हा
नम्बर नोट फ़रमा लीजिये । إِنْ شَاءَ اللَّهُ इल्म में तरक्की होगी ।

उनवान

सफ़हा

उनवान

सफ़हा

फ़ेहरिस्त

मज़ामीन	सफ्ट	मज़ामीन	सफ्ट
इस किताब को पढ़ने की नियतें	5	कौन सी ने'मत मुसीबत व आज़माइश है ?	28
अल मदीनतुल इल्मिया का तआरफ़ पहले इसे पढ़ लीजिये !	6	अल्लाह ﷺ की महब्बत पाने का एक ज़रीआ	28
तआरुफ़ मुसन्निफ़	8	अल्लाह ﷺ बदे के अपनी ने'मतें याद दिलाएँ	29
हिस्साए अव्वल		बारगाहे खुदावन्दी में हाज़िरी.....	30
ने'मत की हिफ़ाज़त का नुस्खा	14	एक ने'मत सब नेकियां ले जाएँगी	30
ने'मतों का एहतिराम किया करो	20	किसी ने'मत का शुक्र अदा न कर सकूंगा	30
ने'मतों में ज़ियादती का बाइस	20	शैतान शुक्र में रुकाबट डालता है	31
दुआए शुक्र	21	ने'मतें महफूज़ करने का ज़रीआ	31
सच्चिदुना दावूद ﷺ की मुनाजात	21	शुक्र, सब्र से ज़ियादा महबूब है	31
सच्चिदुना مूसा عليهما السلام की मुनाजात	22	येह शाकिरीन का तरीक़ा नहीं	32
﴿عَلَيْهِ الصلوٰةُ وَالسَّلَامُ﴾ कहने की बरकत	22	इमाम औज़ाई ﷺ का रिक़्वत अंगेज़ बयान	32
बहुत बड़ी ने'मत	23	ना फ़रमानी के बा बुजूद ने'मतें	34
शुक्र के उम्दा अल्फ़ाज़	23	अल्लाह ﷺ की तरफ़ से ढील	34
सच्चिदुना हसन बसरी ﷺ का अन्दाज़े शुक्र	24	ज़िक्रे ने'मत भी शुक्र है	34
सच्चिदुना आदम عليهما السلام का शुक्र	24	दुन्या व आखिरत की भलाई	34
बैतुल खला से निकलने पर शुक्रे इलाही	25	तोता बोलने लगा/मेंडक की तस्वीह	35
नूह عليهما السلام को अब्दन शकूर कहने की वजह	25	सच्चिदुना दावूद ﷺ की तस्वीह	36
खाने के बा'द की एक दुआ	26	शुक्र गुज़ार से सरकार का प्यार	36
दुआए मुस्तफ़ा ﷺ	26	ज़िक्रे इलाही भी शुक्र है	37
नाशुक्री बाइसे अज़ाब है	27	दो ने'मतें	38
ने'मत और शुक्र का तअल्लुक़	27	अदाए शुक्र का एक तरीका	38
गुनाहों को छोड़ देना भी शुक्र है	28	अली बिन हुसैन رضي الله تعالى عنه کी दुआ	38
	28	ऐ इने आदम	39

मज़ामीन	सफ्ट	मज़ामीन	सफ्ट
बाराहे खुदावन्दी میں مے ایلٹیجاں	40	ہر وکْت نماجِ پढ़نے والा بھارنا	52
سُبھ کیسِ حال مें کی?	40	نیا لیباش پہننے کی دُعا اور اس کی فَضیلات	52
کرمے ایلہاہی اور ہیلمے ایلہاہی	41	شُکر گوچار بخشنا گयا	53
رَبِّ کریم میں کی کرم نواجیں	41	شُکر اور اُفْییت دोनوں کا سُوال کرو	53
بِرَحِیْش کے بھانے	41	آفیْت کی اُلَامات	53
رِجُک کا جِیْمما	42	تین نے'مतें	54
نے'مतों کا اِجْهار رَبِّ میں کو پسند ہے	42	نے'مَت کے جُریٰ نا فَرِمانی ن کی جائے	54
اِجْهارے نے'مَت مें تکبُّر ہو ن اِسْرَاف	43	شُکر کے مُتَعْلِمَاتِ چند اَسْبَار	55
خُدا میں کا پ्यارا بَنْدَا اُور نا پسندیدا بَنْدَا	44	ऐ کاش! ہالاتے شُکر مें مौت نسیب ہو جائے	55
مُسیبَت پر ہَمْد و شُکر کرنَا چاہیے	44	एک آ'رَبِی کا انْدَاجِ شُکر	56
نے'مَت مें فَارِیِّ اِجْمَاعاً چاہیے تو....	45	یہہ نے'مَت کا کِسَا بَدلَا ہے?	56
آدھاِ اِيمَان	45	بُوچار سے شِفَاء کی دُعا	56
نے'مَت کا جِیْکر بھی شُکر ہے	46	ہلکات سے بچانے والے آ'مَال	57
شُکر نُوكِسان سے بچاتا ہے	46	نے'مَت مें ہُجُّت اُور تَوَابَان بھی ہے	57
نَاشُکُری سے نے'مَت اُجَابَ بَن جاتی ہے	46	جَنَاتِیَّوں اُور جَهَنَّمِیَّوں کے تَسْبِير نے رُلَا دِیَا	58
ऐسے شُکر گوچار بھی ہوتے ہیں	46	نے'مَتों کی کَدْرِ جَانَنَا چاہو تو....!	58
اِنسان بَडَا نا شُکرا ہے	47	उس کا ڈلْم کم اُور اُجَابَ کَرَاب ہے	58
نے'مَت کا چَرْچَہ کرنَا بھی شُکر ہے	47	مैں تُوم سے یہہی چاہتا ثَمَّا	59
شُکر اُور اُفْییت	48	جَاهِیر اُور چُپَپی نے'مَتें	59
شُکر گوچار کُلَّی	48	اَفْجَلِ تَرَیَن نے'مَت	60
سَيِّدُونَا عَلَیْہِ الْبَرَکَاتُ اُبُولِ اُبْرَجِ میں کا اُمَّل	49	ہاَئِ رے ہُسْنُو جَمَال!	60
جِنَّات کا تِلَاقَت سُون کر جَواب دِئَنَا	49	یہہ نے'مَتें اُور سَخَاَتِوں کِتَنِی اُبْرَجِ میں ہے!	61
پانی پینے کے بَاد کی دُعا	50	شُکر بَجا لَاؤ، نے'مَتें پاَوَوے	61
جَاهِدِ اِسْلَامِیَّاَر کرنے والے کی اِسْلَام	51	شُکر گوچار کی ہِکایت	62
مَدْنَیِ اَکَّاَ کی اِبَادَت صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ	51	एک شاکی کی اِسْلَام کا انوکھا انْدَاج	62

मज़ामीन	सफ़हा	मज़ामीन	सफ़हा
अफ़्ज़ल दुआ और ज़िक्र/शुक्र की मनत	63	खुशी पर सजदए शुक्र सुनत है	77
मुकम्मल हम्द	64	खुश ख़बरी देने वाले को चादर अ़त़ा फ़रमा दी	78
हर ने'मत का शुक्र अदा हो जाए	64	ज़ालिम की मौत पर सजदए शुक्र	78
जिन की महब्बत खुदा आम करे	65	दुरुदो सलाम पढ़ने वाले पर रहमत व सलामती	78
हिस्से दुवुम		दरवाजा खटखटा कर ने'मत की पहचान कराएगा	79
एक निहायत उम्दा दुआ	66	बे सब्रे को नसीहत	79
ख़लीफ़े अब्बल की दुआ	67	शुक्र पर आमादा करने का बेहतरीन अन्दाज़	79
शुक्र, ने'मत से अफ़्ज़ल है	67	रहमत पर यकीन हो तो ऐसा हो.....	80
दुन्या क्यूँ पसन्द नहीं ?	68	ईमान, अल्लाह <small>الله</small> की अज़ीम ने'मत है	81
दुन्या से हिफ़ाज़त पर भी शुक्र चाहिये	68	सब से बड़ा करीम	81
रात भर ने'मतों का ही तज़्किरा रहा	69	बिन्ते बहलूल <small>بنت الْحَلَوَة</small> के दिल की ख़्वाहिश	82
मगर शुक्र रोक लिया	69	इजतिमाअ़ <small>إِذْتِمَاع</small> की बरकात	82
इस्तिद-राज की वज़ाहत	70	मेरे बन्दे को जनते अद्दन में दाखिल कर दो	82
ना शुक्री ने हलाक कर डाला	70	पचास साला इबादत और रग का सुकून	83
आईना देखने की एक दुआ	71	सब से छोटी ने'मत	83
इस्लाम एक ने'मत है	71	अफ़्ज़ल तरीन शुक्र कौन सा है ?	84
छुपी हुई सल्तनत	71	मैं सिफ़े इतना जानता हूँ कि.....	84
अहमद बिन मूसा <small>أَبْنَى مُوسَى</small> के अशअ्वार	71	जिस को हो सब्र का मज़ा बे सब्री से बोह.....	84
शुक्राने में गुलाम आज़ाद कर दिया	72	आफ़िय्यत की दुआ ब कसरत करें	85
कौन सी ने'मत अफ़्ज़ल है ?	72	पिछले साल की बातें	85
आ'ज़ाए जिसमानी का शुक्र क्या है ?	74	रहमते आलम <small>آلَم</small> की एक दुआ	86
सच्चियदुना नजाशी <small>نَجَاشِيَّة</small> का अन्दाज़े शुक्र	75	पूरी ने'मत क्या चीज़ है ?	87
मुसीबत में ने'मत का तसव्वुर	76	आफ़िय्यत की दुआ मांगते रहो	87
नुज़ूले मुसीबत का सबब	77	खाने के हिसाब से बचने का तरीका	89
रब की अ़त़ा, बन्दे की इलितजा	77	ने'मत, इज़्ज़त और अ़ाफ़िय्यत	89

मज़ामीन	सफ्ला	मज़ामीن	सफ्ला
खैर अ़त़ा फ़रमाने और शर दूर करने पर शुक्र	90	बरोज़े कियामत रहमान ﷺ के मुकर्बीन	101
उद्गृह दुन्या में कम मर्तब वाले को देखा करो	91	मुसीबत ज़दा को देख कर पढ़ने की दुआ़	101
दौरने सफ़र तुलूए़ फ़त्र के वक्त की दुआ़एं	91	जिस्म और रिक़्ज़ जैसी अ़ज़ीम ने'मतों का शुक्र	102
जो दोस्त खुशी का बाइस न बने उसे.....	91	शुक्र करने और न करने वालों का अन्जाम	102
बनी आदम के मा'जूर होने की वजह	92	महज़ खाना, पीना और पहनना ही ने'मत नहीं	103
दिन भर का शुक्र अदा करने वाले कलिमात	92	दोनों में से अफ़्ज़ल ने'मत कौन सी है ?	103
ज़ालिम तौबा के बा'द शुक्र करे तो.....	93	पानी की ने'मत पर शुक्र लाज़िम है	104
तीन मदनी नसीहतें	93	काश ! मैं तेरी तरह होता	104
खाना खाने से पहले की एक दुआ़	94	एक दाना का मक्तूब	105
खाना खाने के बा'द की दो दुआ़एं	95	इन्हे सम्माक ﷺ का मक्तूब	105
सब से बड़ी तीन ने'मतें	96	एक गोशा नशीन की हिकायत	106
शुक्र ने'मतें बढ़ाता है	96	ईद किस के लिये ?	107
शुक्रानए़ मा'रिफ़त	96	उस की फ़राख़ ने'मतों का शुक्र अदा करो	109
ने'मत पर हम्दो सना शुक्रानए़ ने'मत है	97	सम्यिदुना हसन बसरी رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ के कलिमाते शुक्र	109
शेरों ने कोई नुक़सान न पहुंचाया	97	ने'मतों की मा'रिफ़त से क़ासिर	110
आईना देखने की एक दुआ	99	साविरो शाकिर कौन ?	111
बुरी आदतों से नजात पर शुक्र	99	जनत में घर	111
एक क़दम पुल सिरात पर हो तो दूसरा जनत में	100	हर फ़े'ल का शुक्र	112
आंखें बन्द कर ले	100	हर काम के बा'द اللَّهُ أَكْبَرْ कहते	112
तालِहُرَةُ رَبِّنَا مُرَاد	100	शुक्रानए़ ने'मत में ना फ़रमानी न की जाए	113
जहन्नमियों पर भी एहसान	101	माखिज़ो मराजेअ़	114

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ النُّبُوٰتِ
أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا نُؤْتُهُ مِنَ الشَّيْءِ مَا يُجِيبُهُ اللّٰهُ أَكْبَرُ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

“شُوك ڈادا کیہیجیے” کے 11 ہوٹھ کی نیکبत سے
�س کتاب کو پढ़نے کی “11 نیتیوں”

فُرمانے مُسْتَفْأٰ : ﷺ

يٰ اُنَّمَّا مُسْلِمٌ مَنْ خَيَرَ مِنْ عَمَلِهِ
(المعجم الكبير للطبراني، الحديث: ٤٢، ج: ٥٩، ص: ١٨٥)

دو مدنی فُول :-

- ﴿1﴾ بیگر اچھی نیت کے کسی بھی اُملے خیر کا سواب نہیں میلتا ।
- ﴿2﴾ جیتنی اچھی نیت جیسا دادا، اتنا سواب بھی جیسا دادا ।

﴿1﴾ ہر بار ہند و ﴿2﴾ سلات اور ﴿3﴾ تابعوں و
 ﴿4﴾ تسمیہ سے آگاہ کر رہا (یہ سفہ پر ٹپر دی ہوئی دو
 اُرکی ڈبارات پڑ لئے سے چاروں نیتیوں پر اُملہ ہو جائے)
 ﴿5﴾ رجاءِ ایلہا کے لیے اس کتاب کا ابوال تا آخیر معتل اُم
 کر رہا । ﴿6﴾ ہتھ واسع اس کا با وعزاً اور کلبلا رہ معتل اُم
 کر رہا । ﴿7﴾ جہاں جہاں “اللّٰہاُن” کا نام پاک آए گا وہاں
 اُرک جل اور ﴿8﴾ جہاں جہاں “الرَّحْمٰنُ” کا اسے مubarak آए گا وہاں
 تاریک دیلاؤ رہا । ﴿9﴾ دوسروں کو یہ کتاب پढنے کی
 تاریک دیلاؤ رہا (‘تَهَادُوا تَحَبُّو’، اک دوسروں کو
 تو ہوٹھ دو آپس میں محبوبت بدل دیا ।) (١٧٣١، ج: ٤، ص: ٤٠٧)
 پر اُملہ کی نیت سے (ایک یا ہسپے تاریک) یہ کتاب خیرید
 کر دوسروں کو تو ہوٹھ تون دے । ﴿11﴾ کتابت وغیرا میں شاریٰ گلاتی
 میلی تو ناشیرین کو تھریڑی توار پر معتل اُم کر رہا ।

(مُسْنَنِ فَضْلِ الْمَالِكِ، ج: ٢، حديث: ١٧٣١)

باتانا خاص مُفید نہیں ہوتا)

أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
أَمَّا بَعْدُ فَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ طِبِّسُمُ اللّٰهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ طِبِّسُمُ

ڈال مادیں نتول ڈلیمیخ्यا

अज़ : शैखे तरीकत, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी हज़रते अल्लामा
मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इन्यास अन्तार कादिरी रज़वी ज़ियार्ड

الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى احْسَانِهِ وَبِفَضْلِ رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

तब्लीगे कुरआनो सुन्नत की गैर सियासी तहरीक “दा’वते इस्लामी” नेकी की दा’वत, इह्याए सुन्नत और इशाअृते इल्मे शरीअृत को दुन्या भर में आम करने का अऱ्मे मुसम्मम रखती है, इन तमाम उम्र को ब हुस्ने खूबी सर अन्जाम देने के लिये मुतअ़द्दिद मजालिस का कियाम अ़मल में लाया गया है जिन में से एक मजालिस “ڈال مادीनतुल ڈلیمیخ्या” भी है जो दा’वते इस्लामी के उलमा व मुफितयाने किराम كَرَّمُهُ اللّٰهُ تَعَالٰى पर मुश्तमिल है, जिस ने ख़ालिस इल्मी, तहकीकी और इशाअृती काम का बीड़ा उठाया है। इस के मुन्दरिजए जैल छे शो’बे हैं :

﴿1﴾ शो’बए कुतुबे आ’ला हज़रत	﴿2﴾ शो’बए तराजुमे कुतुब
﴿3﴾ शो’बए दर्सी कुतुब	﴿4﴾ शो’बए इस्लाही कुतुब
﴿5﴾ शो’बए तपतीशे कुतुب	﴿6﴾ शो’बए तख़रीज

“ڈال مادीनतुल ڈلیمیخ्या” की अब्लीन तरजीह सरकारे आ’ला हज़रत, इमामे अहले सुन्नत, अऱ्जीमुल बरकत, अऱ्जीमुल मर्तबत, परवानए शम्पे रिसालत, मुजह्दिदे दीनो मिल्लत, हामिये सुन्नत,

माहिये बिदअत्, आलिमे शरीअत्, पीरे तरीकत्, बाइसे खैरो बरकत्,
हज़रते अल्लामा मौलाना अलहाज अल हाफिज् अल कारी शाह
इमाम अहमद रज़ा ख़ान ﷺ की गिरां माया तसानीफ़ को
असरे हाजिर के तकाज़ों के मुताबिक़ हत्तल वस्अ सहल उस्लूब में
पेश करना है। तमाम इस्लामी भाई और इस्लामी बहनें इस इल्मी,
तहकीकी और इशाअती मदनी काम में हर मुमकिन तआवुन फ़रमाएं
और मजलिस की तरफ़ से शाएअ होने वाली कुतुब का खुद भी
मुतालआ फ़रमाएं और दूसरों को भी इस की तरगीब दिलाएं।

अल्लाह “दा ’वते इस्लामी” की तमाम मजालिस ब
शुमूल “अल मदीनतुल इल्मिया” को दिन ग्यारहवीं और रात
बारहवीं तरक्की अता फ़रमाए और हमारे हर अमले खैर को जेवरे
इख्लास से आरास्ता फ़रमा कर दोनों जहां की भलाई का सबब
बनाए। हमें ज़ेरे गुम्बदे ख़ज़रा शहादत, जनतुल बकीअ में मदफ़न और
जनतुल फ़िरदौस में जगह नसीब फ़रमाए।

اَوْبِينْ بِحَمْدِ اللّٰهِ الْعَلِيِّ الْأَكْبَرِ مَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَبَارَكَ تَوَسَّلَمَ

रमज़ानुल मुवारक 1425 हि.

पहले इसे पढ़ लीजिये !

खुदाए अहकमुल हाकिमीन جَلْ جَلْ की बे शुमार ने'मतें सारी काइनात के जर्एं जर्एं पर बारिश के कृतरों की गिनती से बढ़ कर, दरख्तों के पत्तों से ज़ियादा, दुन्या भर के पानी के कृतरों से भी ज़ियादा, रैत के जर्एं से ज़ियादा, हर लम्हा हर घड़ी बिन मांगे तुफ़ानी बारिशों से तेज़तर बरस रही हैं। जिन को शुमार करने का तसव्वुर भी नहीं किया जा सकता और इस का ए'लान खुद खुदाए हन्नानो मन्नान उर्ज़وج़ल ने अपने प्यारे कलाम कुरआने पाक में इस तरह फ़रमाया है :

وَإِنْ تَعُذُّ وَانْعُمَّةُ اللَّهِ لَا
تُحْصُو هَا ط (ب٤، النحل: ١٨)

तर्जमए कन्जुल ईमान : और अगर अब्लाछ की ने'मतें गिनो तो उन्हें शुमार न कर सकोगे ।

फिर इस काइनात में जो शरफ़ व फ़ज़ीलत इन्सान को हासिल है, इस से पता चलता है कि बन्दा किसी भी वक़्त, किसी भी लम्हे, किसी भी हालत में बल्कि किसी भी सूरत में अपने ख़ालिको मालिक उर्ज़وج़ल की बेहद व बे शुमार ने'मतों से बे तअल्लुक नहीं हो सकता। इस का अन्दाज़ा महज़ एक लुक़मे से लगाया जा सकता है जो न सिर्फ़ खुद एक ने'मत है बल्कि इस के दामन में बेहद व बे हिसाब ने'मतें मौजूद हैं। किन किन मराहिल से गुज़र कर वोह लुक़मा इस क़ाबिल बनता है कि उस से गिज़ा हासिल हो सके। इन पर गौर कीजिये !

लुक़मा दो चीज़ों का मजमूआ है, रोटी और सालन, रोटी बनती है आटे से, आटा बनता है गन्दुम से। और सालन सब्ज़ी और गोश्त से तय्यार होता है। जिन जानवरों के गोश्त से सालन बनाया जाता है उन की नश्वों नुमा घास वगैरा से होती है। सब्ज़ी और घास की पैदावार ज़मीन से होती है। अल मुख्खसर रोटी और सालन का हुसूल ज़रई पैदावार पर मौकूफ़ है और ज़रई पैदावार में

ज़मीन और आस्मान का बड़ा दख़्ल है क्यूंकि अनाज और सब्ज़ियों और इन के ज़ाइकों के लिये सूरज की हरारत....चांद की किरनों....हवाओं....बादलों....बारिशों....दरयाओं....और समन्दरों की ज़रूरत है....समन्दरों से बुख़ारात उठते हैं....बादल बनते हैं....इन से बारिश बरसती है....वोह खेतियों को सैराब करती है....खेतियां पक कर तथ्यार होती हैं....फिर इन्हें काटा जाता है....और हेवी मशीनरी से गन्दुम को छिल्के से अलाहिदा किया जाता है....फिर इसे पीसने के लिये ट्रॉकों वगैरा के ज़रीए चक्कियों और फ्लोर मिल्ज़ तक पहुंचाया जाता है....और गन्दुम पीसने के लिये लोहे की मशीनों और सालन पकाने के लिये बरतनों नीज़ ईंधन की ज़रूरत पड़ती है....खुदाए मेहरबान نे ज़मीन में लोहे के मा'दिनिय्यात रखे....ईंधन के हुसूल के लिये ज़मीन में कोइला रखा....कुदरती गैस और तेल पैदा किया....जंगलात में दरख़्त उगाए। अल गरज़ ! ज़मीनो आस्मान, चांद व सूरज, सितारे व बादल, समन्दर व दरया, बारिश व हवाएं, और अनाज व सब्ज़ियां सब चीज़ें उस एक लुक्मे की तथ्यारी में अपना अपना किरदार अदा कर रही हैं। अगर इन में से एक चीज़ भी न हो तो ज़रई पैदावार बन्द हो जाए। फिर बन्दा उस लुक्मे को मुंह में रखता है तो उस से लुत्फ़ अन्दोज़ी के लिये ज़बान में ज़ाइके की हिस पैदा फ़रमाई। ज़बान में एक ऐसा लुआब रखा जो उस को हज़्म करने में मुआविन होता है। उसे चबाने के लिये दांत बनाए।

फिर लुक्मे को हळ्क से उतारने के बा'द बन्दे का इख़ियायार ख़त्म....अब उस को हज़्म करना जिस्मानी आ'ज़ा का काम है....मे'दा लुक्मे को पीसता है....जिगर उस से खून बनाता है फुज़ला अंतड़ियों और मसाने में चला जाता है और यूं उस लुक्मे से इन्सान के जिस्मानी आ'ज़ा की नश्वो नुमा होती है। आंख, नाक, कान, हाथ और पैर सब

کو اسی سے گیجاہیت میلتی ہے.... اسی سے چربی بنتی ہے.... اسی سے گوشہ بناتا ہے.... اسی سے ہڈیاں بناتی ہیں.... اسی سے ٹھون بناتا ہے اور انسان جیندا رہتا ہے ।

اس کدر نے 'متوں کے ہجوم کا تکاڑا ہے کہ بندے کی ہر سا اُت، ہر سانس رब تاڑالا کے لیے سرفہ ہو، خاہ تو رب تاڑالا کے لیے.... پیسے تو رب تاڑالا کے لیے.... چلے تو رب تاڑالا کے لیے.... دے�ے تو رب تاڑالا کے لیے.... سونے تو رب تاڑالا کے لیے.... بولے تو رب تاڑالا کے لیے.... سوائے تو رب تاڑالا کے لیے اعلیٰ گرج ! اس کا جینا اور مرننا اپنے کریم رب تاڑالا کے لیے ہے ।

میठے میठے اسلامی بھاڑیو! یہ تو اک لुکھے کی بات ہے । اس کے ہلکاوا بھی بے شمار نے 'متوں ہیں । ان میں کسی ر نے 'متوں بین مانگے اُتھا ہری ہیں تو کوئی تلب کرنے پر بخشنی گई ہیں । اک ترکھ جاہیری نے 'متوں ہیں تو دوسری ترکھ باتیں نے 'متوں کا اک تکلیف سیلسیلا ہے । گویا بندہ اس کی نے 'متوں کے سماندر میں ہر وکٹ گھٹا جن رہتا ہے । اپر نیگاہ ٹھاکر تو اسی کی نے 'متوں کے دلکش نجڑے ہیں.... نیچے دے�ے تو اسی کی نے 'متوں کے جال بیٹھے ہیں.... دا اُن دے�ے تو اسی کی نے 'متوں.... بآ اُن دے�ے تو اسی کی نے 'متوں.... پیچے مود کر نجک کرئے تو اسی کی نے 'متوں.... ہٹتا کی خود یہ دے�نا بھی اسی کی نے 'متوں.... چلے تو چلنا نے 'متوں.... بیٹھے تو بیٹھنا نے 'متوں.... خاہ تو خانا نے 'متوں.... پیسے تو پینا نے 'متوں.... سوائے تو سوننا نے 'متوں.... پھننے تو پھنننا نے 'متوں.... لیکھے تو لیکھنا نے 'متوں.... پढے تو پڑھنا نے 'متوں.... سامنے تو سامنہنا نے 'متوں اور جس نے 'متوں کی ناشکری کی جاہ کوہ اُجھا اور آپتھے ہے، چونا نچے،

﴿۱﴾ **هَجَرَتِهِ سَادِيْدُنَا إِمَامُ هَسَنُ بَسَرِي اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَكَمَ لَهُ** فرماتے ہیں : “**بَشَّاكَ الْأَلْلَاهُ** جب تک چاہتا ہے اپنی نے 'متوں سے

لوگوں کو فَاجِدَة پہنچاتا رہتا ہے اور جب اس کی ناشُوكی کی جاتی ہے تو وہ اسی کو ان کے لیے اُجَاب بنانا دेतا ہے । ”

﴿2﴾ امیرِ رسل مُومِین نے هِجَرَتے سَيِّدِ الدُّنْيَا اَعْلَمُهُ اَنَّكُمْ نے اہلے حَمْدَان میں سے اک شاخِ سے اِرشاد فرمایا : “بَشَّاكَ نَعْمَلُ مَتَ كَأَنَّكُلُوكَ شُوك کے ساتھ ہے اور شُوك کا تَأَلَّوكَ نَعْمَلُ مَتَونَ کی جِیَادَتی کے ساتھ ہے، یہ دوں اک دُوسَرے کو لَاْجِیْم ہے । پس اَللَّاْهُ عَزَّوجَلَّ کی تَرَفَ سے نَعْمَلُ مَتَونَ کی جِیَادَتی اس وکُت تک نہیں رکتی جب تک کی بَنْدَے کی تَرَفَ سے شُوك ن رُک جائے । ”

بَنْدَے پر وَاجِب ہے کی نَعْمَلُ مَتَونَ پر خُودا اَبُوْرَجَ وَ بَرَتَر کا شُوك ادا کرتا رہے । چنانچہ اَللَّاْهُ عَزَّوجَلَّ اِرشاد فرماتا ہے :

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُنُوا مِنْ
طَيِّبَاتِ مَا سَرَرْقُلْكُمْ وَآشِئَرْقُوا
إِنَّمُنْتَمْ إِيمَانُكُلُوكُنْ عَبْدُونَ
(ب) ۲، البقرة: ۱۷۲

تَرْجِمَةِ کَنْجُولِ اِیْمَان : اے اِیْمَان
والو خا او هما ری دی هر دی سو ثری چیز
اور اَللَّاْهُ عَزَّوجَلَّ کا اہسان مانا
اگر تُو م اسی کو پُوچتے ہو ।

سدِرُل اَفَاجِل هِجَرَتے اَلَّا مَا مُفْتَنِ سَيِّدِ الدُّنْيَا مُهَمَّد نَبِيٰ مُوسَیٰ نَبِيٰ مُحَمَّد اَنَّهُ دَلِیل اِس کی تَفْسِیر میں فرماتے ہیں : “اِس آیات سے ما’لُوم ہوا کی اَللَّاْهُ عَزَّوجَلَّ تَأَلَّا کی نَعْمَلُ مَتَونَ پر شُوك وَاجِب ہے । ” تَفْسِیرِ بَیْجَاری میں اِس کے تَهْت لیکھا ہے کی “اَبَادَتِ بِیْگِر شُوك کے مُوكَمَل نہیں ہوتی । ” اور تَفْسِیرِ کَبَرِیر میں فرمایا کی “شُوك تَمَامِ اَبَادَتِ کی اَسَلَّم ہے । ” اک اور مَکَانِ پر اَللَّاْهُ عَزَّوجَلَّ رَبِّل اَلَّامِین کا اِرشاد ہے :

تَفْسِیرِ وَآشِئَرْقُوا لَا تَنْقُرُونَ (۱۵۲، البقرة)
یہ بَیان کیا گیا ہے کی “مَرِی اِتَّا اَبَت کَر کَر کے مَرِی شُوك ادا کرے اور مَرِی نا فَرِمَانِی کَر کے نَاشُوكِ مَتَ بنو । ” بَشَّاكَ جِیسَ نے اَللَّاْهُ عَزَّوجَلَّ کی اِتَّا اَبَت کی اس نے اس کا شُوك ادا کیا اور

जिस ने ना फ़रमानी की उस ने उस की ना शुक्री की । तफ़्सीरे इन्हें कसीर में हज़रते सच्चिदुना हृसन बसरी ﷺ से मन्कूल है कि “जो बन्दा ﷺ का ज़िक्र करता है ﷺ उस का ज़िक्र करता है और जो उस का शुक्र करता है उसे वोह और अतः फ़रमाता है और जो उस की ना शुक्री करेगा उसे वोह अज़ाब में मुब्ला फ़रमाएगा ।”

प्यारे इस्लामी भाइयो ! शुक्र आ'ला दर्जे की इबादत है....शुक्र की तौफ़ीक अज़ीम सआदत है....शुक्र में ने'मतों की हिफाज़त है....शुक्र ही ने'मतों में बाइसे ज़ियादत है....शुक्र ﷺ वालों की आदत है....शुक्र रब ﷺ की इत्ताअत है....शुक्र ज़रीअए बकाए ने'मत है....शुक्र तर्के मा'सियत है....शुक्र मा'रिफते ने'मत है....जब कि....ना शुक्री बाइसे हलाकत....और ने'मतों में रुकावट है । तो आइये इन तमाम बातों नीज़....शुक्र की हक़ीकत....शुक्र करने में अम्बियाए किराम का अन्दाज़....सहाबए किराम और औलियाए उँज़ज़ाम رضوانُ اللہُ تَعَالٰی عَلَيْهِمُ الْسَّلَام का तरीक़ए शुक्र....शुक्र के फ़वाइद....शुक्र गुज़ारों की कुछ हिकायात और ना शुक्री के नुक़सानात वग़ैरा जानने के लिये पेशे नज़र किताब “शुक्र के फ़ज़ाइल” (जो ١٤٠٧/٦١٩٨٧ مطبوعہ: دار ابن کثیر بیروت) का تर्ज़मा है) का मुतालआ कीजिये और इस किताब को भी ने'मत जानते हुवे इस के शुक्राने में “दा'वते इस्लामी” के इशाअती इदरे “मक्तबतुल मदीना” से हादिय्यतन हासिल कर के दूसरे इस्लामी भाइयों तक पहुंचाइये और शुक्र गुज़ारों को मिलने वाले इन्द्रामात के हक़दारों में शामिल हो जाइये ।

इस तर्जमे में जो भी खूबियां हैं वोह यकीनन ﷺ और उस के प्यारे हबीब ﷺ की अतःओं, औलियाए किराम رحْمَةُ اللَّهِ تَعَالٰى عَلَيْهِمُ الْسَّلَام की इनायतों और शैख़े तरीक़त, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी हज़रते अल्लामा मौलाना अबू

بیلآل مُحَمَّدِ اِلْيَاسِ اَنْتَ اَنْعَالِهِ^{دَامَ ثُبُورَكُلُّهُمْ اَنْعَالِهِ} کی پور خُلُوں
دُعَاًوں کا نتیجا ہے اور جو خُلُمیयاں ہیں ان مें हमारी कोताह ف़हमी
کا دख़ل ہے ।

تَرْجِمَةَ كَرَتْهُ بَعْدَ دَرْجَتِهِ جَلَلُهُ عَمُورُهُ كَوْسُوسِيُّ تَوْرَهُ پَرَ
خَلَالُ رَخَاهُ گَيَا ہے :

✿....سالیس اور بَا مُھَاوَرَا تَرْجِمَةَ کیا گیا ہے تاکی کم پढے لیخے
اسلامی بَارِی بھی سامنے سکئے ।

✿....آیا تے مُبَارِکَا کا تَرْجِمَةَ آ'لَا هَجَرَتِ، اِمَامِ اہلِہِ سُنْنَۃِ
شَاهِ اِمَامِ اَهْمَادِ رَجَاءُ خَلَانِ^{عَلَیْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ} کے تَرْجِمَاتِ کُرَآنِ
“کَنْجُولِ اِمَامَانِ” سے لیا گیا ہے ।

✿....آیا تے مُبَارِکَا کے ہَوَالِ نِیْجِ ہَتَّلِ مَکْدُورِ اَہَدِیِسِ وَ اَکْوَالِ
وَگِیرَا کی تَخَرِیجَ کا اِہْتِمَام کیا گیا ہے ।

✿....بَا'جِ مَکَامَاتِ پَرِ مُفَدِّدِ اور جَرْرَیِ ہَوَاشِیِ کا اِلْلِتِجَامِ
کیا گیا ہے ।

✿....مُوشِکِلِ اَلْفَاجِ پَرِ اِرَابِ لَغَانِ کی سَدِّ کی گَایِ ہے ।

✿....مُوشِکِلِ اَلْفَاجِ کے مَأْمَانِ ہِلَالِائِنِ یَا'نِ بَرِکَتِ (....) مِنْ
لِیخَنِ کا اِہْتِمَام کیا گیا ہے ।

✿....اَلْمَامَاتِ تَرَکِیمِ (رُمَجِ اَوْکَافِ) کی بھی خَلَالُ رَخَاہُ گَیَا گَیَا ہے ।

اَلْلَاهُ کی بَارَگَاهِ مِنْ دُعَا ہے کی ہمِنْ “اَپَنَیِ
اوَرِ سَارِیِ دُنْيَا کے لَوَگُوںِ کی اِسْلَاهُ کی کُوْشِشُ” کَرَنَےِ کے
لِیے مَدْنَیِ اِنْعَامَاتِ پَرِ اَمْلَ اَوَرِ مَدْنَیِ کَافِلَوْنِ مِنْ سَفَرِ
کَرَنَےِ کی تَوْفِیِکِ اَتَّا فَرَمَاءِ اَوَرِ دَوْتَهِ اِسْلَامِیِ کی تَمَامِ
مَجَالِیسِ وَ شَمُولِ مَجَالِیسِ اَلِ مَدِینَتُوْلِ اِلْلِمَعْیَا کَوْ دِنِ
پَچَّیِسَوْنِیِ رَاتِ چَبَّیِسَوْنِیِ تَرَکِیمِ اَتَّا فَرَمَاءِ ।

اَمِينٍ بِحَادِثَتِ الْأَمْمَيْنِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

شَوَّبَعِ تَرَاجِیِمِ کُوتُوبِ (مَجَالِیسِ اَلِ مَدِینَتُوْلِ اِلْلِمَعْیَا)

तद्वारफ़े मुसनिफ़

नाम व नरेक :

आप का नामे नामी इस्मे गिरामी अब्दुल्लाह बिन मुहम्मद बिन उबैद बिन सुफ्यान बिन कैस अल करशी है। आप की कुन्यत अबू बक्र है और इन्हे अबी दुन्या के नाम से मशहूर हैं।

विलादते बा सड़ादत :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ 208 हिजरी को बग़दाद में पैदा हुवे।

असातिज़ा उ किराम :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने कसीर उलमा से इक्तिसाबे फैज़ किया। इमाम ज़हबी ف़रमाते हैं हमारे शैख़ ने अपनी किताब में इन के असातिज़ा के अस्मा जम्म किये हैं, वोह तक़रीबन 190 हैं।⁽¹⁾

इमाम इन्हे हजर अस्क़लानी قُدْسِ سُلَّمَةُ التُّوْرَانِी ने तक़रीबन 18 असातिज़ा के अस्मा नक़्ल किये हैं और फ़रमाया कि इन के असातिज़ा बहुत ज़ियादा हैं।⁽²⁾ जिन में से इमाम बुख़ारी, इमाम अबू दावूद सजिस्तानी, अहमद बिन इब्राहीम, अहमद बिन हातिम, अहमद बिन मुहम्मद बिन अय्यूब, इब्राहीम बिन अब्दुल्लाह हरवी, दावूद बिन रशीद, हसन बिन हम्माद, अबू उबैदा बिन फुज़ैल बिन अयाज़, इब्राहीम बिन मुहम्मद बिन अरअ़ा, अहमद बिन इमरान अहनसी (رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ) वगैरा के अस्माएं गिरामी मा'रूफ़ हैं।

तलामिज़ा :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ के तलामिज़ा की बड़ी ता'दाद है। जिन्होंने आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ के वसीअ़ इल्म से वाफ़िर हिस्सा पाया।

①.....اعلام النباء، ج ١٠، ص ٦٩٤ . ②.....تهذيب التهذيب، ج ٤ ، ص ٤٧٣ .

આપ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ کے اکاbir تلامیज़ا مें سے کुछ کے نام یہ ہیں :
 امام حارس بین ابू عسما، یہ آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ کے اسساتیج़ا
 مें سے ہیں لیکن انہوں نے بھی آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ سے ریવایات لی ہیں । ایبے
 ابی ہاتم، احمد بین مسیم، ابू بکر احمد بین سلیمان،
 ابू ابلی بین خویجہ، ابوبکر ابوبکر احمد بین ابوبکر
 بین اسماہیل بین بارہ، ابوبکر بکر بین مسیم بین ابوبکر
 شافعی، ابوبکر احمد بین مروان دینواری، ابوبکر هسن احمد
 بین مسیم بین ڈمر نے شاپوری، اور مسیم بین خلوف وکی اب
 (رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ) این کے ایلوا بھی بہت لوگوں نے آپ
 کے ڈلم سے پائی پا ہے । امام جہبی رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ نے
 تکریبی 26 تلامیج़ا کے نام جیکر کیے ہیں ।⁽¹⁾ اور امام ایبے
 ہجر اسکلانی قُدْسَ سَلَامُ اللُّوْرَانَ نے 17 کے نام جیکر کیے ہیں ।⁽²⁾

اماں ایبے ابی دنیا نے بآجِ شاہزادوں کو
 بھی پڑایا ہے جیسا کہ امامے خلیف بگدا دی نے اک
 ہیکایت بیان کی، کہ “ابوبکر کاسیم بین مسیم بیان کرتے
 ہیں کہ مुझے امام ایبے ابی دنیا نے باتا ہے کہ اک دن
 ابوبکری خلیفہ مسیم بیللاہ ہاٹھ میں تخلی لیے اپنے دادا
 مسیم بیللاہ کے پاس آیا । دادا نے دیکھا تو پوچھا : “یہ تیرے
 ہاٹھ میں تخلی کیون ہے ?” یہ نے جواب دیا : “میرے خادیم کا
 اینٹکال ہو گیا ہے اور یہ نے ہوکم دیا ہے کہ “یہ دادا کی
 مرتبا خلیفہ رشید نے ہوکم دیا ہے کہ “یہ دادا کی اولاد کی
 تھیخیاں ہر پیر اور جوما’ رات کے دن یہ پیش کی جائے ।” چوناں،

¹.....اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۶۹۶۔ ².....تهذیب التہذیب، ج ۴، ص ۴۷۳۔

वोह उस पर पेश की जाती रहीं एक दिन उस ने अपने बेटे से कहा कि “तेरे ख़ादिम को क्या हुवा वोह तुम्हारी तख़्ती नहीं लाया ?” बेटे ने कहा : “वोह इन्तिकाल कर गया है और उसे मद्रसे आने जाने की तक्लीफ़ से ख़लासी मिल गई है” । रशीद ने कहा : “गोया मौत की तक्लीफ़ तुम पर मद्रसे से आसान है ?” बेटे ने कहा : “जी हां !” तो रशीद ने उस को कहा कि “फिर तुम मद्रसा छोड़ दो ।”

फिर जब मुक्तफ़ी दोबारा अपने दादा से मिला तो उस ने पूछा कि “तेरी अपने उस्ताद से महब्बत क्यूँ कर है ?” मुक्तफ़ी ने जवाब दिया : “मैं क्यूँ उन से महब्बत न करूँ जब कि मेरी ज़बान पर सब से पहले ज़िक्रुल्लाह عَلَيْهِ تَعَالَى اَللّٰهُ تَعَالَى जारी करने वाले वोही तो हैं । और वोह ऐसे शख्स हैं कि अगर आप के साथ हों तो जब आप हँसना चाहें तो वोह आप को हँसा दें और जब आप रोना चाहें तो वोह आप को रुला दें । मुवफ़क़ ने कहा : उन को मेरे पास ले कर आओ !” इमाम इन्हे अबी दुन्या عَلَيْهِ تَعَالَى اَللّٰهُ تَعَالَى फ़रमाते हैं : “मैं उस के पास गया और उस के तख़्त के क़रीब जा कर उसे बादशाहों के वाक़िआत और पन्दो नसाए़ह सुनाने लगा । जिन्हें सुन कर वोह रोने लगा ।”

इतने में मुक्तफ़ी ने मुझे कहा कि “आप ने उन को इतना क्यूँ रुलाया ?” तो मुवफ़क़ ने उस को कहा : “**अल्लाह** तुम्हारा बुरा करे तुम इमाम को क्यूँ बोलते हो ?” उन से अलग हो जाओ ! फिर मैं ने देहातियों के वाक़िआत सुनाने शुरूअ़ किये तो वोह बहुत खुश हुवा और हँसने लगा और कहा कि “आप ने मुझे खुश कर दिया, आप ने मुझे खुश कर दिया ।”⁽¹⁾

.٨٩ تاریخ بغداد، ج ١٠، ص ١.

تا' ریفی کولیماٹ :

(1)....इमाम इन्हे अबी हातिम رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ फ़रमाते हैं : “मैं और मेरे वालिद इमाम इन्हे अबी दुन्या رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ की रिवायात लिखा करते थे, एक दिन किसी ने मेरे वालिद साहिब से इमाम इन्हे अबी दुन्या رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ के बारे में पूछा तो वालिद साहिब ने फ़रमाया : “वोह बहुत सच्चे आदमी है” ।⁽¹⁾

(2)....क़ाज़ी इस्माईल बिन इस्हाक़ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ के विसाल के मौक़अ़ पर कहा : “**अल्लाह** अबू बक्र को ग़रीके रहमत फ़रमाए ! उन के साथ कसीर इल्म भी चला गया ।”⁽²⁾

(3)....अहमद बिन कामिल رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ के विसाल के मौक़अ़ पर कहा कि “इमाम अबू बक्र इन्हे अबी दुन्या رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ विसाल फ़रमा गए । वोह ख़लीफ़ ए मो'तजिद के उस्ताद थे ।”⁽³⁾

(4)....इमाम ज़ह्री رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ नक़ल फ़रमाते हैं कि “इमाम इन्हे अबी दुन्या رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ जब किसी के पास तशरीफ़ फ़रमा होते तो अगर उस को हँसाना चाहते तो एक लम्हे में हँसा देते और अगर रुलाना चाहते तो रुला देते । क्यूंकि आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ बहुत वसीअ़ इल्म रखते थे ।”⁽⁴⁾

(5)....इन्हे नदीम ने कहा : “इमाम इन्हे अबी दुन्या رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने ख़लीफ़ ए मुक्तफ़ी बिल्लाह को बहुत अदब सिखाया है । आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ एक मुत्तकी और परहेज़गार आदमी थे और अख्बार व रिवायात के बहुत बड़े अलिम थे ।”

①.....تہذیب التہذیب، ج ٤، ص ٤٧٤ . ②.....تہذیب التہذیب، ج ٤، ص ٤٧٤ .

③.....تاریخ بغداد، ج ١٠، ص ٩٠ . ④.....اعلام النبلاء، ج ١٠، ص ٦٩٦ .

इत्ख्लमी असासा :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ نे कसीर किताबें यादगार छोड़ीं। जिन में से अक्सर “जोहदो रकाइक़” पर मुश्तमिल हैं। आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ की नसीहतों और मवाइज़ और कुतुब को हर दौर में बे पनाह मक्बूलिय्यत हासिल रही है।

हज़रते अल्लामा इब्ने जौज़ी فَرِمَاتे हैं कि : “इमाम इब्ने अबी दुन्या ने ج़ोहद के مौजूद़ पर 100 से ज़ाइद कुतुब लिखी हैं।”⁽¹⁾

इमाम ज़हबी ने आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ की 183 किताबों के नाम बयान किये हैं।⁽²⁾

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ की चन्द किताबों के नाम ये हैं :

- 1.....الْقَنَاة.
- 2.....قَصْرُ الْأَمْل.
- 3.....الصَّمْت.
- 4.....الْتَّوْبَة.
- 5.....الْيَقْيَنُ.
- 6.....الصَّبْرُ.
- 7.....الْجُوعُ.
- 8.....حُسْنُ الظَّنِّ بِاللَّهِ.
- 9.....الْأَوْلَيَاءُ.
- 10.....صِفَةُ النَّارِ.
- 11.....صِفَةُ الْجَنَّةِ.
- 12.....تَبْيَيرُ الرُّؤْيَا.
- 13.....الْدُّعَاءُ.
- 14.....ذُمُّ الدُّنْيَا.
- 15.....الْأَخْلَاقُ.
- 16.....كَرَامَاتُ الْأَوْلَيَاءُ.
- 17.....عَاشُورَاءُ.
- 18.....الْمَنَاسِكُ.
- 19.....أَحْبَارُ أُوْيُسٍ.
- 20.....أَخْبَارُ مَعَارِيْهِ.

इन के इलावा भी कई कुतुबो रसाइल हैं जिन्हें अवाम व ख़वास में बड़ी पज़ीराई हासिल है। उन की कुतुब से बे तवज्जोगी न चाहिये। **अल्लाम** رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ مुसन्निफٌ عَزَّ وَجَلَّ की किताबों को हर एक के लिये नाफ़ेद़ बनाए। امِينٍ بِجَاهِ الشَّيْءِ الْأَمِينِ مَثُلَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَهُوَ أَعْلَمُ।

सफ़रे आखियरत :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ खुशबूएं इल्म से अकनाफ़े अ़ालम को मुअ़त्र फ़रमाते हुवे 281 हिजरी माहे जुमादल ऊला में इस दुन्याए

①.....المُنْتَظَمُ لَابْنِ جُوزِيِّ، ج ۱۲، ص ۳۴۱۔ ②.....اعلام النباء، ج ۱۰، ص ۷۶۹۔

فَانِي سے رُخْسَت हो गए और अपने महबूबे हकीकी عَزِيزَ جَلَّ से जा मिले। काज़ी अबुल हसन رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ دَبَابِرُ اَنْوَارِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ دَبَابِرُ اَنْوَارِ द्वारा बयान फ़रमाते हैं कि “जिस दिन इमाम इन्हे अबी दुन्या का विसाल हुवा मैं उस दिन सुब्ह सवेरे काज़ी इस्माईल बिन इस्हाक़ के पास आया और कहा कि **اَللّٰهُ عَزِيزُ** काज़ी की इज़्जत बढ़ाए! इमाम इन्हे अबी दुन्या विसाल फ़रमा गए हैं।” उन्होंने फ़रमाया: “अबू बक्र पर **اَللّٰهُ عَزِيزُ** की रहमत हो! उन के साथ कसीर इल्म भी चला गया।” फिर फ़रमाया: “ऐ लड़के! यूसुफ़ बिन याकूब के पास चलो! वोह नमाज़े जनाज़ा पढ़ाएंगे।”

फिर यूसुफ़ बिन याकूब तशरीफ़ लाए और “शूनीज़िय्या” में नमाज़े जनाज़ा पढ़ाई। इमाम इन्हे अबी दुन्या के जसदे ख़ाकी को “शूनीज़िय्या” ही के कब्रिस्तान में सिपुर्दें ख़ाक किया गया।⁽¹⁾

(**اَللّٰهُ عَزِيزُ** की इन पर रहमत हो और इन के सदके हमारी मग़फिरत हो। आमीन)

इल्म सीखने से आता है

फ़रमाने मुस्तफ़ा : “**اَللّٰهُ عَزِيزُ** : ‘‘इल्म सीखने से ही आता है और फ़िक़ह गौरो फ़िक़ से हासिल होती है और **اَللّٰهُ عَزِيزُ** जिस के साथ भलाई का इरादा फ़रमाता है उसे दीन में समझ बूझ अ़ता फ़रमाता है और **اَللّٰهُ عَزِيزُ** से उस के बन्दों में वोही डरते हैं जो इल्म वाले हैं।’’ (المجمع الكبير، ج ۱، ص ۵۱۱، الحديث: ۷۳۱۲)

1.....تاریخ بغداد، الرقم: ۵۲۰۹، عبد الله بن محمد، ج ۱، ص ۹۰.

أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الرُّسُلِينَ
أَمَّا بَعْدُ فَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ السَّيِّطِينِ الرَّجِيمِ طِبِّسُ اَللّٰهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ طِبِّسُ

ہیکس اور احوال

نے' مत کیہی ہیکا جات کو نुسخا

﴿1﴾....ہجڑتے ساییدتُونا اننس رَبِّ اللّٰهِ تَعَالٰى عَنْهُ رِبِّنَا مَلِكَنَا عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رِبِّنَا عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نے ایرشاد فرمایا : “**اَللّٰهُ اَكْبَرُ**” کیا کہ ایک عزوجل کیسی بندے کو اہل، مال، اور احوالاد کی سوچ میں کوئی نہیں کرے، فیر وہ کہے : ﴿مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ﴾ (یا' نی جو ایک عزوجل کا ہے، نے کی کرنے کی تاکت اسی کی تائپیک سے ہے । (یا' نی شوک آدا کرے) تو وہ اس میں مaut کے ایلاوا کوئی آفٹ نہیں دے سکے ।”⁽¹⁾

نے' متوں کو اہلاتِ اسلام کیا کرے

﴿2﴾....تممُول مُؤمِنِینَ ہجڑتے ساییدتُونا ایشان سیہیکا فرماتی ہے کہ نور کے پیکر، تمام نبیوں کے سردار، دو جہاں کے تاجدار، سلطانِ بھروسے میں میرے پاس تشریف لایا اور روئی کا اکٹھا گیرا ہوا دے کا، تو اسے (उठا کر) پوچھا اور ایرشاد فرمایا : “اے ایشان ! **اَللّٰهُ اَكْبَرُ** کی نے' متوں کا اہلاتِ اسلام کیا کرے । اس لیے کہ جب یہ کیسی اہلے خانہ سے رُٹ کر چلی جاتی ہے تو دوبارا لوت کر نہیں آتا ।”⁽²⁾

۱.....المعجم الوسط، الحدیث: ۴۲۶۱، ج: ۳، ص: ۱۸۳۔

۲.....شعب الایمان للیھقی، باب فی تعدید نعم اللہ، الحدیث: ۴۵۵۷، ج: ۴، ص: ۱۳۲۔

نے' مतों میں جِیْ�ا دُتی کو بَاہُس

﴿3﴾....ہजّرَتِ سَعِيدُ الدِّينِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ مَرْكَبَتِيْہُ سے مارکی ہے کی
ہُجُورِ نَبِيِّ مُحَمَّدٍ، نُورِ مُجَسَّمٍ نے اِرْشَادِ فَرِمَاتا : “اَللّٰهُ اَكْبَرُ” اپنے بَنْدَے کو شُوك کی تُفَیْکَہِ اُتْتَارِیَّہ میں نہیں فَرِمَاتا
کیونکی اس کا فَرِمَانِ آلِیَّةَ نہیں :

لَيْلَنْ شَكْرُتُهُ لَا زِيْدَ لَنْمُ
تَرْجِمَةِ کَنْجُولِ اِيمَانٌ : اگر
اَبْرَهِیْمٌ (۷: ۱۳) مانو گے تو میں تُو مُھنْ اُور
دُونْگا /⁽¹⁾⁽²⁾

دُعَاءُ شُوك

﴿4﴾....ہجّرَتِ سَعِيدُ الدِّینِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ مَرْكَبَتِيْہُ سے رِیْوَایَتٌ ہے کی سَعِیدُ الدِّینِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ مَرْكَبَتِيْہُ مُبَالِلِ گَنْجُولِ اِيمَانٌ، رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُتْتَارِیَّہ میں یہ دُعَاءُ کرتے ہے :

۱.....سَدَرُولِ اَفْسَارِ جِلِّیلِ ہجّرَتِ سَعِيدُ الدِّینِ مُحَمَّدٍ نَّبِیِّ مُدْبِرِ مُرَادَبَادِی خَجَّاً اِنْجُولِ اِرْفَانِ میں اس آیات کے تَہْوَتِ فَرِمَاتے ہیں : “اِس آیات سے مَا’لُومٌ ہوا کی شُوك سے نے' مَتِ جِیْيَا دَا ہوتی ہے । شُوك کی اَسْلَمَ یہ ہے کی آدَمِی نے' مَتِ کا تَسْلُّمٌ اُور اُس کا اِذْهَار کرے اُور هُکْمِکَتے شُوك یہ ہے کی مُنَدِّم کی نے' مَتِ کا اُس کی تا'جِیَّم کے سَاتھ اَتِیرَاف کرے اُور نَفَس کو اُس کا خُوَّغَار بنائے । یہاں اک بَارِکَی ہے یوہ یہ کی بَنْدَا جَب اَلْلَٰهُ اَكْبَرُ تَأْلَامَ کی نے' مَتَّوں اُور اُس کے تَرَهَّتِ تَرَهَّتِ کَفَلَوْ کَرَمَ وَ اِهْسَانَ کا مُتَلَامَ اکرتا ہے تو اُس کے شُوك میں مَسْجُولٌ ہوتا ہے اُس سے نے' مَتَّوں جِیْيَا دَا ہوتی ہیں اُور بَنْدَے کے دِل میں اَلْلَٰهُ اَكْبَرُ تَأْلَامَ کی مَهَبَّت بَدْرِتی چلی جاتی ہے । یہ مَکَام بَہُوت بَرَّتَر ہے اُور اُس سے آ'لَامَ مَکَامَ یہ ہے کی مُنَدِّم کی مَهَبَّت یہاں تک گَالِیب ہے کی کَلَب کو نے' مَتَّوں کی تَرَفِ اِلْلَٰلِ فَاتِ بَاکِی ن رَهَے، یہ مَکَام سِدَّیکَوں کا ہے । اَلْلَٰهُ اَكْبَرُ تَأْلَامَ اَپَنَے فَلَجْلَ سے ہمِنے شُوك کی تُفَیْکَہِ اُتْتَارِیَّہ فَرِمَاء ।”

(تَفْسِیرِ خَجَّاً اِنْجُولِ اِرْفَانِ، پارہ 13، اِبْرَاهِیْمِ، تَہْوُتُل اَیَّات : 7)

۲شعب الْایمَان لِلْبَیْهَقِی، بَاب فِی تَعْدِیدِ نَعَمَ اللَّهُ، الْحَدِیْثُ : ۴۵۲۶، ج ۴، ص ۱۲۴۔

عَزَّوْجَلْ ! اپنے اللَّهُمَّ أَعُنْتُ عَلَى ذُكْرِكَ وَذُكْرِكَ وَحْمِنْ عِبَادِكَ .
جِنْکِ، شُوك اور اच्छیِ ایجاد پر میری مدد فرمائی ।”⁽¹⁾

سَيِّدُنَا دَافِعُ الْجُنُونِ دَافِعُ الدُّنْيَا

﴿5﴾....ہے جردار ساییدونا بکار جلدے جیلان بین فرمادی بس ری
عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَرَمَّا تَهْبِطْ : ہے جردار ساییدونا داکو دا فرمادی عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْغَنِيِّ
کی مُناजات میں سے یہ بھی ہے کہ آپ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ کی مُناजات میں سے یہ بھی ہے کہ آپ عَزَّوْجَلْ
کی بارگاہ میں ارجمند کی : “اے عَزَّوْجَلْ ! میں تیرا شُوك
کے سے ادا کر رہا جب کی میں تیرے شُوك تک تیری نے مات کے بیگنے نہیں
پہنچ سکتا ? ” تو آپ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ پر وہی ناجیل ہوئی کہ “اے
داکو ! کیا تو میں ماس لوم نہیں کی جیتنی نے مات تیرے پاس ہے وہ میری
تارف سے ہے ? ” آپ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ارجمند کی : “اے عَزَّوْجَلْ !
کیوں نہیں । تو عَزَّوْجَلْ نے ایجاد فرمادی : “میں تیرے اسی شُوك
ادا کرنے (یا نیک کر رہے نے مات) پر تुڑی سے راجی ہوں ।”⁽²⁾

سَيِّدُنَا مُوسَى

﴿6﴾....ہے جردار ساییدونا بکار جلد بس ری فرمادی ہے :
ہے جردار ساییدونا موسا کی مُناजات میں سے یہ بھی ہے کہ آپ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نے عَزَّوْجَلْ کی بارگاہ میں
ارجمند کی : “اے عَزَّوْجَلْ ! میں کیس تراہ تیرا شُوك ادا کر رہا
ہاں لانگی میرے سارے آماں تیری سب سے ٹوٹی نے مات کا بھی بدلہ
نہیں چکا سکتے ? ” تو آپ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ پر وہی ناجیل ہوئی
کہ “اے موسا ! (یا کر رہے نے مات کر کے) ابھی تو تum نے میرا شُوك
ادا کیا ہے !”⁽³⁾

1.....سنن ابی داؤد، کتاب الوداع، باب الاستغفار، الحدیث: ۱۵۲، ج ۱، ص ۱۲۳۔ عن معاذ بن جبل.

2.....الزهد للإمام احمد بن حنبل، زهد داؤد عليه السلام، الحدیث: ۷۵۰، ص ۳۰۷۔

3.....الزهد للإمام احمد بن حنبل، اخبار موسى عليه السلام، الحدیث: ۳۴۹، ص ۱۰۳۔

الْحَمْدُ لِلّٰهِ كَهْنَةِ الْبَرَكَاتِ

﴿7﴾....ہجرتے ساییدونا ابू اکفیل فرماتے ہیں کہ میں نے ہجرتے ساییدونا بکر بین ابدوللاہ علیہ رحمۃ اللہ الورکیل کو فرماتے ہوئے سुنا کہ “بندا جب بھی کہتا ہے تو ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ کہنے کی برکت سے اس کے لیے نے’مत لاجیم ہو جاتی ہے ।” میں نے پوچھا : “اس نے’مات کا بدلہ کیا ہے ? (درشاد فرمایا) “اس کا بدلہ بھی بندے کا ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ کہنا ہے । پس (یہ کہتے ہی اس کے پاس) اک اور نے’مات آ جائی، کیونکی عزوجل کی نے’ماتنے ختم نہیں ہوتی ।”⁽¹⁾

﴿8﴾....ہجرتے ساییدونا ابू یہودی بahlی فرماتے ہیں کہ ہجرتے ساییدونا سولیمان تیمی نے مुذہ سے فرمایا : “بے شک ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ اپنے بندوں کو نے’ماتنے اپنی کو درت کے معتابیک اٹا فرماتا ہے لیکن انہیں شوک کا مکمل افہن کی تاکت کے معتابیک بناتا ہے ।”⁽²⁾

بہت بडی نے’مات

﴿9﴾....ہجرتے ساییدونا امام حسن بصری علیہ رحمۃ اللہ القوی سے ماری ہے کہ نبیوں کے سولتان، سردار جیشان، سردار دو جہاں نے ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ بِالْاسْلَامِ﴾ یا ’نی اسلام کی نے’مات پر ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ کا شوک ہے । کہتے ہوئے سنا تو درشاد فرمایا : “بے شک تو نے ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ کی بہت بڈی نے’مات کا شوک ادا کیا ہے ।”⁽³⁾

1.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدد نعم اللہ، الحديث: ۸: ۴۰۸، ج: ۴، ص: ۹۹.

2..... المرجع السابق، الحديث: ۴: ۵۷۸، ص: ۱۳۸.

3.....الزهد لابن مبارک، باب ذکر رحمة الله، الحديث: ۹: ۱۱۱، ص: ۳۱۸.

شُوك کے ڈمدا ۃلپھاج

﴿۱۰﴾.... خُلُوفَّاً أَبْدُل مالِكَ بَنَ مَرْوَانَ سَمَنْكُولَ حَتَّىٰ كَيْفَيْهُ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيمَ عَلَيْهَا مَدَانَى إِلَى الْإِسْلَامِ ﴿۱۰﴾ تَرْجِمَةً : تَمَامًا تَارِيْخِ ۃلپھاج کے لیے ہے جس نے (تاؤفِیک دے کر) ہم پر اِنْعَام فَرِمَّا یا اور ہم میں اِسْلَام کی ہدایتِ اُبَّا فَرِمَّا ای ।”^(۱)

سَعِيْدُ دُنَانَ هَسَنَ بَسَرِيَ ۖ وَ ۃلپھاجِ شُوك

﴿۱۱﴾.... هَجَرَتِهِ سَعِيْدُ دُنَانَ اِسَامَ هَسَنَ بَسَرِيَ ۖ گُوفَتْ گُو شُوك شُوك
شُوك اُبَّا فَرِمَّا تے وَكْتَ یہ کہا کرتے ہے :

الْحَمْدُ لِلَّهِ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ كَمَا خَلَقْتَنَا، وَرَزَقْتَنَا، وَهَدَيْتَنَا،
وَعَلَّمْتَنَا، وَأَنْقَذْنَا، وَفَرَّجْتَ عَنَّا، لَكَ الْحَمْدُ بِالْإِسْلَامِ
وَالْقُرْآنِ، وَلَكَ الْحَمْدُ بِالْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْمَعَافَةِ، كَبَّتْ عَدُونَا، وَبَسْطَتْ رِزْقَنَا،
وَأَظْهَرْتْ أُمَّتَنَا، وَجَمَعْتَ فُرْقَنَا، وَأَحْسَنْتَ مَعَافَتَنَا، وَمِنْ كُلِّ وَاللَّهِ مَا
سَعَلَنَاكَ رَبَّنَا أَعْطَيْتَنَا، فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى ذَلِكَ حَمْدًا كَثِيرًا، لَكَ الْحَمْدُ
بِكُلِّ نِعْمَةٍ أَنْعَمْتَ بِهَا عَلَيْنَا فِي قَدِيمٍ وَحَدِيثٍ، أَوْ سِرِّ أَوْ عَلَانِيَةٍ، أَوْ خَاصَّةٍ أَوْ
عَامَّةٍ، أَوْ حَقِّيَ أَوْ مَيْتَ، أَوْ شَاهِدٍ أَوْ غَائبٍ، لَكَ الْحَمْدُ حَتَّىٰ تَرْضِيَ، وَلَكَ
الْحَمْدُ إِذَا رَضِيَتْ

تَرْجِمَةً : تَمَامًا تَارِيْخِ ۃلپھاج کے لیے ہے، اے ۃلپھاج ! اے ہمارے رکب ۃلپھاج ! تera شُوك ہے کیا تو نے ہم میں پیدا کیا، ہم میں ریکھ دیا، ہدایت دی، اِلْم دیا اور نجات بخشی اور ہم سے تکلیف دوڑ فرمایا دی، اِسْلَام اور کُرآن کی نے مات پر تera شُوك ہے، اہلو یہاں، مالو چر اور سیہوت اُفیکیت کی نے مات پر بھی تera شُوك ہے । تو نے ہمارے دُشمنوں کو رُسْوا کیا، ہمارے

.....الدر المنشور، ب، البقرة، تحت الآية ۱۵۲، ج ۱، ص ۳۶۹ ۱

ریڑک مें کुस्थत फ़रमाई, इस उम्मत को ग़लबा दिया, हम बिखरे हुवों को इकट्ठा किया, हमें बेहतरीन सिव्हत व आफ़िय्यत अ़ता फ़रमाई, ऐ हमारे रब ! عَزَّوْجَلْ ! हम ने तुझ से जो मांगा तू ने हमें अ़ता फ़रमाया, पस इस पर तेरा बे इन्तिहा शुक्र है। और तेरी अ़ता कर्दा हर ने 'मत पर तेरा शुक्र है, ख़ब्बां नई हो या पुरानी, पोशीदा हो या ज़ाहिर, ख़ास हो या आम, बाक़ी हो या ख़त्म हो गई हो और मौजूद हो या ग़ाइब, तेरा शुक्र है यहां तक कि तू राज़ी हो जाए और जब तू राज़ी हो जाए तब भी तेरा शुक्र है।

سَيِّدُنَا آدَمَ كَوْ شُوكْ

﴿12﴾....हज़रते سच्चिदुना इमाम हसन बसरी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ التَّقِيِّ बयान करते हैं कि हज़रते سच्चिदुना मूसा عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ التَّقِيِّ ने बारगाहे खुदावन्दी में अर्ज़ की : “ऐ **اللَّٰهُ** ! हज़रते आदम किस तरह अदा कर सके ? जब कि तू ने अपने दस्ते कुदरत से उन्हें पैदा फ़रमाया, उन में अपनी तरफ से रुह फूंकी, उन्हें अपनी जन्त में बसाया और फ़िरिश्तों को हुक्म दिया तो उन्होंने उन को सजदा किया।” **اللَّٰهُ** ने इरशाद फ़रमाया : “ऐ मूसा ! उन्हें यक़ीन था कि येह सब मेरी तरफ से है। इस पर उन्होंने मेरी हम्मद की। बस येही मेरी अ़ता व बछिाश का शुक्र है।”⁽¹⁾

بैतुल خ़्ला سे نिकलने पर शुक्रे छुलाही

﴿13﴾....हज़रते سच्चिदुना इन्हे नबातह رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ फ़रमाते हैं कि अमीरुल मोमिनीन हज़रते سच्चिदुना **أَبْلَى كَبِيرٌ** क़َبِيرُ اللَّهِ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَبِيرُ : **تَرْجِمَا : أَلْلَٰهُ** **بِسْمِ اللَّٰهِ الْحَافِظِ الْمُؤْمِنِ** :

¹.....الزهد للهناد، باب الشكر على النعم، الحديث: ٧٧٧، ج ٢، ص ٤٠٠.

के नाम से जो हिफाज़त करने और पायए तकमील को पहुंचाने वाला ।
फिर जब फ़रागत पाते तो हाथ से शिकमे मुबारक को छूते और
फ़रमाते : ﴿بِأَنَّهَا مِنْ نِعْمَةِ لُورِيَعْلَمُ الْعَبادُ شُكْرُهَا﴾ تर्जमा : कितनी अज़ीम
ने'मत है, काश ! लोग इस का शुक्र करना जान लें ।⁽¹⁾

سَيِّدُ الدُّنْيَا نُوحٌ كَوْنَةُ الْأَبْدَنِ شَكُورٌ كَوْنَةُ الْجَهَنَّمِ

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الرَّحِيمِ....हज़रते सचियदुना सा'द बिन मसऊद सकफी
फ़रमाते हैं कि हज़रते सचियदुना नूह को
(कुरआने पाक में) “अब्दन शकूर” (या’नी बड़ा शुक्र गुजार
बन्दा) इस लिये फ़रमाया गया कि आप जब
भी नया लिबास पहनते या खाना तनावुल फ़रमाते तो **الْأَللَّاهُ أَكْبَر**
का शुक्र बजा लाते ।⁽²⁾

खाने के बाद की उक्तुआ

﴿15﴾....हज़रते सचियदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه ف़रमाते हैं कि अहले
कुबा में से एक अन्सारी शख़्स ने मरछ़ने जूदो सख़ावत, पैकरे अज़मतो
شराफ़त صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ को खाने की दा'वत दी तो हम भी आप
صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ के साथ हो लिये । जब आप^{صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ}
खाना तनावुल फ़रमा कर अपने हाथ मुबारक धो चुके तो यूं दुआ फ़रमाई :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ، مَنْ

عَلَيْنَا فَهَدَانَا، وَأَطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكُلَّ بَلَاءً حَسِنَ أَبْلَانَا، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَيْرَ مُوَدَّعَ
رِبِّي وَلَا مُكَافِأً وَلَا مُكْفُورً وَلَا مُسْتَغْفِي عَنْهُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ مِنَ
الطَّعَامِ، وَسَقَى مِنَ الشَّرَابِ، وَكَسَى مِنَ الْعُرَى، وَهَدَى مِنَ الصَّلَالَةِ، وَبَصَرَ
مِنَ الْعَمَى، وَفَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِهِ تَفْضِيلًا، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

1.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدد نعم الله، الحديث: ٤٤٦٨، ج ٤، ص ١١٣.

2.....الزهد للإمام احمد بن حنبل، قصة نوح عليه السلام، الحديث: ٢٨١، ص ٨٩. قول

محمد بن كعب. المعجم الكبير، الحديث: ٥٤٢٠، ج ٦، ص ٣٢.

تَرْجِمَة : تماام تا'ریفے اُبلاں عَزْوَجْلَ کے لیے ہیں جو خیلاتا ہے اور خود خانے سے پاک ہے، جس نے ہم پر انہسان کیا کہ ہم مें ہیدایت اُٹھا فرمائی اور ہم مें خیلایا، پیلایا اور ہر اچھی نے 'مات سے نوازا۔ تماام تا'ریفے اُبلاں عَزْوَجْلَ کے لیے ہیں । نہ یہ کیا گیا، نہ کیفیت کیا ہوا، نہ یہ کی نا شُوكی کی گई اور نہ یہ سے بے پرکاری کی گई । تماام تا'ریفوں کا ہکدار اُبلاں عَزْوَجْلَ ہے جس نے خانا خیلایا، پانی پیلایا، براہنہ بدنوں کو کپڈے پہنائے، گومگاہی سے ہیدایت بچھی، اندرپن سے بینا کیا اور ہم مें اپنی کسی مخالک پر فوجیل ت اُٹھا فرمائی । تماام تا'ریفے اُبلاں عَزْوَجْلَ کے لیے ہیں جو تماام جہانوں کا پالنے والा ہے ।⁽¹⁾

دُعَاٰٰ مُسْتَفْضًا (صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُمَّ سَلِّمَ)

﴿16﴾....ہجرتے ساییدونا اینے اُبساں رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ فرماتے ہیں کہ "رہنماءً ترکیب میں زوال بعمتک و تجاهہ نقمتک و تحول عافیتک و جمیع سخطک" **تَرْجِمَة :** اے اُبلاں عَزْوَجْلَ ! میں تیری نے 'مات کے چین جانے، تیرے اچانک ڈتاب، تیری اُفکیت کے فیر جانے اور تیری ہر ترہ کی ناراڑی سے تیری پناہ مانگتا ہوں (یا'نی خودا ہم میں اسے کاموں سے بچا جو تیری ناراڑی کا باہس ہے) ।⁽²⁾

نَا شُوكِي بَاہُسِي اُبْجَابَ حَوَى

﴿17﴾....ہجرتے ساییدونا امام دسرا رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ فرماتے ہیں : "بے شک اُبلاں عَزْوَجْلَ جب تک چاہتا ہے اپنی نے 'مات سے لوگوں

١.....السنن الكبرى للنسائي، كتاب عمل اليوم والليلة، الحديث: ١٣٣، ج ٦، ص ٨٢.

٢.....صحیح مسلم، كتاب الذکر والدعاء، باب اکثر اهل الحنة، الحديث: ٢٧٣٩، ج ٤، ص ١٤٦.

کو فَاجِدَا پہنچاتا رہتا ہے اور جب اس کی نا شُوكی کی جاتی ہے تو وہ اسی نے 'مَت' کو ان کے لیے اُجَاب بنا دeta ہے । ”⁽¹⁾

نے' مَت' ڈیئر شُوك کو تَأْلُك

﴿18﴾....امیروں مومینین هजَرَتے سَيِّدِنَا اَلِيٰ اَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَرِيمُ نے اہلے حَمْدَان میں سے اک شَخْص سے اِرْشَاد فَرمایا : “بَشَّاكَ نے' مَت' کا تَأْلُك شُوك کے ساتھ ہے اور شُوك کا تَأْلُك نے' مَت' کی جِيَادَتی کے ساتھ ہے، یہ دُونوں اک دُوسرے کو لَا جِيم ہے । پس اَللَّاهُ عَزَّوَجَلَّ کی تَرَفُّ سے نے' مَت' میں اِذا فَنا اس وَكْتٍ تک نہیں رُکتا جب تک کی بَنْدے کی تَرَفُّ سے شُوك ن رُک جائے । ”⁽²⁾

غُنَاهُوں کو چُوڈُّ دے نا بُشی شُوك ہے

﴿19﴾....ہجَرَتے سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَرِيمُ فَرمایا ہے : “شُوك کے بارے میں اک کُول یہ ہے کہ ‘بَنْدَه غُنَاهُوں کو چُوڈُّ دے । ”⁽³⁾

کوئی نہیں نے' مَت'، مُسَيْبَتَ وَ آجَمَادِشَہ ہے ؟

﴿20﴾....ہجَرَتے سَيِّدِنَا اَبُو هَاجِیم عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَرِيمُ فَرمایا ہے : “جیس نے' مَت' سے اَللَّاهُ عَزَّوَجَلَّ کا کُرْبَہ حَسِیل ن ہو وہ مُسَيْبَتَ وَ آجَمَادِشَہ ہے । ”⁽⁴⁾

اَللَّاهُ عَزَّوَجَلَّ کی مَحَبَّت پانے کو اُک جَرِیانَا

﴿21﴾....ہجَرَتے سَيِّدِنَا اَبُو سُلَیْمَانَ الْكَافِی عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَرِيمُ فَرمایا ہے : “اَللَّاهُ عَزَّوَجَلَّ کی نے' مَت' کو یاد کرنے سے دِل میں اس کی مَحَبَّت پیدا ہوتی ہے । ”⁽⁵⁾

1.....الدر المنشور، پ ۲، البقرة، تحت الآية ۱۵۲، ج ۱، ص ۳۶۹.

2.....شعب الایمان للیھیقی، باب فی تَعْدِيدِ نَعْمَ اللَّهِ، الحدیث: ۴۵۳۲، ج ۴، ص ۱۲۷.

3.....الدر المنشور، پ ۲، البقرة، تحت الآية ۱۵۲، ج ۱، ص ۳۷۱.

4.....المجالسة و جواهر العلم، الجزء التاسع، الحدیث: ۱۱۶۲، ج ۲، ص ۵.

5.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ۴۱۳۳ عبد العزیز، ج ۳۶، ص ۳۳۴.

اللَّٰهُ عَزُوْجَلٌ بَنَدْ کِرْ مَتْنَيْ اَنْ مَتْنَيْ يَاَدَ دِلَالَ اَعْثَا

(22)....ہجڑتے ساییدونا ہبوب بردہ فرماتے ہیں : مैں مادीنے میں عرب رہا۔ میں آیا تو میری مولانا تھجڑتے ساییدونا عرب لالا بین سلام سے ہری۔ انہوں نے مुझ سے فرمایا : “کیا آپ اس گھر میں داخیل نہیں ہوئے جس میں میرے میٹے آکا، مککی مادنی مسٹفہ داخیل ہوئے تھے اور کیا اس گھر میں نمازِ ادا نہیں کرے گے جس میں نور کے پیکر، تمام نبیوں کے سردار، دو جہاں کے تاجدار، سلطان نہ بھرے اور نماز نہ خیلائے ?” فیر فرمایا : بےشک **اللَّٰهُ عَزُوْجَلٌ** کیامت کے دن لوگوں کو ایکٹا فرمایا کہ انہوں نے اپنی نے' ماتے یاد دیلاए گا تو اک بندہ ارجمند کرے گا : “اس نے' مات کی اعلیامت کیا ہے ?” **اللَّٰهُ عَزُوْجَلٌ** ارشاد فرمایا : “اس کی اعلیامت یہ ہے کہ تو نے فولان فولان تکلیف میں مुझے پوکارا تو میں نے اس تکلیف کو تujھ سے دور کر دیا । تو نے فولان فولان سفار میں میری رفاقت چاہی تو میں نے اپنی رحمت سے تujھے اپنی رفاقت بخیڑی ।” **اللَّٰهُ عَزُوْجَلٌ** اسے اپنی نے' ماتے یاد دیلاتا جائے گا اور اسے یاد آتا جائے گا یہاں تک کہ ارشاد فرمایا : “اس کی اعلیامت یہ ہے کہ تو نے فولان بینتے فولان کو نیکاہ کا پیغام بھیجا تھا اور تیرے دلواہ دوسروں نے بھی اسے پیغام بھیجا تھا لیکن میں نے اس سے تیرا نیکاہ کرایا اور باکی سب کو واپس لوتا دیا ।”

बारगाहे खुदावन्दी में हाजिरी को याद कर के रोने लगे

﴿23﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू बरदा سे मरवी है कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन سलाम फ़रमाते हैं : “बेशक **अल्लाह** कियामत के दिन अपने बन्दे को अपनी बारगाह में हाजिर कर के उसे अपनी नेमतें शुभार कराएगा ।” (इतना बयान करने के बाद) हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन سलाम बहुत रोए फिर फ़रमाया : “मैं उम्मीद करता हूं कि **अल्लाह** बन्दे को अपनी बारगाह में हाजिर फ़रमाने के बाद अज़ाब नहीं देगा ।”
उक्त नेमत सारी नैकियां ले जाएँगी

﴿24﴾....हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक फ़रमाते हैं कि “सरकारे वाला तबार, हम बेकसों के मददगार, बि इज़ने परवर दगार, दो आलम के मालिकों मुख्तार صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “कियामत के दिन नेमतें नैकियों ओर बुराइयों के साथ लाई जाएंगी । तो **अल्लाह** अपनी एक नेमत से इरशाद फ़रमाएगा : उस की नैकियों में से अपना हक़ ले ले ।” तो वोह उस के लिये कोई नेकी बाक़ी नहीं छोड़ेगी ।⁽¹⁾

किसी नेमत का शुक्र अदा न कर सकूँगा

﴿25﴾....हज़रते सच्चिदुना इमाम हसन बसरी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ التَّقِيٌّ फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना दावूद ने अर्ज की : “ऐ मेरे रब ! अगर मेरे हर बाल की दो ज़बानें हों और वोह दिन रात

.....الفردوس بتأثر الخطاب، الحديث: ٨٧٦٣، ج٥، ص٤٦٢.

تیری پاکی بیان کرئے تب بھی میں تیری کسی اک نے' مات کا کما
ہو کر کوہ شوک ادا ن کر سکوں گا । ”⁽¹⁾

شیٰۃٰن شوک میں لکھاٹ دالتا ہے

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَزِيزِ ہے جرأت سایید دُنہ بکر بین ابُدُلَلَہٗ اَبْدُلَلَہٗ مُعْجَنْیٰ فرماتے ہیں کہ جب بندے پر کوئی موسیبَت آتی ہے اور وہ اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ سے دُعا کرتا ہے تو اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ اُسے موسیبَت سے نجات بخشنا دेतا ہے । فیر شیٰۃٰن اس کے پاس آتا ہے اور اس کے شوک کو کم جوڑ کرنے کی کوشش کرتے ہوئے کہتا ہے : یہ مُعَامَلَا اس سے کہیں جیسا دا آسائنا ثا جیس تارف تُو مُعَامَلَا اس سے کہیں جیسا دا آسائنا ثا جیس کی تارف میں مُوت و جہہ هوا، لے کین اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ نے اسے مُعَذَّب سے فر دیا । ”

نے' ماتے مہفوج کوئے کو جریا

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَزِيزِ ہے جرأت سایید دُنہ بکر بین ابُدُلَلَہٗ اَبْدُلَلَہٗ مُعْجَنْیٰ فرماتے ہیں : ” اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کی نے' ماتوں کو شوک کے جریا مہفوج کر لے । ”⁽²⁾

شوک، سب سے جیسا دا مہبوب ہے

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ تَعَالَى ہے جرأت سایید دُنہ بکر بین ابُدُلَلَہٗ اَبْدُلَلَہٗ مُعْجَنْیٰ فرماتے ہیں : ” اَفْرِیَت پر شوک کرننا مُعذَّب موسیبَت پر سب سے جیسا دا مہبوب ہے । ”⁽³⁾

① المصنف لابن ابي شيبة، كتاب الزهد، باب كلام سليمان، الحديث: ١٥، ج: ٨، ص: ٢٠.

② حلية الأولياء، الرقم ٣٢٣ عمر بن عبد العزيز، الحديث: ٧٤٥٥، ج: ٥، ص: ٣٧٤.

③ كتاب الجامع لمعمر مع المصنف عبد الرزاق ، باب العلم الحديث: ٦٣٥، ج: ١، ص: ٢٣٨.

یہ شاکریں کا تریکھ نہیں

(29)ہجڑتے ساییدونا سوپھان ساری عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰی عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰی نے اُنہوں کے دن کوئی لوگوں کو ہنستے ہوئے دेखا تو ارشاد فرمایا : “اگر ان لوگوں کے روچے کبول کر لیے گए ہیں تو یہ شاکریں کا تریکھ نہیں ہے اور اگر ان کے روچے کبول نہیں کیے گئے تو یہ خاٹپھیں کا تریکھ نہیں ہے ।”⁽¹⁾

ہمام اُجڑ کا ایک دلیل آنحضرتؐ بیان

(30)ہجڑتے ساییدونا ہمام اُجڑ اُنہوں نے بیان کرتے ہوئے ارشاد فرمایا : “اے لوگو ! ان نے موت کے جریئے اُلٹا ٹکڑا کی بडکتی ہوئی اس آگ سے باغنے پر مدد ہاسیل کرو جو دلیوں پر چढ جائیں । بے شک تum اسے گھر میں ہو جیسے میں کیا مکی تھیں میں میڈھت بھی کلیل ہے اور اس میں تھیں میڈھر رہا میڈھت تک ان لوگوں کا جا نیشن بنانا کر بھجا گیا ہے جنہوں نے دنیا کی خوشانوما اُجڑ اور اس کی رونک و بھار کا رکھ کیا، ان کی ڈمین تum سے تھیں اور کد تum سے داراج ہے اور نیشا نات اُجھیم ہے । انہوں نے پھاڈوں کو چیر ڈالا । پس پھر کی چڑوں کا ٹینی اور سخن گیر پھر اور سوتوں جیسے جیسموں کی کوپھت کے ساتھ شہر میں گشتم کیا । اس کے باہر ہجڑ دیکھا نے جلد ہی ان کی میڈھتوں کو لپھت دیا । ان کے نیشا نات کو میتا دیا । ان کے گھر میں نے ستو نا بود کر دیا اور ان کے جیک کو بھلا دیا । اب تum ن ان کو دیکھتے ہوئے ن ان کی بنا کس نے دیکھا ।

1.....شعب الایمان للیهقی، باب فی الصیام، الحدیث: ۳۷۲۷، ج ۳، ص ۳۴۶۔

झूटी उम्मीदों पर खुश, ग़फ़्लत में रातें बसर करते और नदामत के साथ दिन गुज़ारते थे ।

फिर तुम जानते हो कि रात के वक्त उन के घरों में **अल्लाह** ﷺ का अ़्ज़ाब उतरा तो सुब्हَّ उन में से अक्सर अपने घरों में मुंह के बल पड़े रह गए और जो बच गए वोह **अल्लाह** ﷺ के अ़्ज़ाब, उस की ने'मतों के ज़्वाल और हलाकत में मुब्लिया होने वालों के मुह्दिम घरों के आसार देखते रह गए । इस में निशानी है उन लोगों के लिये जो दर्दनाक अ़्ज़ाब से डरते हैं और इब्रत है उन के लिये जो **अल्लाह** ﷺ से डरते हैं ।"

और अब उन के बा'द तुम्हारी मुद्दत कम है और दुन्या आरिज़ी है और ज़माना ऐसा आ गया है कि न अ़प्सो दर गुज़र रहा और न ही नर्मी बल्कि बुराई का किंचड़, बाक़ी मांदा रन्जो ग़म, इब्रतनाक हौलनाकियां, बची कुची सज़ाओं के असरात, फ़िल्तों के सैलाब, पै दर पै ज़लज़लों और बदतरीन जा निशीनों का दौर दोरा है । उन की बुराइयों की बज्ह से खुशकी व तरी में ख़राबी ज़ाहिर हुई । पस तुम उन की तरह न होना जिन्हें लम्बी उम्मीदों और लम्बी मुद्दतों ने धोके में डाल दिया तो ख़ाहिशात के हो कर रह गए ।

हम **अल्लाह** ﷺ से सुवाल करते हैं कि हमें और तुम्हें उन लोगों में कर दे जो अपनी नज़र की हिफ़ाज़त करते हुवे उसे पूरा करते हैं और अपने (हक़ीकी) ठीकाने को पहचान कर खुद को तय्यार रखते हैं ।"(1)

١.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ٣٩٠٧، عبدالرحمن، ج ٣٥، ص ٢٠٨ .

نا فَرْمَانِي کے با وُجُود نے' مرتے

﴿31﴾....ہजّرٰت سَلِیمان بن ابُو حَاجِم نے فَرْمَأَيَا : “جَب تُومَ دِئُخُو کِی تُومَھاری نا فَرْمَانِی کے با وُجُود ﴿الْبَلَاغ﴾ تُومَھے مُسَلِّسَل نے' مرتے اَتَّا فَرْمَأَ رَهَا ہے تو اُس سے ڈرُو ।”⁽¹⁾

الْبَلَاغ کی تَرْفَ سے ڈیل

﴿32﴾....ہجّرٰت سَلِیمان بن ابُو حَاجِم فَرْمَأَتے ہے کی سرکارے نامدار، مدارنے کے تاجدار، بی ڈِنے پرور دگار، دو اَلَّام کے مالیکو مُخْطَار، شاہنشاہ اَبَرار نے اِرشاد فَرْمَأَيَا : “جَب تُومَ دِئُخُو کِی ﴿الْبَلَاغ﴾ بَنَدُونَ کَوِیْ عَزَّوجَلَ اُنَّ کَوِیْ اَتَّا کَر رَهَا ہے تو یہ اُس کی تَرْفَ سے اُن کو ڈیل ہے ।”⁽²⁾

جِنْکِرے' مرت بھی شُوك ہے

﴿33﴾....ہجّرٰت سَلِیمان بن ابُو حَاجِم فَرْمَأَتے ہے کی “نے' مرت کا ب کسرات جِنْکِر کیا کرے کیونکی اس کا جِنْکِر اُس کا شُوك ہے ।”⁽³⁾

دُنْيَا وَ آخِيرَت کی بَلَارْمَد

﴿34﴾....ہجّرٰت سَلِیمان بن ابُو حَاجِم فَرْمَأَتے ہے کی ماہِ نُبُوٰۃ، مَحْرَرِ رِسَالَت، مَمْبَرِ جُودِ سَخَاوت، کَاسِمِ نے' مرت، سَرَابَا رَهْمَت، شَافِعِ اَمْمَت نے اِرشاد فَرْمَأَيَا : “جِسے چار چیزِ اَتَّا کی گَرْی اُسے دُنْيَا وَ آخِيرَت کی بَلَارْمَد اَتَّا

١.....فضيلة الشكر، باب في الانحراف عن.....الخ، الحديث: ٧٣، ص: ٥٩.

٢.....المسندي للإمام أحمد بن حنبل، الحديث عقبة بن عامر، الحديث: ١٧٣١: ٦، ج: ١٧٣، ص: ١٢٢ - ١٢٣.

فضيلة الشكر، باب في الانحراف.....الخ، الحديث: ٧٠، ص: ٥٧.

٣.....الزهدلابن مبارك، باب فضل ذكر الله، الحديث: ٤٣٤، ١، ص: ٥٠٣.

کی گई : (1)....شُوك کرنے والا دل (2)....**اللٰہ** کا عَزَّوجَلْ جِنْ کرنا (3)....مُسیبَت پر سُبْر کرنے والा بَدَن اور (4)....उस کے مال اُور **इजْجَات** مें ख़ियानत न करने वाली बीवी ।”⁽¹⁾

تُोता बौलने लगा

﴿35﴾....हज़रते सच्चिदुना सदक़ह बिन यसार **فَرَمَّا** है कि एक मरतबा हज़रते सच्चिदुना दावूद मेहराब में तशरीफ **فَرَمَّا** थे । अचानक उन के पास से एक छोटा सा तोता गुज़रा । आप **عَلَيْهِ السَّلَام** उसे देख कर उस की ख़ल़्क़त में गौरो खौज़ करने लगे और उस पर तअ्जुब करते हुवे **فَرَمَّا** : “**اللٰہ** عَزَّوجَلْ ने इस की तख़्लीक क्यूँ **فَرَمَّا** ?” तो **اللٰہ** عَزَّوجَلْ ने उस तोते को कुव्वते गोयाई अ़ता **فَرَمَّا** और उस ने अर्ज़ की : “ऐ दावूद **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام** ! क्या आप को तअ्जुब हो रहा है ? उस ज़ात की क़सम जिस के क़ब्ज़े कुदरत में मेरी जान है ! आप **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام** पर **اللٰہ** عَزَّوجَلْ ने जो अ़ज़ीम **ف़َجْل** **فَرَمَّا** है, उस के मुकाबले में मुझे मिलने वाले **ف़َجْل** पर मैं बहुत ज़ियादा **اللٰہ** عَزَّوجَلْ का शुक अदा करता हूँ ।”⁽²⁾

मैं ढक्करी तरबीह

﴿36﴾....हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** बयान करते हैं कि एक बार **اللٰہ** عَزَّوجَلْ के नबी हज़रते सच्चिदुना दावूद के दिल में ये ह ख़्याल आया कि **اللٰہ** عَزَّوجَلْ की हम्द उन से ज़ियादा उम्दा तरीके से कोई नहीं करता, तो एक फ़िरिश्ता नाज़िल हुवा उस वक्त आप **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام** मेहराब में तशरीफ

1.....المعجم الكبير، الحديث: ١١٢٧٥، ج ١١، ص ١٠٩.

2.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ٢٠٣٧، داؤد بن ایشا، ج ١٧، ص ٩٥.

फरमा थे, करीब ही एक तालाब था, फिरिश्ते ने अर्ज की : “ऐ दावूद ! इस मेंढक की आवाज को समझें ।” आप عَلَيْهِ بَيِّنَاتٍ وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने ब गैर सुना तो वोह **अल्लाह** की ऐसी हम्द बयान कर रहा था जैसी आप عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने कभी न की थी । फिरिश्ते ने अर्ज की : “ऐ दावूद ! क्या पाया ? क्या आप इस की बात समझ गए ? इरशाद फरमाया : “हां ।” फिरिश्ते ने अर्ज की, कि “इस ने क्या कहा ?” फरमाया : **﴿شَهَادَكَ وَبِحَمْدِكَ مُتَهَبِّلٌ عَلَيْكَ بَارِبَ﴾** फिर फरमाया : “उस जात की क़सम जिस ने मुझे नबी बनाया ! मैं ने इस तरह कभी हम्द नहीं की ।”⁽¹⁾

सच्चियदुना दावूद عَلَيْهِ بَيِّنَاتٍ وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ की तर्कीह

عَنْ كَيْمَيْرَةِ اللَّهِ الْقَوْيِ **﴿37﴾**....एक बार हज़रते सच्चियदुना सुफ़्यान बिन सईद सौरी عَلَيْهِ بَيِّنَاتٍ وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने **अल्लाह** के नबी हज़रते सच्चियदुना दावूद عَزَّوَجَلَّ का जिक्र खैर करते हुवे बताया कि उन्हों ने **अल्लाह** की इस तरह हम्द की : الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَظِيمِ كَمَا يَبَيِّنُ لِكَرْمِ وَخُورَىٰ جَلٌ جَلَانِهِ “या’नी **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ के लिये ऐसी हम्द है जैसी उस की इज़ज़त के शायाने शान है । तो **अल्लाह** عَلَيْهِ بَيِّنَاتٍ وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने आप عَزَّوَجَلَّ की तरफ वहूय फरमाई : “ऐ दावूद ! तुम ने फिरिश्तों को मशक्त में डाल दिया है (या’नी ऐसी हम्द फिरिश्ते भी नहीं कर सके) ।”⁽²⁾

शुक्र गुजार से सरकार का प्यार

﴿38﴾....हज़रते सच्चियदुना इस्हाक बिन अबू तल्हा رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ बयान करते हैं कि एक शख्स माहे नुबुव्वत, महरे रिसालत,

①.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ۲۰۳۷، داؤد بن ایشا، ج ۱۷، ص ۹۵۔

②.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدد نعم الله، الحديث: ۴۰۸۲، ج ۴، ص ۱۳۹۔

मम्बए जूदो सखावत, क़सिमे ने'मत, सरापा रहमत, शाफेए उम्मत
 ﷺ की ख़िदमते बा बरकत में हाजिर हो कर सलाम
 ارجُ किया करता, तो آप ﷺ उस से दरयाफ़त फ़रमाते :
 “तुम ने सुब्ह किस हाल में की ?” वोह ارجُ करता : “मैं आप
 ﷺ ही के साथ **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ की ने'मत पर उस का
 شُوك अदा करता हूँ और आप ﷺ के साथ **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ
 (की ने'मत पर उस) का شُوك अदा करता हूँ।” तो نبियों के
 سुल्तान, सरवरे ज़ीशान, महबूबे रहमान उस के
 लिये दुआ फ़रमाते । एक दिन वोह हाजिरे ख़िदमत हुवा तो आप
 ﷺ ने पूछा : “ऐ फुलां ! कैसे हो ?” ارجُ की : अगर
 شُوك करूं तो खैरियत से हूँ !” तो आप ﷺ ख़ामोश
 हो गए (और उस के हक्क में कोई दुआ न की), उस शख्स ने ارجُ
 की : “या نبیِّنَ اللہُ عَزَّوَجَلَ عَلَیْهِ وَالْمَسَلَمُ ! پहले तो आप मेरा हाल
 दरयाफ़त फ़रमाने के बा'द मेरे लिये दुआ भी फ़रमाया करते थे, जब
 कि आज मेरा हाल दरयाफ़त फ़रमाने के बा'द मेरे लिये दुआ नहीं
 फ़रमाई ?” तो आप ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “पहले
 जब मैं तुम्हारा हाल मा'लूम करता था तो तुम **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ شُوك
 बजा लाते थे जब कि आज मैं ने तुम्हारा हाल पूछा तो तुम ने शुक्र
 बजा लाने में शक किया ।”⁽¹⁾

जिक्रे इलाही श्री شुक्र हैं

﴿39﴾...हज़रते سَيِّدِ الدُّنْيَا **अब्दुल्लाह** बिन سलाम
 فَرِمَاتे हैं कि हज़रते سَيِّدِ الدُّنْيَا مूसा عَلَىٰ بَيْتِهِ وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने बारगाहे

.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدد نعم اللہ، الحدیث: ۴۴۹، ج ۴، ص ۹۰.

خُوداوندی عَزَّوَجَلْ مें اُर्जُ کی : “ऐ اَللَّٰهُ ! تेरا شُوك کیس ترह کرنा چاہیے ?” اِرشاد ہुوا : “ऐ مूسا ! تुम्हاری ج़بान हमेशا مेरے جِنْک سے تر رہے ।”⁽¹⁾

ڈو' نے' مرتے

﴿40﴾....ہजُرت سَيِّدُ الْمُحْمَّدِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِنْ عَبْدِ اللَّٰهِ فَرَمَّاَتْ هُنَّ

کی اک شاخِس نے ہجُرت سَيِّدُ الْمُحْمَّدِ عَلَيْهِ السَّلَامُ سے اُرْجُ کی :

“آپ نے سُوْبَ کیس ہال مें کی ? اِرشاد فَرَمَّاَتْ دُو نے' مرتے کے درمیان، مैں نہیں جانتا کی ان مें سے اپْجَلْ نے' مات کौن سی ہے :

(1)....مेरے وہ گناہ کی جیں پر اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلْ نے پردہ ڈال دیا کی اب کوئی ٹن کے جَرِيَّہ مُझے اُڑا نہیں دیتا سکتا اُور

(2)....اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلْ نے لोگوں کے دلों مें جو میری مہبّت ڈال دی، ہالاں کی مेरے آ'ماں اس کَبِيل نہیں ।”

ڈاداً شُوك کا اُک تَرَیِکھ

﴿41﴾....ہجُرت سَيِّدُ الْمُحْمَّدِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِنْ لَوْطٍ اَنْسَارِي

فَرَمَّاَتْ ہے : “شُوك نا فَرَمَّانِي تَرْكَ کر دے کا نام ہے ।”⁽²⁾

اَلْيَ بِنْ حُسَيْن (رضي الله عنهما) کی دُعاء :

﴿42﴾....اَهْلَ مَدِينَةِ مَدِينَةِ اَلْمَدِينَ میں سے اک شاخِس کا بیان ہے کی اک مراتبا ہجُرت سَيِّدُ الْمُحْمَّدِ عَلَيْهِ السَّلَامُ نے (رضي الله عنهما) میں یہ دُعاء :

۱.....الزهد لابن مبارك، باب ذكر رحمة الله، الحديث: ٩٤٢، ص ٣٣٠.

۲.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْدِيدِ نَعْمَ اللَّٰهُ، الحديث: ٤٥٤٧، ج ٤، ص ١٣٠.

﴿كَمْ مِنْ نَعْمَةٍ أَعْمَتْهَا شُكْرِي، وَكَمْ مِنْ بُلْلَةً إِنْتَيَّتِيَّ بِهَا قَلَّ لَكَ عِنْدَهَا صَبْرِي، فَيَا مَنْ قَلَّ شُكْرِي عِنْدَ نَعْمَةٍ فَلَمْ يَحْمِرْ مُنْيِّ، وَيَا مَنْ قَلَّ صَبْرِي عِنْدَ بَلَائِهِ فَلَمْ يَخْلُدْ لَيْلَيْ، وَيَا مَنْ رَأَى نَعْمَةً عَلَى الدُّنْوَبِ الْعِظَامِ فَلَمْ يَفْضَحْنَيْ وَلَمْ يَهْتَكْ سِترِي، وَيَا ذَا الْمَعْرُوفِ الَّذِي لَا يَنْقَضِي، وَيَا ذَا النَّعْمَ الَّتِي لَا تَخُونُ وَلَا تَرُؤُلُ، حَصَّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، وَأَغْفِرْ لَنَا وَأَرْحَمْنَا﴾

ترجمہ : اے **آلِلَّاہ** عزوجل تیری نے 'متوں کے مुکابलے مें مेरا شوک کم है। आजमाइशों पर मेरा सब्र कम है। ऐ वोह जात जिस ने अपनी ने 'متوں के मुकाबले में मेरा शुक्र कम होने के बा वुजूद मुझे इन ने 'मतों से महरूम न किया। आजमाइशों पर सब्र कम होने के बा वुजूद मुझे रुस्वा न किया। मेरे बड़े बड़े गुनाहों से खबरदार होने के बा वुजूद मुझे रुस्वा न किया। मेरी पर्दा दरी न की। ऐ हमेशा एहसान फ़रमाने वाले! ऐ पाएदार ने 'मतों अंतः फ़रमाने वाले! हज़रते मुहम्मद और उन की आल पर रहमतें नाज़िل फ़रमा और हम पर रहम फ़रमा और हमें बख्श दे।⁽¹⁾

ऐ झब्जे آدم

﴿43﴾....हज़रते سचियदुना مالیک بین دینار فَرَمَاتَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَلَيْهِ... مैं ने एक किताब में पढ़ा है कि **آلِلَّاہ** इरशाद फ़रमाता है: “ऐ इन्हे आदम! तुझ पर मेरी भलाई नाज़िل होती है लेकिन मेरे पास तेरा शर पहुंचता है, मैं ने 'मतों के ज़रीए तुझ से महब्बत का इज़हार करता हूं और तू मेरी ना फ़रमानियां कर के मेरे ज़िक्र से ग़ाफ़िल रहता है और मुकर्रम फ़िरिश्ता हमेशा तेरा बुरा अमल ही मेरे पास ले कर हाजिर होता है।”⁽²⁾

①.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدد نعم الله،الحادیث: ٤٥٨٨، ج٤، ص١٤٠.

②.....حلیة الاولیاء، الرقم: ٢٠٠ مالک بن دینار،الحادیث: ٢٨٤٧، ج٢، ص٤٢٧.

بَارَثَا حَوْلَ خُودَ اَنْدَهْ مَيْ دُلْتِ جَاؤْ

﴿44﴾....ہے جرأت ساییدونا اب بُو اُلیٰ مدادِ اینی عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَلِیٰ بیان فرماتے ہیں : میں اپنے اک پڈوسی کو رات کے وکٹ یہ کھاتے ہوئے سुنا کرتا ہا : “اے اَللَّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ ! مُعْذَنْ پر تو تیری بھلائی ناجیل ہوتی ہے لیکن تیری بارگاہ میں میرا شر ہی پہنچتا ہے، کیتنے ہی فیریش تیری بارگاہ میں میرا بُرَا اُمَال لے کر پیش ہوتے ہیں، تو مُعْذَنْ سے بے نیا جُ ہونے کے با وُجُود نے’ ماتوں کے جُریا اُ مُعْذَنْ سے ایک اُ مُعْذَنْ سے مہبّت فرماتا ہے، جب کی میں تیرا مُوہتاج ہونے اور فاکے میں مُبکلا ہونے کے با وُجُود گُنابوں اور نا فرمانیوں کے جُریا اُ تیری یاد سے گافیل رہتا ہے اور اس کے با وُجُود تو مُعْذَنْ پناہ دेतا، میری پردپوشی فرماتا اور مُعْذَنْ ریسک اُتھا فرماتا ہے ।”⁽¹⁾

سُبْحَنَ كِبِيرَ حَالَ مَيْ كَرَى

﴿45﴾....ہے جرأت ساییدونا سُوگَدی بین ابُولِ ہے جرأت فرماتے ہیں کی ہم نے ہے جرأت ساییدونا اب بُو مُحَمَّد مُوگیرا عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَامٌ کی بارگاہ میں ہاجیر ہو کر ارج کی : “اے اب بُو مُحَمَّد ! آپ نے سُبْحَنَ کیس ہال میں کی ? ” تو ٹھنڈے نے ایک اُ مُعْذَنْ فرمایا : ہم نے نے’ ماتوں میں گیرے ہونے اور شُوك میں کوتاہ ہونے کی ہالات میں سُبْحَنَ کی، ہمارا رب عَزَّ وَجَلَ بے نیا جُ ہونے کے با وُجُود ہم سے مہبّت فرماتا ہے اور ہم اس کے مُوہتاج ہونے کے با وُجُود اس سے گافیل رہتے ہیں ।”⁽²⁾

﴿اَللَّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ کی این پر رہمات ہے اور این کے سادکے ہماری مُغافیرت ہے ॥﴾

اوَيْنِ بِجَاهِ الرَّبِّيِّ الْأَمِينِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

①شعب الایمان للیہقی، باب فی تَعْدِيدِ نَعْمَ اللَّهِ، الحدیث: ۴۰۹۰، ج: ۴، ص: ۱۴۰۔

②حلیۃ الاولیاء، الرقم ۳۷۱ مغیرة بن حبیب، الحدیث: ۸۰۵۴، ج: ۶، ص: ۲۶۷۔

کر مے ڈلاہی اُر اور ہیل مے ڈلاہی

﴿46﴾....ہے جرأت ساییدت نا اب دل لالاہ بین سا' لباہ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَبَرَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نے اُرج کی : “اے اَللَّٰهُمَّ ! یہ تیر کارم ہے کی تیری یتھا اُت کی جاتی ہے اور نا فرمانی نہیں کی جاتی اور یہ تیر ہیل ہے کی تیری نا فرمانی کی جاتی ہے اور تو اُفکو دار گھر فرمایا دےتا ہے । تیری جمیں پر بس نے والوں نے جب بھی تیری نا فرمانی کی تو نے ہر بار ان کا بھلا فرمایا ।”⁽¹⁾

رکبے کریم عزوجل کی کرم نوازیاں

﴿47﴾....اممُول مُومِنین ہے جرأت ساییدت نا ایشا سیدیکا سے مرحبا ہے کی سرکارے والا تبار، ہم بے کسون کے مددگار کا فرمانے ماغِ فیرت نیشن ہے : اَللَّٰهُمَّ کسی بندے کو نے 'متر اُتھا فرماتا ہے اور وہ اس بات کا یکین کر لےتا ہے کی یہ اَللَّٰهُمَّ کی تحرف سے ہے تو اَللَّٰهُمَّ عزوجل عزوجل اس کے لیے اس نے 'متر کا شوکت ادا کرنا لیخ دےتا ہے اور جب اَللَّٰهُمَّ عزوجل گوناہ پر بندے کی ندامت دے�تا ہے تو اس کے ماغِ فیرت تلب کرنے سے پہلے ہی اسے بخشن دےتا ہے اور جب کوئی شاخ دینار کے یکج کپڑا خرید کر پہنتا ہے اور اَللَّٰهُمَّ عزوجل کا شوکت ادا کرتا ہے تو اس سے پہلے کی کپڑے اس کے بھونوں تک پہنچے اَللَّٰهُمَّ عزوجل اس کی ماغِ فیرت فرمایا دےتا ہے ।⁽²⁾

بَرِثْشَاشَا کے بھانے

﴿48﴾....ہے جرأت ساییدت نا معاویہ بین کورہ فرماتے ہیں کی جو شاخ نیا کپڑا پہنतے وکٹ کہ لے اسے

١.....حلیۃ الاولیاء، الرقم: ٣٧، عبد الله، الحدیث: ٨٥٤٩، ج: ٦، ص: ٢٦٥.

٢.....المستدرک، کتاب الدُّعاء والتکبیر، باب فضیلۃ التمجید.....الخ، الحدیث: ١٩٣٧،

ج: ٢، ص: ١٩٦، بتغیر قلیل۔

بَخْشَا دिया جاتा है और जो खाना खाते वक़्त ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ कह ले वोह भी बख्शा जाता है और जो पानी पीते वक़्त ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ कह ले उस की भी मग़फिरत फ़रमा दी जाती है।

रिज़क़ कव जिम्मा

﴿49﴾....हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ اَنَّهُ كَانَ مَالِكَ الْمَالِ وَكَانَ مَالِكَ الْمَالِ وَكَانَ مَالِكَ الْمَالِ का फ़रमाने दिल नशीन है : “जो बन्दा **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ की इबादत बजा लाने का जिम्मा ले लेता है **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ ज़मीन और आस्मानों में उस का रिज़क़ अपने जिम्मए करम पर ले लेता है। फिर उस का रिज़क़ लोगों के हाथों में देता है। वोह उसे तयार कर के उस तक पहुंचा देते हैं। अगर वोह बन्दा उसे क़बूल कर लेता है तो **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ उस पर शुक्र वाजिब कर देता है और अगर वोह उसे क़बूल नहीं करता तो रब **عَزَّوَجَلَّ** वोह रिज़क़ उन मोहताज बन्दों को दे देता है जो उस का रिज़क़ ले कर उस का शुक्र बजा लाते हैं।”

ने'मतों कव छ़ज़्हार २ब **عَزَّوَجَلَّ** कवे पसन्द है

﴿50﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू रजा अ़त्तारिदी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ اَنَّهُ كिहज़रते सच्चिदुना इमरान बिन हसीन رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ اَنَّهُ ने हमारे पास तशरीफ लाए। आप पर धारीदार चादर थी, जिसे हम ने आप पर इस से पहले देखा था न इस के बा'द। आप ने **عَزَّوَجَلَّ** किसी बन्दे को ने'मत अ़ता फ़रमाया कि शफ़ीउल मुज़नीबीन, अनीसुल ग़रीबीन का फ़रमाने बरकत निशान है : “जब **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ किसी बन्दे को ने'मत अ़ता फ़रमाता है तो उस पर अपनी ने'मत का असर देखना पसन्द फ़रमाता है।”⁽¹⁾

١.....المعجم الكبير، الحديث: ٢٨١، ج ١، ص ١٣٥.

झुঁজারে নে'মত মেঁ তক্বুর হো ন ঝুরাফ

﴿51﴾....হজরতে سیمیدونا محدث میں ابڈوللہ بن ابی بن علی آس پر فرماتے ہیں : **آلہ** عزوجل کے پیارے هبیب، هبیبے لبیب میں نے ایرشاد فرمایا : “تکبُّر اور **آلہ** عزوجل سے بچتے ہوئے خاؤ، پیو اور سدکا کرو کی **آلہ** عزوجل اپنے بندوں پر اپنی نے'مات کا اسرار دेखنا پسند فرماتا ہے ।”⁽¹⁾

﴿52﴾....হজরতে سیمیدونا مالک بن نجلا جسامی **رضی اللہ تعالیٰ عنہ** فرماتے ہیں کہ میں شاهنشاہ مدنیا، کرارے کلبے سینا، ساہبے معاشر پسینا، بادیسے نجڑلے سکینا، فیجو گنجینا کی **صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم** بارگاہ میں پارگاندا ہال ہاجیر ہووا تو آپ **صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم** نے اسٹافسار فرمایا : “کیا تیرے پاس کوچ مال ہے ?” میں نے ارج کی : جی ہاں । فیر فرمایا : “کوئی سا مال ہے ?” میں نے ارج کی : “مुझے **آلہ** عزوجل نے ہر کیسم کا مال ابتو فرمایا ہے، ٹانٹ، घوڈے، گولام اور بکریاں ।” آپ **صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم** نے ایرشاد فرمایا : جب **آلہ** عزوجل نے تुझے مال ابتو فرمایا ہے تو فیر تujh پر اس کا اسرار دیخائی دینا چاہیے ।”⁽²⁾

﴿53﴾....হজরতے سیمیدونا ابلی بن جعفر بن جعده انان فرماتے ہیں کہ ہوڑور نبییے پاک، ساہبے لولائک **صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم** نے ایرشاد فرمایا : **آلہ** عزوجل بندے کے خانے پینے میں اپنی نے'مات کا اسرار دेखنا پسند فرماتا ہے ।”⁽³⁾

۱.....المسند للإمام أحمد بن حنبل، مسنون عبد الله، الحديث: ۶۷۲۰، ج ۲، ص ۶۰۳.

۲.....المراجع السابق، حديث مالك بن نصرة، الحديث: ۱۵۸۸۸، ج ۱، ص ۲۸۳۔

سنن النسائي، كتاب الرؤيا، باب العجاجل، الحديث: ۵۲۳۴، ج ۱، ص ۸۳۱.

۳.....جمع الجواعع، قسم الأقوال، حرف الهمزة، الحديث: ۵۰۸۶، ج ۲، ص ۲۷۱۔

سنن الترمذى، كتاب الأدب، الحديث: ۲۸۲۸، ج ۴، ص ۳۷۴، عن عمر بن شعيب.

خُوڈا عَزْوَجْلَ کا پ्यारा بُن्दा ڈُؤر نَا پسندीدا بُن्दا

﴿54﴾....ہज़رत سیفی دُنَّا بکر بین اَبْدُو لَلَّا ه مَرْفُوْ اَن رِی وَ اَیَّاتُ کر رتے ہیں کی “جس کو خیر سے نواجڑا جائے اور اس پر اس کا اسرا دی�ا ای دے تو اسے عَزْوَجْلَ کا پ्यارا اور اس کی نے’مٰت کا چرچا کرنے والा کہا جاتا ہے اور جس کو خیر اُتھا کی جائے لے کین اس پر اس کا اسرا دی�ا ای ن دے تو اسے عَزْوَجْلَ کا نَا پسندیدا اور اس کی نے’مٰت کا دُشمن کہا جاتا ہے ।”^(۱)

مُسَرِّبَتَ پَرِ حَمْدُ شُوكِ کَوَنَّا چاہِیے

﴿55﴾....ہجَرَتِ سیفی دُنَّا مُحَمَّد بین سُوكِھ فَرَمَاتے ہیں کی میں کوپا میں ہجَرَتِ سیفی دُنَّا اُون بین اَبْدُو لَلَّا ه کے ساتھ ہجَاج کے مہل کے سامنے سے گужرا تو کہا : “کاش ! آپ ان مسایب کو دेखتے جو اسی مکاوم پر ہجَاج کے جمانتے میں ہم پر ناجیل ہو ۔ ” تو انہوں نے ارشاد فرمایا : “تُو اُسے چلًا ہے گویا کبھی کیسی تکلیف کے پھونچنے پر تُو نے عَزْوَجْلَ کو پُکارا ہی نہیں । واپس چلو اور عَزْوَجْلَ کی حمد اور اس کا شُوك بجا لاؤ ! کیا تُو نے عَزْوَجْلَ کا یہ ارشاد نہیں سुنا ? ”

مَرْكَانْ لَمْ يَدْعُ إِلَى صُمَّ مَسَّةٍ
(۱۲، یونس)

تَرْجِمَةِ کَنْجُولِ إِمَان : چل دتتا
ہے گویا کبھی کیسی تکلیف کے پھونچنے
پر ہمے پُکارا ہی ن ہا ।^(۲)

1.....الجامع لاحكام القرآن للقرطبي، پ، ۳، الضحي، تحت الآية ۱۰، ج ۱، ص ۷۲، مختصرًا.

2.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعلیم نعم الله، الحديث ۴۵۹۷، ج ۴، ص ۱۴۲.

نے' مत में फौरी इजाफ़ा चाहिये तो.....

﴿56﴾....हज़रते سایyiduna فُرَجْلَ بِنْ إِيَّاْجَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الرَّحِيمَ اَنْهَى فَرَمَاتَे हैं : “कहा जाता है कि जिस ने **अल्लाह** ﷺ की ने'मत को दिल से पहचान कर ज़बान से उस का शुक्र अदा किया वोह शुक्र के अलफ़ाज़ मुकम्मल करने से पहले ही उस ने'मत में इजाफ़ा देख लेगा । क्यूंकि **अल्लाह** ﷺ का फ़रमाने आलीशान है :

لَيْنَ شَكْرُتْمُ لَا زِيْدَلْمُ
(۱۳، ابرہیم)
तर्जमए कन्जुल ईमान : अगर
एहसान मानोगे तो मैं तुम्हें और
दूंगा ।”

मज़ीद इरशाद फ़रमाते हैं कि “ने'मत का शुक्र येह है कि तू उस का चर्चा करे ।”

नीज़ इरशाद फ़रमाया : **अल्लाह** ﷺ इरशाद फ़रमाता है : “ऐ इब्ने आदम ! जब तू इस हाल में मेरी ने'मतों में पले कि मेरी ना फ़रमानी में भी लोट पोट होता है तो मुझ से डर कि कहीं तुझे तेरे गुनाहों की वजह से हलाक न कर दूं । ऐ इब्ने आदम ! मुझ से डर और जहां चाहे सो ।”⁽¹⁾

आधा ईमान

﴿57﴾....हज़रते سایyiduna اَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ بِنْ شَارَهِيْلَ فَرَمَاتे हैं कि “शुक्र आधा ईमान है, सब्र आधा ईमान है और यकीन मुकम्मल ईमान है ।”⁽²⁾

١.....شعب الایمان للیبھی،الحدیث: ٤٥٣٣ تا ٤٥٣٥، ج ٤، ص ١٢٧ .

٢.....تفسیر الطبری، ب ٢١، لقمان، تحت الاية ٣٠، الحديث: ٢٨١٥٦، ج ١، ص ٢٢٣ . عن مغيرة.

نے' مत کو جِکْرِ بھی شُوكِ ہے

﴿58﴾.... امریکیل مومینیں ہجرا تے ساییدونا ڈم ر بین ابڈول اجزیج
فَرَمَّا تَهْمِنْتُكُمْ مَمْنَعَةً لِّلَّهِ الْعَزِيزِ
نے' ماتوں کو یاد کرنا بھی شُوكِ ہے ।”⁽¹⁾

شُوك نُوكسان سے بچاتا ہے

﴿59﴾.... ہجرا تے ساییدونا ابوب کیلابا ابڈوللہ بین جد
فَرَمَّا تَهْمِنْتُكُمْ مَمْنَعَةً لِّلَّهِ الْعَزِيزِ
پھونچا سکتی جب تک تुم ہس کا شُوكِ ہے ادا کرتے رہو ।”⁽²⁾

نا شُوكی سے نے' مات انجاب بن جاتی ہے

﴿60﴾.... ہجرا تے ساییدونا یمامہ ہسن بسرا نے فرمایا
کی مुझے یہ بات پھونچی ہے کیم ”جب اَللَّٰهُ عَزَّ ذَلِيلٌ
کیسی کوئی مات انجاب کرنے تو اَللَّٰهُ عَزَّ ذَلِيلٌ
پھونچے جیسا داد دے پر کا دیر ہے اور اگر نا شُوكی کرنے تو اَللَّٰهُ عَزَّ ذَلِيلٌ
ہے । وہ اپنی نے' مات کو ہن پر انجاب سے بدل دےتا ہے ।”⁽³⁾

ऐسے شُوك گوچار بھی ہوتے ہیں ؟

﴿61﴾.... ہجرا تے ساییدونا ابوب دردا عنْ فرمایا کرتے شے کی
”بھوت سے شُوك گوچار اسے ہوتے ہیں جو اپنے یلوا دوسرو لوگوں کو
میلنے والی نے' مات کا بھی شُوكِ ادا کرتے ہیں اور جیسے نے' مات میلی
ہوتی ہے ہے اس کی خبر نہیں ہوتی اور بھوت سے یلمے فیکھ رخنے
والے فکھیہ نہیں ہوتے ।”⁽⁴⁾

١..... شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْدِیدِ نَعْمَ اللَّهِ، الحدیث: ٤٤٢٢، ج: ٤، ص: ٢٠٢.

٢..... جامع بیان العلم وفضله، فصل فی کسب طلب العلم المآل، الحدیث: ٧٣٩، ص: ٢٦٣.

٣..... شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْدِیدِ نَعْمَ اللَّهِ، الحدیث: ٤٥٣٦، ج: ٤، ص: ٢٧٢.

٤..... تفسیر الطبری، ب یوسف، تحت الآیۃ: ٣٨، الحدیث: ١٩٢٩٥، ج: ٧، ص: ٢١٦.

इन्सान बड़ा ना शुक्र है

(62)....हज़रते सच्चिदुना हसन बिन अबू हसन इस आयते मुबारका :

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكُوْدُدٌ ①
 (ب، ۳۰، العظيـت:)

तर्जमए कन्जुल इमानः बेशक
आदमी अपने रब का बड़ा ना
शुक्रा है ।

के बारे में फ़रमाते हैं कि “इन्सान बड़ा ना शुक्रा है या’नी मुसीबतें गिनता रहता है और ने’मतें भूल जाता है ।”

(इस किताब के मुसनिफ़) हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन मुहम्मद बिन उबैद क़रशी अल मा’रूफ़ इमाम इब्ने अबी दुन्या फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना मुहम्मद बिन वर्राक़ ने हमें इस से मुतअल्लिक़ चन्द अशअर सुनाएः

يَا أَيُّهَا الظَّالِمُ فِي فَعْلَيْهِ وَالظُّلْمُ مَرْدُودٌ عَلَىٰ مَنْ ظَلَمَ

إِلَىٰ مَتَىٰ أَنْتَ وَحْتَىٰ مَتَىٰ تَشْكُوُ الْمُصَيْبَاتِ وَتَنْسَى الْعَمَمْ؟

तर्जमा : (1)....ऐ अपने अमल में जुल्म करने वाले ! जुल्म, ज़ालिम पर ही लौटता है । (2)....कब तक और कहां तक तुम मुसीबतों पर शिकवा करते और ने’मतों को नज़र अन्दाज़ करते रहोगे ?⁽¹⁾

ने’मत का चर्चा करना भी शुक्र है

(63)....हज़रते सच्चिदुना नो’मान बिन बशीर फ़रमाते हैं कि हुजूर नबिये मुकर्रम, नूरे मुजस्सम, रसूले अकर्रम, शाहे बनी आदम का फ़रमाने अज़मत निशान है : “ने’मत का चर्चा करना उस का शुक्र है और चर्चा न करना ना शुक्री है ।”

जो क़लील पर शुक्र नहीं करता वोह कसीर पर शुक्र नहीं कर सकता ।

①.....الجامع لاحکام القرآن، ب، ۳۰، العادیات، تحت الآية ۶۰، ج، ۱۰، ص ۱۱۵.

जो लोगों का शुक्रिया अदा नहीं करता वोह **अल्लाह** ﷺ का शुक्र अदा नहीं कर सकता। (मुसलमानों की) जमाअत में बरकत है और उन से अलाहिदा रहना सबबे अज़ाब है।”⁽¹⁾

شُوكِ ڈُؤرِ اُفْعِيَّت

﴿٦٤﴾...هُجَرَتِ سَيِّدِنَا مُتَرِّفِ بْنِ أَبْدُولِلَاهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ وَأَعْلَمُ بِمَا يَصِيرُ إِلَيْهِ فَرَمَّا تَرَكَتْهُ لَهُ مُؤْمِنَةً لِمَنْ يَرَى فَإِنَّمَا يَرَى مَا يَرِيدُ⁽²⁾...“**आफ़ियत** पर शुक्र करना मुझे मुसीबत पर सब्र करने से ज़ियादा महबूब है।” और आप ही का फ़रमान है कि “मैं ने **आफ़ियत** और शुक्र में गौरे खौज किया तो उन में दुन्या व आखिरत की भलाई ही पाई।”⁽²⁾

شُوكِ गुज़ार कुली

﴿٦٥﴾...هُجَرَتِ سَيِّدِنَا بَكْرِ بْنِ أَبْدُولِلَاهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ وَأَعْلَمُ بِمَا يَصِيرُ إِلَيْهِ فَرَمَّا تَرَكَتْهُ لَهُ مُؤْمِنَةً لِمَنْ يَرَى فَإِنَّمَا يَرَى مَا يَرِيدُ⁽³⁾...“**कहे जा रहा था** मैं उस के **फ़ारिग़** होने का इन्तिज़ार करने लगा, जब उस ने अपनी पीठ से बोझ उतार दिया तो मैं ने उस से पूछा : “क्या तुम इस से अच्छा कोई काम नहीं कर सकते ?” उस ने कहा : “**क्यूं नहीं !** मैं अच्छा काम कर सकता हूं, कुरआने पाक पढ़ा सकता हूं। लेकिन बन्दा चूंकि ने’मत और गुनाह के दरमियान रहता है इस लिये मैं उस की कामिल ने’मतों पर उस का शुक्र अदा करता हूं और उस से अपने गुनाहों की मुआफ़ी मांगता हूं।” मैं ने कहा : “यहां का कुली भी बक्र बिन **अब्दुल्लाह** से **ज़ियादा समझदार** है।”⁽⁴⁾

١.....المستند للإمام أحمد بن حنبل، حديث نعمان بن بشير، الحديث: ١٨٤٧٦، ج ٦، ص ٣٩٤.

٢.....شعب الایمان للیھقی، باب فی تعدید نعم اللہ، الحديث: ٤٤٣٥، ج ٤، ص ١٠٥.

٣.....يَا'نِي **अल्लाह** ﷺ کا शुक्र है और मैं **अल्लाह** ﷺ से मुआफ़ी मांगता हूं।

٤.....شعب الایمان للیھقی، باب فی تعدید نعم اللہ، الحديث: ٤٥١٤، ج ٤، ص ١٢٢.

سَيِّدُنَا عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَزِيزِ بِنْ أَبْدُولِ الْأَجْزِيَّ

﴿66﴾....ہے جرأت سیّدُنَا عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَزِيزِ بِنْ أَبْدُولِ الْأَجْزِيَّ کا اعلان کرتے ہیں کہ امیرِ اسلام مسلمانوں کی حکومت ہے جب اعلیٰ عَزَّوجَلَ کی کسی نے 'مات' کو دھکھاتے تو یہ دعا پڑھنے سے پہلے اس سے نیگاہ کو نے فرستہ :

﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَخُوذُ بِكَ أَنْ أَبْدِلَ بِعْمَلَكَ كُفَّارًا، أَوْ أَهْرَمَ بَعْدَ مَعْرِيقَهَا، أَوْ أَنْسَاهَا قَلَّا أُنْبِيَّ بِهَا﴾
تَرْجِمَة : اے عَزَّوجَلَ ! میں تیری نے 'مات' کو نا شُوكی سے بدلنے یا اس کی ما'rifat کے با'd اس کا انکار کرنے یا اس کو بھولا کر اس کی تا'rif ن کرنے سے تیری پناہ مانگتا ہوں ।”⁽¹⁾

جِنْنَاتُ کَوْ تِلَاقَتُ سُوْنَجَرَ جَوَابَ دَنَّا

﴿67﴾....ہے جرأت سیّدُنَا عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَزِيزِ بِنْ أَبْدُولِ الْأَجْزِيَّ کے فرماتے ہیں کہ ایک مرتابا نور کے پیکر، تماام نبیوں کے سردار، دو جہاں کے تاجدار، سُلْطَانِ بھروسہ نے سوڑاہ رہمان کی تیلماوات فرمائی یا فیر آپ کے سامنے اس کی تیلماوات کی گई تو آپ نے ایسا داد فرمایا : میں اس کے جواب میں تुम سے بہتر جواب جیناٹ سے کیون سوتا ہوں ? میں جب بھی عَزَّوجَلَ کے اس فرمان پر پہنچتا :

فِيَمَا يَأْتِي إِلَيْكُمْ مَا تَكُونُ بِنِ

تَرْجِمَةِ كَنْجُولِ إِيمَان : تو اے جِنْنَوںِ انسان تھوڑے اپنے رب کی کوئی سی نے 'مات' جوٹلا آؤ گے ।

تو وہ کہتے : “ہم اپنے رب عَزَّوجَلَ کی کسی نے 'مات' کو نہیں جوٹلا اے ।”⁽²⁾

۱.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْدِيدِ نَعَمَ اللَّهُ، الحدیث: ۴۵۴۵، ج: ۴، ص: ۱۲۹۔

۲.....تفسیر الطبری، ب: ۲۷، الرحمن، تحت الآية: ۱۳، الحدیث: ۳۲۹۲۸، ج: ۱۱، ص: ۵۸۲۔

﴿68﴾....ہے جرالت سیمی دنہ جا بیر بین اب دللاہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ بیان کرتے ہیں کہ نور کے پیکر، تمام نبیوں کے سرور، دو جہاں کے تاجوار، سلطانے بھر رہا بر کیرام مصلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نے سہابہؓ کیرام کے سامنے سو رہا رہمان کی تیلابت فرمائی । فرمات کے با'د ارشاد فرمایا : میں تھوڑے خاموش کر کر دیکھتا ہوں؟ جنما نے تھوڑے سامنے خوبصورت جواب دیا کہ میں نے جب بھی ان کے سامنے یہ آیت معاشر کا ﴿۰۷۸﴾ فرمائی۔ ﴿۰۷۹﴾ تیلابت کی تو وہ کہتے : “یا اللہ عزوجل ! ہم تیری کسی نے مات کو نہیں جھٹلائے ।”

راوی بیان کرتے ہیں کہ مुझے یاد پڑتا ہے کہ آپ نے ارشاد فرمایا : انہوں نے یہ بھی کہا : ﴿۰۷۹﴾ یا' نی اور تمام تاریخ میں تھے ہی لیے ہیں ।⁽¹⁾

پانی پینے کے با'د کی دعائیا

﴿69﴾....ہے جرالت سیمی دنہ اسلام اب بُو جا' فرماتے ہیں کہ سیمی دے اسلام، نور میسوس م جب پانی نوش فرماتے تو یہ کلمات کہتے :

﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَهُ عَذْبًا فَرَا تَأْبِرُهُمْ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مُلْحَاظًا جَاءَ بِذُنُوبِنَا﴾

ترجمہ : تمام تاریخ میں تھے عزوجل ارشاد کے لیے ہیں جس نے مہرج اپنی رہمات سے اسے (یا' نی پانی کو)، میٹا نیہا یت شیریں بنایا اور ہمارے (یا' نی عالمات کے) گوناہوں کی وجہ سے اسے خاری، نیہا یت تلبخ ن بنایا ।⁽²⁾

1.....سنن الترمذی، کتاب التفسیر بباب من سورۃ الرحمٰن، الحدیث: ۲۳۰، ج: ۵، ص: ۱۹۰۔ مفہوماً۔

2.....کتاب الدُّعاء للطبراني، باب القول عند الفراخ، الحدیث: ۸۹۹، ج: ۲۸۰، ص: ۲۸۰۔ جعلہ بدلہ سقانا۔

﴿٧٠﴾ہے جرأت ساییدونا ابُدُلّلَاه بین شُورُمَه فرماتے ہیں کہ ساییدونا ایمام حسن بسری پانی نوشا فرمائے کر یہی کہا کرتے ہیں ।^(۱)

جو ہدیہِ حُدْثَیَّتِ یَارِ کو نے والے کوئی ہر سلسلہ

﴿٧١﴾ہے جرأت ساییدونا رُوہ بین کاسیم بیان کرتے ہیں کہ ان کے گھر والوں میں سے اک شاخہ ابیدو جاہید بن نے چلا تو کہا : “میں خبجوڑ اور گھی کا ہلوا یا فلودا نہیں خاکانگا کیونکی میں اس کا شوک نہیں آدا کر سکتا ।” فرماتے ہیں : “میں ہے جرأت ساییدونا ایمام حسن بسری سے میلا اور یہ بات بتاہی تو آپ نے ہے جرأت ساییدونا ایمام حسن نے ارشاد فرمایا : “وہ بے کوکھ شاخہ ہے । کہا وہ تند پانی کا شوک آدا کر لےتا ہے ؟”^(۲)

مَدْنَیٰ آَکَّا کوئی ہر سلسلہ

﴿٧٢﴾ہے جرأت ساییدونا مسیح ایضا بین شا’با بیان فرماتے ہیں کہ شاہنشاہ خوش خیسال، پاکرے ہوسنے جمال نے (رات کی) نماز میں اتنا تکلیف کیا ام فرمایا کہ کدم سوچ گا । ارجمند کی گई : آکا ! آپ اتنا مشکل کیونٹھے ہیں ؟ آپ تو بخشنے بخشناہی ہیں ! ارشاد فرمایا : “کہا میں شوک گوجار بند ن بنن ؟”^{(۳)(۴)}

١.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعریف نعم اللہ، الحدیث: ۴۴۸۰، ج ۴، ص ۱۱۵

٢.....الرهن لللام احمد بن حنبل، اخبار الحسن بن ابی الحسن، الحدیث: ۱۴۸۷، ص ۲۷۴

٣.....ہکیم مولیٰ علیہ رحمۃ الرحمن علیہ الرحمان فرماتے ہیں : “یا’ نی میرے یہ نماز ماغنیفرت کے لیے نہیں بولیک ماغنیفرت کے شوکیا کے لیے ہے । خیال رہے کہ ہم لوگ ابؑ ہیں ہو جو ابؑ ہیں، ہم لوگ شاکر ہو سکتے ہیں ہو جو ابؑ ہیں ہر تھر ہر وکٹ ہر کیسم کا آ’لا شوک کرنے والے مکبول بندے । ہے جرأت اعلیٰ رضی اللہ عنہ شاکر ہے یا’ نی تھر وکٹ ہر کیسم کا آ’لا شوک کرنے والے مکبول بندے । دو جنگ کے خوف سے ہبادت کرنے والے ابؑ ہیں مگر شوک کی ہبادت کرنے والے اہرار ہیں ।” (میرआتوں مانا جیہ، جی. 2، ص. 204)

٤.....صحیح مسلم، کتاب صفة القيمة، باب اکارالاعمال، الحدیث: ۲۸۱۹، ص ۱۵۱

ہر وکٹ نماج پढنے والा بشارنا

﴿٧٣﴾...ہجّرَتْ سَيِّدُنَا مِسْلَمٌ بَنْ كِبَّادَ بَنْ كِبَّادَ كَوْكَبَ الْأَنْجَلِيَّةِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَعَلَيْهِ الْمَسْلَوَةُ وَالسَّلَامُ إِعْلَمُ الْأَوَّلِ دَوْدَشَكَرَا﴾ (ب، ۲۲، س. ۱۳) ترجیم اے کنچنل ڈیمن : (ऐ دا ووڈ والو شوک کرو) ناجیل ہرید تو ہجّرَتْ ساییدونا دا ووڈ کے گھر والوں میں سے ہر وکٹ کوئی ن کوئی نماج میں مशغول رہتا ।^(۱)

نیا لیباں پہننے کی دُعا ڈیور ڈس کی فکری لیلت

﴿٧٤﴾...ہجّرَتْ سَيِّدُنَا مِسْلَمٌ بَنْ كِبَّادَ كَوْكَبَ الْأَنْجَلِيَّةِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَعَلَيْهِ الْمَسْلَوَةُ وَالسَّلَامُ نَعْلَمُ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ بِهِ وَمُؤْمِنٌ بِهِ فِي حَيَاةِ دُنْيَا وَمُؤْمِنٌ بِهِ فِي الْمَوْتِ وَمُؤْمِنٌ بِهِ فِي الْحَيَاةِ الْآخِرَةِ﴾ ترجیم اے : تماں تا ریفے اللہ تعالیٰ کے لیے ہیں جیسے نے مुझے اسی لیباں پہنایا جیسے سے میں اپنا سیڑھا پہنچا رہا ہوں اور اس سے اپنی جیندگی میں جبکہ جانشہنہ ہاسیل کرتا رہا ہوں । فیر اپنے ہا� داراں فرمائے اور دیکھا کہ جو ہیسپا ہا� سے جاہد تھا اسے کاٹ دیا । فیر آپ نے یہ ہدیہ سے پاک بیان فرمائے کہ میں نے سرکارے والے تباہ، ہم بے کسوں کے مددگار، شفیع روزے شومار، بیڈنے پرکار دگار، دو ایالات کے مالیکوں مुखٹا رہیں اور ایسا کو ایسا داد فرماتے سوچا کہ “جو شاخس نیا کپڈا پہنے اور جب ووہ گلے تک پہنچے یا اس سے پہلے اس کی میسل کلیماں کہے اور اپنا پورا نا کپڈا کیسی میسکین کو پہندا دے تو

¹شعب الایمان للیھقی، باب فی تعداد نعم الله، الحدیث: ۴۵۲۴، ج ۴، ص ۱۲۴.

जब तक उस कपड़े का कोई एक धागा भी बाक़ी रहेगा वोह शख्स जिन्दगी में और मरने के बा'द **अल्लाह** ﷺ के कुर्ब, ज़िम्मए करम और हिमायत में रहेगा ।⁽¹⁾”

शुक्र गुजार बख्शा शया

﴿75﴾....हज़रते सच्चिदुना मिस्अर बिन किदाम رحمة الله تعالى عليه سے مارवी है कि हज़रते सच्चिदुना औन बिन اब्दुल्लाह نے इरशाद फ़रमाया : “एक शख्स ने नई क़मीस पहन कर **अल्लाह** ﷺ का शुक्र अदा किया तो उस की मग़फिरत फ़रमा दी गई ।” इस पर एक शख्स ने कहा : “मैं उस वक्त तक नहीं लौटूंगा जब तक कि नई क़मीस ख़रीदने के बा'द उसे पहन कर **अल्लाह** ﷺ का शुक्र अदा न कर लूं ।” हज़रते सच्चिदुना मिस्अर बिन किदाम رحمة الله تعالى عليه फ़रमाते हैं : “उस ने सवाब की उम्मीद पर येह बात कही ।”

शुक्र और आफ़ियत दोनों का सुवाल करो

﴿76﴾....हज़रते सच्चिदुना औन बिन اब्दुल्लाह बयान رحمة الله تعالى عليه करते हैं कि एक फ़कीह का फ़रमान है : “मैं ने अपने मुआमले में ग़ौरा फ़िक्र किया तो आफ़ियत व शुक्र के इलावा किसी भलाई को शर से ख़ाली न पाया । बहुत से लोग मुसीबत में भी शाकिर रहते हैं और कई लोग आफ़ियत में होने के बा'वुजूद शुक्र गुजार नहीं होते । पस जब तुम खुदा سे उर्ज़ा से मांगो तो येह दोनों मांगो ।”

¹المسند للإمام أحمد بن حنبل، مسنون عربين الخطاب، الحديث: ٣٠٥، ج ١، ص ١٠٠۔

سنن الترمذى، كتاب أحاديث شتى، باب ١٠٧، الحديث: ٣٥٧١؛ ج ٥، ص ٣٢٨۔

شعب الإيمان للبيهقي، باب في إملاس والوانى، فصل فيما يقول اذا ليس، الحديث:

ج ٥، ص ١٢٨٧.

आफियत की अलामत

﴿77﴾....हज़रते सच्चिदुना सुप्रयान सौरी ﷺ فَرَمَاتَهُ هُنَّا : “(अल्लाह की तरफ़ से बन्दे के उँगली की) पर्दापोशी, आफियत की अलामत है।”⁽¹⁾

﴿78﴾....हज़रते सच्चिदुना अस्यूब सख्तयानी ﷺ فَرَمَاتَهُ هُنَّا : “बन्दे का अपने (बुरे) आमाल के बा बुजूद महफूज़ रहना भी अल्लाह की नेमत है।”⁽²⁾

तीन नेमतें

﴿79﴾....हज़रते सच्चिदुना शुरैहٗ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ فَرَمَاتَهُ هُنَّا : “बन्दे पर जो भी मुसीबत आती है उस में अल्लाह की तीन नेमतें होती हैं :

(1)....वोह मुसीबत उस के किसी दीनी मुआमले में नाज़िल नहीं हुई

(2)....गुज़रता मुसीबतों से बड़ी नहीं है और

(3)....जब उस ने होना ही था तो हो गई।”⁽³⁾

﴿80﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू अब्दुल्लाह सुप्रयान सौरी ﷺ فَرَمَاتَهُ هُنَّا : कि मन्कूल है : “जो मुसीबत को नेमत और आसूदगी को मुसीबत शुमार न करे वोह अक्लमन्द नहीं हो सकता।”⁽⁴⁾

नेमत के जरीए ना फ़रमानी न की जाए

﴿81﴾....हज़रते सच्चिदुना ज़ियाद बिन उबैद से मन्कूल है, नेमत पाने वाले पर अल्लाह का एक हळ येह भी है कि वोह उस नेमत के जरीए ना फ़रमानी का मुर्तकिब न हो।⁽⁵⁾

١..... حلية الاولىء، الرقم ٣٨٧ سفيان الثورى، الحديث: ٩٣٢، ج ٧، ص ٧.

٢..... شعب اليمان لليهقى، باب فى تعريف نعم الله، الحديث: ٤٤٥٥، ج ٤، ص ١٠.

٣..... تاريخ مدينة دمشق لابن عساكر، الرقم ٢٧٣٣، شريح بن الحارث، ج ٢٣، ص ٤١.

٤..... كتاب الزهد لابن مبارك، باب فى الصبر على البلاء، الحديث: ٢٠، ص ٢٥، مارواه.

نعم بن حماد فى نسخته عن ابن المبارك.

٥..... تاريخ مدينة دمشق لابن عساكر، الرقم ٣٣٠٩، زياد بن عبيد، ج ١٩، ص ١٩١.

شُوك کے مُوْتَأْلِیْلَکُونَ کَمَّلَ الدِّرْكَ

﴿82﴾....ہजَّرَتِهِ سَقِيْدُنَا مَحْمُودُ وَرَبِّكُمْ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الرَّزِّاقُ کے اَسَّاَرَ هُوں :

أَذَا كَانَ شَكْرِيْ بِعِمَّةِ اللَّهِ نِعْمَةً عَلَىٰ لَهُ فِي مِثْلِهَا يَحِبُّ الشَّكْرُ
 فَكَيْفَ بُلُوْغُ الشَّكْرِ إِلَّا بِفَضْلِهِ وَإِنْ طَالَتِ الْأَيَّامُ وَاتَّصَلَ الْعُمُرُ
 إِذَا مَسَّ بِالسَّرَّاءِ عَمَ سُرُورُهَا وَإِنْ مَسَّ بِالضَّرَّاءِ أَغْبَبَهَا الْأَجْرُ
 وَمَا مِنْهُمَا إِلَّا لَهُ فِيهِ مِنَّةٌ تَضَيِّقُ بِهَا الْأَرْحَامُ وَالْبُرُّ وَالْبُخْرُ

تَرْجِمَة : (1)....جَبَ الْأَلْلَاهُنْ عَرْجَلُ کی نے 'مَات' کا شُوك اَدَّا کرنا भी एक ने 'मात' है तो ऐसे में मुझ पर शुक्र अदा करना वाजिब है ।

(2)....और उस के ف़َجْل के बिगेर शुक्र तक नहीं पहुँचा जा सकता अगर्चे कितना ही अःर्सा गुज़र जाए ।

(3)....खुशहाली में शुक्र करने से शादमानी बढ़ती है और मुसीबत में शुक्र अज्ञो सवाब का बाइस है ।

(4)....खुशहाली और मुसीबत, दोनों ही में एहसान पोशीदा होता है जिस के इदराक से ख़्यालात, खुशकी और समन्दर की वुस़अ़तें क़सिर हैं ।

ऐ کَوْشَ ! هَلَّاتِهِ شُوكُونَ مِنْ مَوْتَنَبِيْرَ حَوَّا جَاعَ

﴿83﴾....ہجَّرَتِهِ سَقِيْدُنَا اَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فَرِمَاتे हैं कि शहनशाहे खुश खिसाल, पैकरे हुस्नो जमाल, दाफ़ेए रन्जो मलाल, साहिबे जूदो नवाल صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़َرِمाया कि **الْأَلْلَاهُنْ عَرْجَل** इरशाद फ़َرِمाता है : “बेशक मोमिन मेरे हां मक़ामे खैर पर फ़ाइज़ है और वोह मेरे शुक्र में मसरूफ़ होता है कि (इसी ह़ालत में) मैं उस की रुह को उस के पहलूओं के दरमियान से खोंच लेता हूं ।”(1)

1.....المسند للإمام أحمد بن حنبل، مسنن أبي هريرة، الحديث: ٢٨٥، ج ٣، رقم: ٨٧٣٩.

ਉਕ ਆ'ਰਾਬੀ ਕਵ ਤੁਨਵਾਜੇ ਸ਼ੁਕਰ

﴿84﴾....ਹਜਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਅਹਮਦ ਬਿਨ ਤ੍ਰਬੈਦ ਤਮੀਮੀ ਫਰਮਾਤੇ ਹਨ ਕਿ ਏਕ ਆ'ਰਾਬੀ ਨੇ **ਅਲਲਾਹ** ਦੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸ਼ੁਕ ਅਦਾ ਕਰਤੇ ਹੁਵੇ ਕਹਾ : ﴿الْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِی لَا يَحْمَدُ عَلٰی مَكْرُوہٖ غَيْرُهُ﴾ ਤਰਜਮਾ : ਤਮਾਮ ਤਾ'ਰੀਫ਼ **ਅਲਲਾਹ** ਦੀ ਲਿਖੀ ਵਿੱਚ ਕਿ ਨਾ ਪਸਨਦੀਦਾ ਬਾਤ ਪਰ ਭੀ ਸਿਰਫ਼ ਤਸੀ ਕੀ ਤਾ'ਰੀਫ਼ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਧੇਹ ਨੇ' ਮਤ ਕਾ ਕੈਸਾ ਬਦਲਾ ਹੈ ?

﴿85﴾....ਹਜਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਅਸ਼ਸਾਮ ਬਿਨ ਅੰਲੀ ਕਿਲਾਬੀ ਕੂਫੀ ਫਰਮਾਤੇ ਹਨ ਕਿ ਹਜਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਮੁਹਮਦ ਬਿਨ ਮੁਨਕਦਿਰ **عَلٰی رَحْمَةِ اللّٰہِ الْمُتَّنَبِّرِ** ਏਕ ਨੌਜਵਾਨ ਕੇ ਪਾਸ ਸੇ ਗੁਜਰੇ ਜੋ ਕਿਸੀ ਆਰਤ ਦੇ ਸਾਥ ਖੜਾ ਥਾ ਤੋ ਆਪ **رَحْمٰۃُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلٰی** ਨੇ ਇਰਸ਼ਾਦ ਫਰਮਾਯਾ : “ਏ ਬੇਟੇ ! ਤੁਸੀ ਪਰ ਜੋ **ਅਲਲਾਹ** ਦੀ ਕੀ ਨੇ' ਮਤ ਹੈ ਧੇਹ ਤਸ ਕਾ ਕੈਸਾ ਬਦਲਾ ਹੈ ?”

ਬੁਖਾਰ ਦੇ ਸ਼ਿਅਕਾ ਕੀ ਢੁਆ

﴿86﴾....ਹਜਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਅਬੂ ਗਸ਼ਾਨ ਅਬਾਯਾ ਬਿਨ ਕਲੀਬ ਕੂਫੀ ਫਰਮਾਤੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਝੇ ਨੈਸ਼ਾਪੂਰ ਮੈਂ ਸ਼ਾਦੀ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੋ ਮੈਂ ਨੇ ਧੇਹ ਢੁਆ ਪਛੀ :

﴿اللّٰہُ اکْلَمَ اَنْعَمْتُ عَلٰی نِعْمَةً قَلْ عِنْدَهَا شُكْرٌ وَّ اکْلَمَ اِنْتَلِیتُ بِلِلّٰہِ قَلْ عِنْدَهَا صَبْرٌ، فَیَامُنْ قَلْ شُكْرٌ عِنْدِ نِعْمَتِهِ قَلْمٌ یَعْدُلُنی وَ یَامُنْ قَلْ عِنْدِ بَلَائِهِ صَبْرٌ قَلْمٌ یَعْقِبُنی وَ یَامُنْ رَآئِی عَلٰی الْمُعَاصِی فَلَمْ یَفْضُحْنی، اکْشَفُ ضُرَّی﴾

ਤਰਜਮਾ : ਏ ਮੇਰੇ **ਅਲਲਾਹ** ! ਜਬ ਭੀ ਤੂ ਨੇ ਮੁਝੇ ਨੇ' ਮਤ ਅੜਾ ਫਰਮਾਈ ਤੋ ਮੁਝ ਸੇ ਸ਼ੁਕ ਮੈਂ ਕਮੀ ਵਾਕੇਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਬ ਭੀ ਤੂ ਨੇ ਮੁਝੇ ਕਿਸੀ ਆਜਮਾਇਸ਼ ਮੈਂ ਮੁਲਤਾ ਕਿਯਾ ਤੋ ਮੁਝ ਸੇ ਸਭ ਬਹੁਤ ਕਮ ਹੁਵਾ। ਏ ਅਪਨੀ ਨੇ' ਮਤ ਪਰ ਮੇਰੇ ਸ਼ੁਕ ਦੇ ਕਮ ਹੋਣੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੁਝੇ ਕੇ ਧਾਰੀ ਮਦਦਗਾਰ ਨ ਛੋਡਨੇ ਵਾਲੇ ਪਰਵਰ ਦਗਾਰ ! ਏ ਆਜਮਾਇਸ਼ ਮੈਂ ਮੇਰੇ ਸਭ ਦੀ

کمی کے با وعْد میری گیریضت ن فرمانے والے رਬے گفٹھار ! اے میری
نا فرمانیوں کے با وعْد مुझے رُسْوار سے بچانے والے خودا اے ساتھار !
میری تکلیف دُور فرمادے ।

فرماتے ہیں : “ایس دُعا کی برکت سے مera بُخَار جاتا رہا ”⁽¹⁾

ہلَاکت سے بچانے والے آمَال

﴿87﴾....ہجرتے سیّدُنَا عَلِیٰ رَحْمَةُ اللّٰہِ عَلَيْهِ وَبَرَکَاتُهُ عَلَيْہِ وَسَلَامٌ فرماتے ہیں : “مujheِ عَمَّید ہے کہ نے مات پر آللٰہُ عَزَّوجَلَّ کا شُوك آدا کرنے والा اور گُناہ کی مُआفَی مانگنے والा بُنْدًا ہلَاک نہیں ہوگا । ”⁽²⁾

نے مات میں ہُجّت ڈیڑ تاوَان بھی ہے

﴿88﴾....ہجرتے سیّدُنَا عَلِیٰ رَحْمَةُ اللّٰہِ عَلَيْهِ وَبَرَکَاتُهُ عَلَيْہِ وَسَلَامٌ نے بیان فرمایا کہ ہجرتے مُحَمَّد بین ہسن جب رکھا شاہر کے کاظمی مُکرّر ہوئے تو میں نے انہے اک مکتوب لیکھا کہ “ہر ہال میں آللٰہُ عَزَّوجَلَّ سے ڈرتے رہو اور نے مات کا شُوك کم کرنے اور اس کے جریءے مَا سیّدُت میں پڈنے کی وجہ سے آللٰہُ عَزَّوجَلَّ کی ہر نے مات کے مُआملے میں اس سے خوافجُدا رہو کر کے نے مات میں جہاں ہُجّت ہے وہی اس میں تاوَان بھی ہے । ہُجّت تاب ہے جب اسے مَا سیّدُت کا جریاء بنا�ا جائے اور تاوَان اس وکت ہے جب بُنْدًا اس کے شُوك میں کوتاہی کرے । باہر ہال اگر تُم شُوك کو جا اے اے کر بیٹھو یا گُناہ کا ایتکا ب کر بیٹھو یا فیر کیسی ہلکے میں کمی کر دو تو آللٰہُ عَزَّوجَلَّ تُمھے مُआفَی فرمائے । ”⁽³⁾

١۔ شعب الایمان للبیهقی، باب فی الصبر علی المصائب، الحدیث: ٤٢٣، ٤، ج، ٤، ص ٨٥٠.

٢۔ الكامل فی ضعفاء الرجال، الرقم ٦٧٩ رفیع بن مهران، ج، ٤، ص ٩٥، دون قوله ”اثنتين“.

٣۔ حلیۃ الاولیاء، الرقم ٤٠ محمد بن صبیح، الحدیث: ١٩٥٠، ج، ٨، ص ٢٢٣.

जन्नतियों और जहन्नमियों के तसव्वुर ने लला दिया

﴿89﴾....हज़रते सच्चिदुना नज़्र बिन इस्माईल عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْوَكِيلُ फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना रबीअ़ बिन अबू राशिद दाइमी मरज़ में मुक्तला एक शख्स के पास से गुज़रे तो बैठ कर **अल्लाह** की ह़म्द करने और रोने लगे। वहां से गुज़रने वाले एक शख्स ने पूछा : “**अल्लाह** आप पर रहम फ़रमाए ! आप क्यूँ रोते हैं ?” इरशाद फ़रमाया : “मैं ने अहले जन्त और अहले जहन्नम को याद किया तो जन्नतियों को आफ़ियत वालों और जहन्नमियों को मुसीबत ज़दों के मुशाबेह पाया। बस इसी बात ने मुझे रुला दिया।”⁽¹⁾

नै'मतों की क़द्द जानना चाहौ तौ.....!

﴿90﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बयान फ़रमाते हैं कि **अल्लाह** के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अ़निल उ़यूब ने इरशाद फ़रमाया : “जब तुम में से कोई **अल्लाह** की नै'मतों की क़द्द जानना चाहे तो अपने से कम नै'मत वालों को देखे, ज़ियादा वालों को न देखे।”⁽²⁾

उस का इलम कम और अ़ज़ाब क़रीब है

﴿91﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू दरदा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं : “जो सिर्फ़ खाने पीने ही को **अल्लाह** की नै'मत जाने उस का इलम कम और अ़ज़ाब क़रीब है।”⁽³⁾

١..... حلية الاولياء، الرقم ٢٩٢ الربيع بن ابي راشد، الحديث: ٦٤٣٦، ج ٥، ص ٩٠.

٢..... الزهد لابن مبارك، الحديث: ١٤٣٣، ١، ص ٥٠٢.

٣..... الزهد لابن مبارك، الحديث: ١٥٥١، ١، ص ٥٤٢.

میں تु تم سے یہی چاہتا ہا

﴿92﴾....ہجرتے ساییدونا انس بین مالیک رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فَرما تے ہے کی امریکل مومینیں هجرتے ساییدونا عمر بین خٹا ب رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ نے اک شاہک کو سلام کیا । اس نے سلام کا جواب دیا । فیر آپ رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ نے اس سے پوچھا : “کسے ہو ?” اس نے جواب میں کہا کی “میں آپ کے ساتھ ﷺ کی نے’’مات پر اس کا شوک ادا کرتا ہوں ।” امریکل مومینیں هجرتے ساییدونا عمر بین خٹا ب رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ نے ارشاد فرمایا : “میں تु تم سے یہی چاہتا ہا ।”⁽¹⁾

﴿93﴾....ہجرتے ساییدونا عبداللہ رَبُّنَا ارشاد فرماتے ہے : “کاش ! ہم دن میں بار بار مولکات کرئے اور اک دوسرے کا ہال سیرہ اس لیے داریافت کرئے تاکہ جوابن ﷺ عَزَّوجَلَ شوک ادا کرئے ।”⁽²⁾

ज़ाहिर और छुपी ने' मतैं

﴿94﴾....ﷺ कا فرمانे आलीशान है :

تَرْجِمَةَ كَنْجُولِ إِيمَانٍ : أُور تُम्हें
وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً
भरपूर दीं अपनी ने' मतैं ज़ाहिर और
छुपी ।

(ب۔ ۲۱، لقمان: ۲۰)

इस کی تفسییر میں هجرتے ساییدونا مسیح احادیث رَحْمَةُ اللَّهِ الْوَاحِدِ وَالْمُوَاضِعِ، ص ۳۲۷

فرماتے ہے کہ “इस سے موراد ﷺ کی ما’rifat है”⁽³⁾

①.....مؤطراً الإمام مالك برواية محمد، باب الزهد والتواضع، ص ۳۲۷.

②.....شعب الایمان للیھقی، باب فی تعلیم نعم اللہ، الحدیث: ۴۴۵۱، ج ۴، ص ۱۱۰.

③.....تفسیر الطبری، ب ۲۱، لقمان، تحت الاية ۲۰، الحدیث: ۲۸۱۳۸، ج ۲، ص ۲۱۸.

④.....اس آیت کی تفسیر میں کہ اکواں ہیں چنانچہ، سدرول اضراجیل هجرتے ساییدونا مسیح امدادی رَحْمَةُ اللَّهِ الْهَادِی خُجَاجِ انگل ارشاد فرمائے۔

अपूर्जल तरीन ने' मत

﴿٩٥﴾....हज़रते सच्चिदुना सुफ़्यान बिन उँयैना رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ फ़रमाते हैं : “**अल्लाह** رَبُّ الْعُوَالِ ने बन्दों को जो सब से अपूर्जल ने' मत अ़ता फ़रमाई वोह येह है कि उन्हें ﴿مَلِأَ أَنَّهَا﴾ की मा'रिफ़त बख़्शी और बेशक येह कलिमा आखिरत में बन्दों के लिये ऐसा होगा जैसे दुन्या में पानी है ।”⁽¹⁾

हाए रे हुस्नो जमाल !

﴿٩٦﴾....हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन मिख़मर शरअबी رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने मिस्कर पर बैठते हुवे लोगों पर एक निगाह डाली जब कि लोग ज़र्द व सुख्र दिखाई दे रहे थे (या'नी उन्होंने जैबो ज़ीनत का खूब एहतिमाम किया हुवा था) और आसूदा हाल नज़र आ रहे थे और लिबास भी उम्दा ज़ेबे तन किये हुवे थे, पस आप ने उन की तरफ़ मुतवज्जे हो कर फ़रमाया : “हाए रे हुस्नो जमाल ! पहले कुछ न था और अब चमड़े के खैमे, उम्दा इमामे और लम्बे यमनी कपड़े हैं । तुम

.....इस के तहत फ़रमाते हैं : “ज़ाहिरी ने' मतों से दुरुस्तिये आ'ज़ा व हवासे ख़म्सए ज़ाहिरा और हुस्न व शक्तो सूरत मुराद हैं और बातिनी ने' मतों से इलमे मा'रिफ़त व मल्काते फ़ज़िला वगैरा । हज़रते इन्हे अब्बास رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने फ़रमाया कि ने' मते ज़ाहिरा तो इस्लाम व कुरआन है और ने' मते बातिना येह है कि तुम्हारे गुनाहों पर पर्दे डाल दिये, तुम्हारा अफ़शाए हाल न किया, सज़ा में जल्दी न फ़रमाई । बा'ज मुफ़स्सिरीन ने फ़रमाया कि ने' मते ज़ाहिरा दुरुस्तिये आ'ज़ा और हुस्ने सूरत है और ने' मते बातिना ए'तिकादे क़ल्बी । एक कौल येह भी है कि ने' मते ज़ाहिरा रिझ़्क है और बातिना हुस्ने खुल्क । एक कौल येह है कि ने' मते ज़ाहिरा अहकामे शरइन्या का हल्का होना है और ने' मते बातिना शफ़ाअत । एक कौल येह है कि ने' मते ज़ाहिरा इस्लाम का गुल्बा और दुश्मनों पर फ़त्हयाब होना है और ने' मते बातिना मलाइका का इमदाद के लिये आना । एक कौल येह है कि ने' मते ज़ाहिरा रसूल का इत्तिबाअ है और ने' मते बातिना उन की महब्बत । رَزْقَنَا اللَّهُ تَعَالَى إِيمَانُهُ وَمَحْبَّتُكُلِّ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ وَاللَّهُ وَسَلَّمَ ।

(तफ़सीर ख़जाहनुल इरफ़ान, पारह. 21, लुक्मान, तहतुल आयह : 20)

1.....حلية الاولىء، الرقم: ٣٩٠، سفيان بن عيينة، الحديث: ٦٨٠، ج ٧، ص ٣٢١.

खुश हाल हो गए जब कि लोग परागन्दा हाल हो गए। वोह कपड़े बुनते हैं और तुम पहनते हो। वोह अःता करते हैं और तुम लेते हो। वोह जानवरों की परवरिश करते हैं और तुम उन पर सुवारी करते हो। वोह काश्तकारी करते हैं और तुम खाते हो।” फिर खुद भी रोए और दूसरों को भी रुला दिया।⁽¹⁾

ये हैं मतें डौर सखावतें कितनी अःज़ीम हैं !

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْوَلِيٍّ.....हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन कुर्त-अःज़दी ने ईदुल अःज़हा या ईदुल फ़ित्र के दिन लोगों को रंग बे रंगे कपड़े पहने हुवे देखा तो मिम्बर पर जल्वा फ़रमा हो कर इरशाद फ़रमाया : “ये हैं कितनी अःज़ीम ने’मतें हैं जिन्हें अल्लाह ﷺ ने पूरा किया और कितनी अःज़ीम सखावतें हैं जिन्हें उस ने ज़ाहिर किया। लोगों की कोई भी उम्दा शै उन पर उस ने’मत से ज़ियादा सख़्त नहीं होती जिस का वोह इवज़ अदा नहीं कर सकते और जब तक ने’मत पाने वाला अःता करने वाले का शुक्र अदा करता रहे, ने’मत बाक़ी रहती है।”⁽²⁾

शुक्र बजा लाडो, ने’मतें पाडो

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْوَلِيٍّ.....हज़रते सच्चिदुना बक्र बिन अब्दुल्लाह मुज़नी फ़रमाते हैं कि “जब कोई शख़्स ﴿الْخَنَدِيل﴾ कहता है तो इस की बरकत से उस के लिये ने’मत वाजिब हो जाती है।” पूछा गया कि “इस ने’मत का बदला क्या है ?” फ़रमाया : “इस का बदला ये है कि तुम ﴿الْخَنَدِيل﴾ कहो ! यूँ एक और ने’मत मिल जाएगी क्यूंकि अल्लाह ﷺ की ने’मतें ख़त्म नहीं होती।”⁽³⁾

①الطبقات الكبرى لابن سعد، الرقم ٣٨٤٥ عبد الله بن مخمر، ج ٧، ص ٣١٣.

②فضيلة الشكر، باب ما يجب على الناس من الشكر، الحديث: ٩٣، ص ٦٦.

③شعب اليمان للبيهقي، باب في تعدد نعم الله، الحديث: ٤٤٠:٨، ج ٤، ص ٩٩.

شُوك شُعْجَار کیہیہ حِکْمَت

﴿٩٩﴾....ہجَرَتِ سَيِّدِ الدُّنْيَا سَلَمَانَ فَارِسِيَ نے بَيَانِ فَرَمَأَهُ کِی اک شَخْص کو دُنْيَا کی دَلَات سے بَहُوت نَوَاجَہا گَیا اور فِرِ سَب کُچ جاتا رہا تو وَهُوَ الْأَلْهَانُ کی هَمَدَو سَنَا کَرَنَ لَگَہ يَہاں تک کی اس کے پاس بِحَانَے کے لِیے سِرْفِ اک چَتَارِی رَہَ گَئَ مَگَر وَهُوَ فِرِ بھی الْأَلْهَانُ کی هَمَدَو سَنَا مِنْ مَسَرُوفِ رَہَا۔ اک دُوسرے مَالَدَار شَخْص نے چَتَارِی وَالَّهُ کے سے کَہا：“اَبْ تُوْمَ کِیسَ بَاتَ پَر الْأَلْهَانُ کا شُوك اَدَاء کَرَتے ہُوے؟” اس نے کَہا：“مِنْ عَنْ نَے مَتَوْنَ پَر الْأَلْهَانُ کا شُوك اَدَاء کَرَتا ہُوں کی اگر سَارِی دُنْيَا کی دَلَات بھی دے دُوں تو وَهُوَ نے مَتَوْنَ مُعْذَنَ نَمِلَوں۔” اس نے پُوچھا：“وَهُوَ کیا؟” جَواب دِیا：“کیا تُوْمَ اپنَی آنَچھ، جَبَان، هَاثُونَ اور پَادَنَ کو نَہِیں دَخَلتے؟ (کی یہ الْأَلْهَانُ کی کیتَنَی بَडَی نے مَتَوْنَ ہُنَیں؟)”^(۱)

عُوك شَارِکَیہ کیہیہ ڈُرُخْلَاہ کَوَ الْأَنْوَخَرَا ڈِنْدَاجِ

﴿١٠٠﴾....ہجَرَتِ سَيِّدِ الدُّنْيَا سَرْدَد بَنِ اَمِیر رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ بَيَانِ کرتے ہُنَیں کی اک شَخْص ہجَرَتِ سَيِّدِ الدُّنْيَا یُونُس بَنِ ڈِبَدِ کی خِدَمَت مِنْ ہَاجِرِ ہو کر اپنَی تَنْغِدَسْتَی کی شِكَايَت کَرَنَ لَگَہ تُو اَپَنَ کی نَے اس سے پُوچھا：“جِیسَ آنَچھ سے تُوْمَ دَخَلَ رَہَ ہو کیا اِس کے بَدَلے اک لَآخَ دِرَهَم تُوْمَ ہُنَ کَبُول ہُنَیں؟” اس نے اَرْجُ کی：“نَہِیں！” فَرَمَأَهُ：“کیا تَرِے اک هَاثَ کے ڈِوچِ لَآخَ دِرَهَم؟” اس نے کَہا：“نَہِیں！” فِرِ فَرَمَأَهُ：“تُو کیا پَادَنَ کے بَدَلے مِنْ؟” جَواب دِیا：“نَہِیں！” رَاوِی بَيَان کرتے ہُنَیں کی اَپَنَ نَے اسے الْأَلْهَانُ کی دَیَگَر نے مَتَوْنَ یاد دِلَانَے کے

١.....شعب الایمان للیبهقی، باب فی تَعْدِیدِ نَعَمَ اللَّهُ، الحدیث: ٤٤٦٢، ج: ٤، ص: ١١٢۔

बा'द इरशाद फ़रमाया : “मैं तो तुम्हारे पास लाखों देख रहा हूं और तुम मोहताजी की शिकायत कर रहे हो ?”⁽¹⁾

﴿101﴾....हज़रते सच्चिदनान अबू दरदा ف़रमाते हैं : “सिहहते जिस्मानी गिना (तवंगरी) का नाम है ।”⁽²⁾

अफ़्ज़ल दुआ और ज़िक्र

﴿102﴾....हज़रते सच्चिदनान जाविर बिन अब्दुल्लाह ف़रमाते हैं : “ताजदारे रिसालत, शहनशाहे नुबुव्वत ने इरशाद फ़रमाया : “अफ़्ज़ल दुआ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ है और अफ़्ज़ल ज़िक्र ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ है ।”⁽³⁾

﴿103﴾....हज़रते सच्चिदनान इब्राहीम नख्रूद फ़रमाते हैं कि मन्कूल है : “(अत्र के) ज़ियादा होने के ए'तिबार से ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ बहुत बड़ा कलाम है ।”⁽⁴⁾

शुक्र की मन्नत

﴿104﴾....हज़रते सच्चिदनान का'ब बिन उज़राह अन्सारी फ़रमाते हैं : “शहनशाहे मदीना, करारे क़ल्बो सीना, साहिबे मुअत्तर पसीना, बाइसे नुज़ूले सकीना حَسْنَةُ الْجَنَّةِ نे अन्सार में से एक गुरौह को (किसी महाज़ पर) रवाना करते वक्त इरशाद फ़रमाया : “अगर ﴿أَلْلَهُ أَكْبَر﴾ ने उन्हें सलामत रखा और माले ग़नीमत अदा फ़रमाया तो मुझ पर ﴿أَلْلَهُ أَكْبَر﴾ का शुक्र अदा करना लाज़िम है ।” (रावी कहते हैं) वोह कुछ ही अर्से में माले ग़नीमत पा कर सलामती

١..... حلية الاولىء ، الرقم ٢٠٢ يونس بن عبيدة، الحديث: ١٧، ج ٣، ص ٢٥.

٢..... تاريخ مدينة دمشق لابن عساكر ، الرقم ٥٤٦٤ ، عويم بن زيد، ج ٤٧، ص ١٨٣ .

٣..... شعب الایمان للبيهقي ، باب في تعدد نعم الله ، الحديث: ٤٣٧١، ج ٤، ص ٩٠ .

٤..... حلية الاولىء ، الرقم ٢٧٤ ابراهيم بن يزيد، الحديث: ٥٤٨٣، ج ٤، ص ٢٥٧ .

के साथ लौट आए। एक सहाबी رضي الله تعالى عنه ने अर्ज की : “या رَسُولَ اللّٰهِ اَعْلَمُ بِمَا يَنْهَا” ! हम ने आप صلٰى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَالٰهُوَ أَكْبَرُ وَسَلَّمَ को येह फ़रमाते हुवे सुना था कि “अगर **अल्लाह** عزوجل ने इन्हें सलामत रखा और माले ग़नीमत अ़ता फ़रमाया तो मुझ पर **अल्लाह** عزوجل का शुक्र अदा करना लाजिम है।” आप صلٰى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَالٰهُوَ أَكْبَرُ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “मैं शुक्र अदा कर चुका हूँ, मैं ने यूँ अर्ज की है : ﴿اللّٰهُمَّ لَكَ الْحُمْدُ شُكْرًا وَلَكَ الْمُنْفَلِّ﴾ या’नी ऐ **अल्लाह** عزوجل ! तेरा शुक्र है। तमाम तारीफ़ें तेरे लिये हैं और येह तेरा ही फ़ज़्लो एहसान है।”⁽¹⁾

मुकम्मल हम्द

﴿105﴾....हज़रते सच्यिदुना जा’फ़र बिन मुहम्मद عليه رحمة الله الصمد फ़रमाते हैं कि मेरे वालिदे मोहतरम का ख़च्चर गुम हो गया तो उन्होंने मन्त्र मानी कि “अगर **अल्लाह** عزوجل मुझे मेरा ख़च्चर लौटा दे तो मैं उस की ऐसी हम्द करूँगा जिस से वोह राजी हो जाएगा।” कुछ ही देर में उन का ख़च्चर ज़ीन और लगाम समेत उन्हें मिल गया तो वोह उस पर सुवार हुवे। जब सीधे हो कर बैठ गए और अपने कपड़े समेट लिये तो सर आस्मान की तरफ़ उठा कर सिर्फ़ الْحَمْدُ لِلّٰهِ कहा। उन से इस के बारे में पूछा गया तो फ़रमाया : “क्या मैं ने कुछ छोड़ दिया है या कुछ बाक़ी रहने दिया ? नहीं बल्कि मैं ने **अल्लाह** عزوجل की मुकम्मल हम्द कर ली है।”⁽²⁾

हर ने' मत क्व शुक्र अदा हो जाए

﴿106﴾....हज़रते सच्यिदुना यहूया बिन سईद عليه رحمة الله الحبيب फ़रमाते हैं : “जिस ने हर ने' मत पर ख़्वाह मिल गई हो या मिलने वाली हो,

①.....المعجم الكبير، الحديث: ٣١٦، ج ١٩، ص ١٤٤، بغير.

②.....حلية الأولياء، الرقم ٢٣٥ محمد بن علي، الحديث: ٣٧٦١، ج ٣، ص ٢١٧.

خُسْلَهُ يَا أَمَّا مَوْهِيٌّ^۱ كہا بےشک اُس نے هر نے 'مَت' پر آللَّاٰنَ حَرَبَ جَلَّ کا شُوك ادا کیا اور جس نے هر مُسیبَت پر خُواہ ناجِلِیٰ ہو چکی ہو یا ناجِلِیٰ ہونے والی ہو، خُسْلَهُ يَا أَمَّا مَوْهِيٌّ^۲ کہا بےشک اُس نے هر مُسیبَت پر آللَّاٰنَ حَرَبَ جَلَّ کا شُوك ادا کیا ।"

जिन की महब्बत खुदा आम करे

(107)....हज़रते सच्चिदुना अब्दुर्रहमान बिन जैद बयान करते हैं कि हज़रते सच्चिदुना मुहम्मद बिन मुन्कदिर ने हज़रते सच्चिदुना अबू हाज़िम सलमह बिन दीनार से कहा कि : "मुझे अक्सर ना वाक़िफ़ लोग मिलते हैं और मेरे लिये दुआए खैर करते हैं हालांकि मैं ने कभी उन के साथ कोई भलाई नहीं की ।" हज़रते सच्चिदुना अबू हाज़िम ने फ़रमाया : "इसे अपनी वज्ह से न समझो बल्कि उस की رحمत پर गौर करो जो उन्हें तुम्हारे पास लाया है और उस का شُوك ادا کिया करो ।" इस के बाद रावी अब्दुर्रहमान बिन जैद ने ये हआयते मुबारका तिलावत की :

إِنَّ الَّذِينَ أَمْوَأْوَعْمَلُوا الصِّلْحَتِ
سَيَجْعَلُ اللَّهُ لَهُمْ وُدًّا^①

(ب) ۱۶: سریم

तर्जमए कन्जुल ईमान : بےشک وोह जो ईमान लाए और अच्छे काम किये अन करीब उन के लिये رहमान महब्बत कर देगा ।⁽¹⁾

١.....حلية الاولىء، الرقم ٢٤ سلمة بن دينار، الحديث: ٣٩٢٤، ج ٣، ص ٢٦٩.

हिक्सए दुवुम

उक्निहायत उम्दा दुआ

﴿108﴾....हज़रते सय्यिदुना मुआज़ बिन जबल رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بَيَان करते हैं कि शहनशाहे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना, साहिबे मुअत्तर पसीना ﷺ ने मुझे इरशाद फ़रमाया : “मैं तुम से महब्बत करता हूँ, तुम येह दुआ मांगा करो :

﴿اللَّهُمَّ أَعِنْنِي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ﴾

तर्जमा : ऐ **अल्लाह** ! अपने ज़िक्र, अपने शुक्र और अपनी अच्छी तरह इबादत पर मेरी मदद फ़रमा ।”⁽¹⁾

हज़रते सय्यिदुना मुआज़ बिन जबल رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने सय्यिदुना सनाबही से फ़रमाया : मैं तुम से महब्बत करता हूँ, तुम येह दुआ मांगा करो । सय्यिदुना सनाबही ने सय्यिदुना अबू अब्दुर्रह्मान से, सय्यिदुना अबू अब्दुर्रह्मान ने सय्यिदुना उङ्क़ा बिन मुस्लिम से, सय्यिदुना उङ्क़ा बिन मुस्लिम ने सय्यिदुना हैवह बिन शुरैह سे, सय्यिदुना हैवह बिन शुरैह ने सय्यिदुना अबू उब्दा से, सय्यिदुना अबू उब्दा ने सय्यिदुना अम्र बिन अबी सलमह से, (और इमाम इब्ने अबी दुन्या फ़रमाते हैं :) और सय्यिदुना हऱ्सन जरवी ने मुझ से, सय्यिदुना इमाम इब्ने अबी दुन्या ने अपने तलामिज़ा से, सय्यिदुना अबू बक्र बिन नजाद ने अपने तलामिज़ा से, सय्यिदुना अबू बक्र बिन नजाद ने सय्यिदुना अबू अली हऱ्सन बिन शाज़ान और सय्यिदुना अब्दुर्रह्मान बिन उङ्बैदुल्लाह हुरफ़ी से, सय्यिदुना अबू अली हऱ्सन बिन शाज़ान ने सय्यिदुना अबू सा’द बिन खुशैश से, सय्यिदुना अब्दुर्रह्मान बिन उङ्बैद हुरफ़ी ने सय्यिदुना शरीफ़ से, सय्यिदुना शरीफ़ और सय्यिदुना इब्ने खुशैश दोनों ने सय्यिदुना हाफ़िज़ अबू ताहिर अहमद बिन मुहम्मद से, सay्यidunā hāfiż abū tāhir ahmad b. muhammad ne sayyidunā

١.....سنن ابی داؤد، کتاب الوتر، باب فی الاستغفار، الحديث: ١٥٢٢، ج ٢، ص ١٢٣.

شیخُ ابُو فَضْلٍ جَا'فَر سے، سَعِيْدُ دُنَانَا شیخُ ابُو فَضْلٍ جَا'فَر نے سَعِيْدُ دُنَانَا شیخُ نَاسِى رَدِّيْنَ مُحَمَّدَ بَنَ اَبْرَاهِيمَ شَاهَ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سے اُور اُنہوں نے اِرْشَادَ فَرَمَّاَتَا : “مَنْ بَرَأَ تُوْمَ سَعِيْدَ كَرَّتَهُ حَنْدَ، تُوْمَ يَهُ دُنَانَا مَانَغَ كَرَوَهُ” (یَا'نی هر شیخُ نے اپنے شَاغِرَدَ کو یہ حَدِّیْسَ بَيَان کرتے ہُوے یہ بات اُور دُنَانَا اِرْشَادَ فَرَمَّاَتَا)

خَلَّیْفَتُ اَنْوَلَ کَوَافِدُ دُنَانَا

﴿109﴾.... اَمْمَارُلِ مُومِنِیْنَ هَجَرَتِ سَعِيْدُ دُنَانَا اَبُو بَكْرِ سِدِّیْکِ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ کَیْمَانَتُهُ لِكَلَّهَا، وَالشُّكْرُ لَكَ عَلَيْهَا حَتَّیَ تَرْضَیَ وَيَعْدَ الرَّضَا، وَالْخَيْرُ فِی جَمِيعِ مَا تَكُونُ فِیهِ الْحَيْرَةِ جِمِيعُ مَیْسُورُ الْأَمْوَالِ کَلَّهَا لَا بِمَعْسُورِهَا يَا کَرِیْمُ ﴾

تَرْجِمَة : اے کَرِیْمَ ! مَنْ تُوْجَنَ سَعِيْدَ تَمَامَ اَشْيَا مَنْ پُورِیَ نے' مَتْ اُور اُن پَر تَرَه شُوکَرَنَے کَی تَوْفِیْکَ مَانَگَتا ہُنْ یَهُوں تک کی تُو رَاجِیَ ہو جَائِ اُور تَرَه رِیْجَا کَے بَا'د (بَھِی شُوکَرَ کَی تَوْفِیْکَ چاہتَا ہُنْ) اُور هَر تَرَه کَی مُشِکَلَاتَ سَعِيْدَ ہُوے تَمَامَ تَرَ آسَانِیَوْنَ کَے سَاتَھ هَر تَرَه کَی بَلَائِ اَسَدَ کَی سُوْفَالِیَ ہُنْ ।

شُوکَرَ، نے' مَتْ سَعِيْدَ اَفْجَلَ ہُنْ

﴿110﴾.... هَجَرَتِ سَعِيْدُ دُنَانَا اِمَامَ هَسَنَ بَسَرِیَ فَرَمَّاَتِهِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَرِیْبِ ہُنْ : **اَلْبَلَّا حَلَّ** عَزَّجَلَ جَب اپنے بَنَدَے کَوَ کَوَیدَ نے' مَتْ اَبْتَاهُ فَرَمَّاَتَا ہے اُور وَوَہ اسَ پَر **اَلْحَمْدُ لِلَّهِ** کَہتَا ہے (یَا'نی شُوکَرَ بَجَا لَاتَا ہے) تو یہ شُوکَرَ کَی نے' مَتْ اسَ پَھَلَیَ نے' مَتْ سَعِيْدَ اَفْجَلَ ہوتی ہے ।

هَجَرَتِ مُوسَنِنِیْفَ فَرَمَّاَتِهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَیْعَنِیَ ہُنْ : “مُعْذِلَهُ هَجَرَتِ سَعِيْدُ دُنَانَا سُوْفَیَانَ بَنَ عَلَیْنَا سَعِيْدَ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَیْعَنِیَ سے یہ بات پَھُنْچِی ہے کی اُن سَعِيْدَ اِسِ رِیْوَاتِ کَے مُعْتَلِلِکَ پُوچَھا گَئَا تو اُنہوں نے فَرَمَّاَتَا : “یَهُ خَبَرًا ہے کَبُونِکَ بَنَدَے کَا فَلَ اَلْبَلَّا حَلَّ کَے فَلَ اَلْبَلَّا حَلَّ نَہِیْنَ ہو سَکَتا ।”⁽¹⁾ تَا هَمَ بَا'جُ عَلَمَما نے اِسَ کَا مَا'نَا

١..... شَعْبُ الْإِيمَانِ لِلْبَهِقِيِّ، بَابُ فِي تَعْدِيدِ نَعْمَ اللَّهِ، الْحَدِیْثُ: ٤٤٠، ٤٤٧، ٤٤٦، ج٤، ص٩٩.

ये ह बयान फ़रमाया है कि ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ जब किसी बन्दे को ने 'मत अंता फ़रमाता है तो अगर वो ह बन्दा उन लोगों में से हो जो ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ की हम्द को महबूब रखते हैं तो ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ उसे अपने फे'ल की मारिफत अंता फ़रमा देता है। फिर वो ह ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ का शुक्र इस तरह अदा करता है जिस तरह करना चाहिये। पस ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ उसे ने 'मत में पाई जाने वाली इबादत "शुक्र" की तौफीक बख्शा देता है। तो ये ह शुक्र भी खुदा ही का फ़ज़्ल हुवा।⁽¹⁾

दुन्या क्युँ पसन्द नहीं ?

﴿111﴾....हज़रते सच्चिदुना मजमअٰ अन्सारी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ الْأَكْرَبِ एक बुजुर्ग के मुतअल्लिक बयान करते हैं कि उन्होंने ने फ़रमाया : "﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ का मुझे दुन्या से बचा लेने का एहसान, उस की कुशादगी की सूरत में मिलने वाली ने 'मत से अफ़ज़्ल है। क्युँकि ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ ने अपने प्यारे नबी صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ के लिये दुन्या को पसन्द नहीं फ़रमाया इस लिये मुझे वो ह ने 'मतें जो ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ ने अपने नबी के लिये पसन्द फ़रमाई उन ने 'मतों से ज़ियादा प्यारी हैं जो उस ने अपने नबी के लिये ना पसन्द फ़रमाई।"⁽²⁾

दुन्या से हिप्पाज़त पर भी शुक्र चाहिये

﴿112﴾....बा'ज़ उलमाए किराम ف़रमाते हैं : "आलिम को चाहिये कि इस बात पर ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ का शुक्र अदा करे कि

①.....इसी हडीस की शहर करते हुवे हज़रते सच्चिदुना अल्लामा अब्दुर्रज़फ़ मनावी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ الْقَوِيِّ इरशाद फ़रमाते हैं : "الْحَمْدُ لِلّٰهِ" कहना (या 'नी शुक्र की तौफीक मिल जाना) ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ की ने 'मत है और जिस पर हम्द की गई वो ह भी ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ ही की ने 'मत है और बा'ज़ ने 'मतें बा'ज़ से अफ़ज़्ल हो सकती हैं पस शुक्र की ने 'मत माल, इज़्जत और अवलाद वगैरा ने 'मतों से अफ़ज़्ल है और इस से बन्दे के फे'ल का रब ﴿اَللّٰهُ اَعْزَجٌ﴾ के फे'ल से अफ़ज़्ल होना लाज़िम नहीं आता।"⁽³⁾

②.....شعب الایمان للیهقی، باب فی تعدد نعم اللہ، الحديث: ٤٤٨٩، ج٤، ص: ١١٧.....

उस ने बा'ज़ ख्वाहिशाते दुन्या से महफूज़ रखा जैसा कि वोह **अल्लाह** عَزَّوجَلَ की अ़त़ा कर्दा (दीगर) ने'मतों पर उस का शुक्र अदा करता है ताकि वोह क़ाइम रहें हालांकि इन ने'मतों का उस से हिसाब होगा हत्ता कि **अल्लाह** عَزَّوجَلَ उसे मुआफ़ फ़रमा दे । मगर उस आलिम को इन में मुब्तला न फ़रमाया कि कहीं उस का दिल इन में मश्गूल हो और आ'ज़ा थकावट का शिकार हों । लिहाज़ा वोह सुकूने क़ल्बी पर ब कोशिशे तमाम **अल्लाह** عَزَّوجَلَ का शुक्र अदा करे ।⁽¹⁾

रात भर ने'मतों क्व ही तज़्किरा रहा

﴿113﴾....हज़रते सच्चिदुना इन्ने अबी हवारी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْبَارِى बयान करते हैं कि हज़रते सच्चिदुना फुजैल बिन इयाज़ और हज़रते सच्चिदुना سुफ्यान बिन उयैना (رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِما) एक रात सुब्ह तक एक दूसरे से **अल्लाह** عَزَّوجَلَ की ने'मतों का तज़्किरा करते रहे । चुनान्चे, हज़रते सच्चिदुना सुफ्यान बिन उयैना فَرَمَّا تَرَكَّبَ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ فरमाते हैं : “**अल्लाह** عَزَّوجَلَ ने हमें येह ने'मतें अ़त़ा फ़रमाई....वोह ने'मतें अ़त़ा फ़रमाई....हम पर येह एहसान फ़रमाया....वोह एहसान फ़रमाया ।”⁽²⁾

मठार शुक्र रोक लिया

﴿114﴾....**अल्लाह** عَزَّوجَلَ इरशाद फ़रमाता है :

سَسْتَدْلِيْر جُهْمُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾

(بـ الاعراف: ١٨٢)

तर्जमए कन्जुल ईमान : जल्द ही हम उन्हें आहिस्ता आहिस्ता अज़ाब की तरफ़ ले जाएंगे जहां से उन्हें ख़बर न होगी ।

١.....شعب اليمان للبيهقي، باب في تعديل نعم الله، الحديث: ٤٤٩٠، ج٤، ص ١١٧ .

٢..... المرجع السابق، الحديث: ٤٤٥٢، ج٤، ص ١١٠ .

इस آیات की عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيمِ हज़रत सौरा शुक्र سे सुफ्यान दुना पर अपनी ने 'मतें पूरी कर दीं और उन्हें शुक्र से रोक लिया।' दीगर उलमाएं किराम फ़रमाते हैं : "या'नी जब भी वोह गुनाह करते हैं उन्हें नई ने 'मत अ़ता कर दी जाती है।'" हज़रते सच्चिदनानंद इब्ने दावूद फ़रमाते हैं : "लेकिन वोह भूल जाते हैं।"⁽¹⁾

इस्तिद-राज की वज़ाहत

﴿115﴾....हज़रते सच्चिदनानंद से इस्तिद-राज के बारे में पूछा गया तो आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने फ़रमाया : "इस से मुराद ने 'मतें ज़ाएअ़' करने वालों के साथ **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ की खुफ्या तदबीर है।"

नीज़ हज़रते सच्चिदनानंद यूनुस رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ फ़रमाते हैं कि जब बन्दे का **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ के हाँ कोई मक़ामो मर्तबा हो और बन्दा उस की हिफाज़त करे, उस पर बर क़रार रहे, फिर **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ की अ़ता पर उस का शुक्र अदा करे तो **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ उस को उस से आ'ला ने 'मत अ़ता फ़रमाता है और अगर वोह शुक्र न करे तो **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ उसे ढील दे देता है और बन्दे का शुक्र को ज़ाएअ़ कर देना ही इस्तिद-राज कहलाता है।⁽²⁾

ना शुक्री ने हलाक कर डाला

﴿116﴾....हज़रते सच्चिदनानंद अबू ह़ाज़िم عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَكْرَمِ फ़रमाते हैं : "अल्लाह का मुझ से दुन्या को रोक लेना मुझे दुन्या अ़ता الاسماء والصفات للبيهقي، باب قول الله عزوجل (قالوا إنا معكم إنما نحن مستهرون)، الحديث: ٩٦٩، ج ٣، ص ٦٢."

①.....المرجع السابق، الحديث: ٩٦٧، ٩٦٨، ٩٦٩، ص ٩٦٨، ٩٦٧.

کرنے سے جیسا دا بडی نے 'مत' ہے کیونکی میں نے اک اے سی کام دے�ی جیسے **اللّٰہ** نے نے 'مत' ہے اتھا فرمائی تو وہ (نا شوکی کی وجہ سے) ہلکا ہو گیا । ”⁽¹⁾

آرڈنے کی وجہ پر دعویٰ

﴿117﴾ ... ہجرتے ساتھی دُنہ ان س بین مالکیک سے مارکی ہے کی ہو جو نبی یہ مُرکَّرَم، نورے مُعْسَسِ مام کی وجہ پر دعویٰ کرتے تو یہ دُعا پڑتے :

﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي سَوَى خَلْقَ فَعَلَهُ وَكَرَمُ صُورَةً وَجْهِيْ وَجَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

تَرْجِمَة : تماام تا' ریفے **اللّٰہ** کے لیے ہے جس نے دُرُsst تریکے سے میری تخلیک فرمائی، میرے چہرے کو مُرکَّرَم اور خوب سو رت بنایا اور مुझے مُسالمانوں میں شامیل رکھا । ”⁽²⁾

इسلام اور مات ہے

﴿118﴾ ... ہجرتے ساتھی دُنہ شُوراہ بین عَبْدِ اللّٰہِ تَعَالٰی عَنْہُ بیان کرتے ہے کی مارکان بین ہکم جب اسلام کا جیکر کرتا تو کہتا : ” یہ میرے رب **اللّٰہ** کا اہسان ہے، میرے آماں یا میرے ایرادے کو اس میں دکھل نہیں، میں تو گونہ گار ہوں । ”

छوپی ہری سلطنت

﴿119﴾ ... ہجرتے ساتھی دُنہ وہ بین مُنَبِّهٗ فرماتے ہے کی میں سے یہ بھی ہے کی ” آفییت چوپی ہری سلطنت ہے । ”

اعلیٰ الرحمہ کے ارشاد

﴿120﴾ ... ہجرتے ساتھی فرماتے ہے کی ہجرتے ساتھی دُنہ اہم د بین موسیٰ سکھی نے مुझے یہ اش اب ا سو نا ا :

1..... حلیۃ الاولیاء ، الرقم ۲۴ ، سلمہ بن دینار ، الحديث: ۳۹۲۵ ، ج ۳ ، ص ۲۷۰ .

2..... المعجم الاوسط ، الحديث: ۷۸۷ ، ج ۱ ، ص ۲۳۰ ، ” وَكَرَمٌ بَدْلَهُ ” وصور“ .

وَكُمْ مِنْ مُدْخِلٍ لَوْمَثْ فِيهِ
لَكُنْتِ بِهِ نَكَالًا فِي الْعَشِيرَةِ
وُقِيتَ السُّوءَ وَالْمَكْرُوهُ فِيهِ
وَرُحْكُتْ بِرِعْمَةٍ فِيهِ سَيِّرَةٍ
وَكُمْ مِنْ نَعْمَلَلِهِ تُسْسِيْ
وَتُصْبِحُ لِيَسْ تَعْرِفُهَا كَبِيرَةٌ

ترجمہ : (1)....کیتنے ہی کمینے لوگ اسے ہیں کہ اگر میں بھی ان کے ساتھ مار جاتا تو اس کے باہر خاندان میں اک ابراتناک سجا بنا جاتا ।

(2)....مੁझے بورائی اور نا پساندیدا بات سے بچا لیا گیا اور میں نے پاک دامنی والی نے 'مات سے راہت پائی ।

(3)....اور **آللاہ** کی کیتنی ہی نے 'مات تون تھوڑے شام میلتی ہیں مگر توم انہیں انجیمشان نہیں سمجھتے ।

شُوكِنے میں گُلام آجَاد کو دی�ا

﴿121﴾....ہجرتے ساییدونا راشد بن سا'د رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ بیان کرتے ہیں کہ امیرول مسلمین راشد بن سماں نے گنی رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ کو شاک کی بینا پر اک گوراہ کی ترک بولایا گیا جو اک جگہ جمٹھا ہے । چوناں، آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ نے اس بات کے لیے چل پڈے لیکن آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ کے وہاں پہنچنے سے پہلے ہی وہ مونشیر ہو چکے ہے । تو آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ نے اس بات کے شُوكِنے میں اک گولام آجَاد فرمایا کہ اس کے ہا�وں کسی مسالمان کی روسواری نہیں ہوئی ।

کوئی نہیں نے 'مات آپِ جَلَلَ ہے ؟

﴿122﴾....ہجرتے ساییدونا عبادتیاں ابُدُللاہ ریضا رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ فرماتے ہیں : میں اور ہجرتے ساییدونا بکر بن ابُدُللاہ موجنی رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ، علیہ رَحْمَةُ اللَّهِ اغْنَی کی

इयादत करने के लिये हाजिर हुवे, तो हज़रते सच्चिदुना बक्र बिन अब्दुल्लाह رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ نे उन से अर्ज़ की : “ऐ अबू तमीमा ! आप ने किस हाल में सुब्ह की ?” तो उन्होंने फ़रमाया : “दो ने’मतों के दरमियान और मैं उन दोनों के दरमियान इज़्तिराब का शिकार रहा और मैं नहीं जानता कि उन में से अफ़ज़ूल कौन सी है ? (1)....वोह गुनाह जिस पर **الْأَلْبَابُ** ने पर्दा डाल दिया तो मैं ने इस हाल में सुब्ह की, कि मुझे इस बात का खौफ़ ही न रहा कि कोई इस के बाइस मुझे आर दिलाएगा और

(2)....वोह महब्बत जो **الْأَلْبَابُ** ने मेरे लिये लोगों के दिलों में डाल दी, हालांकि मैं इस क़ाबिल न था ।”

﴿123﴾....हज़रते सच्चिदुना سालेह بिन मुस्मार فَرَمَّا تَطْهِيرَ رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَفَّارِ हैं : “**الْأَلْبَابُ** ने मुझ से दुन्या को रोक लेना मुझे दुन्या अ़ता फ़रमाने से बड़ी ने’मत है ।”⁽¹⁾

﴿124﴾....उम्मुल मोमिनीन हज़रते सच्चिदुना आइशा سिद्दीका رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَفَّارِ مूल अनिल उयूब फ़रमाती हैं कि **الْأَلْبَابُ** के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अ़निल उयूब رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَفَّارِ ने इरशाद फ़रमाया कि जब हज़रते नूह क़ज़ाए हाजत से फ़रागत पाते तो इस तरह शुक्र बजा लाते :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْقَنِي طَعْمَةً وَأَبْقَى مَنْفَعَتَهُ فِي جَسَدِي وَأَخْرَجَ عَنِّي أَذَادًا﴾

तर्जमा : तमाम ता’रीफ़ **الْأَلْبَابُ** के लिये हैं जिस ने मुझे (अपनी ने’मत का) मज़ा चखाया फिर उस के नफ़अ को मेरे जिस्म में बाकी रखा और तकलीफ़ को मुझ से दूर कर दिया ।⁽²⁾

1.....الزهد للإمام احمد بن حنبل، زهد عبيد بن عمر، الحديث: ٢٢٨٥، ص. ٣٨٢

2.....فضيلة الشكر، الحديث: ٢١، ص. ٤٠

﴿125﴾....ہجّر تے ساییدونا اس بگ بین جے د فرماتے ہیں
کی اللہ علی نبی و علیہ الصلوٰۃ والسلام عزوجل کے نبی ہجّر تے ساییدونا نوہ
کجھاں ہاجت سے فراغت پاتے تو اس تارہ شوک بجا لاتے

﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذَقَنِي طَعْمَةً وَأَتَقَنِي مَفْعَتَهُ فِي جَسَدِي وَأَخْرَجَ عَنِّي أَذَادَهُ﴾
جیس کی وجہ سے ان کا نام جیا دا شوک کرنے والा بندا رخوا گیا ।^(۱)

آج ایسے جیسے مانی کا شوک کیا ہے ؟

﴿126﴾....ہجّر تے ساییدونا موسیٰ محدث بین ہانی اپنے قدر میں سورانی کیسی دوست کے ہوالے سے بیان کرتے ہیں کی اک شاخ نے ہجّر تے ساییدونا ابوبکر حاجیم سے سے ارج کی : “اے ابوبکر حاجیم !
✿....آنھوں کا شوک کیا ہے ?” ارشاد فرمایا : “اں کے جریا کوئی اچھی بات دے�و تو اسے آم کرو اور اگر بُری بات دے�و تو اسے بُرپا لو ।”
✿....اس نے ارج کی : “کانوں کا شوک کیا ہے ?” آپ نے ارشاد فرمایا : “اگر اں کے جریا اچھی بات سُونو تو اسے یاد کر لو اور اگر بُری بات سُونو تو پوشیدا رخو ।”
✿....اس نے ارج کی : “ہاثوں کا شوک کیا ہے ?” آپ نے ارشاد فرمایا : “اں سے اسی چیز حاصل ن کرو جو اں کے لیے جائی نہیں اور اں میں جو اللہ عزوجل کا ہکھ ہے اس کو ن رکو ।”
✿....اس نے ارج کی : “پےٹ کا شوک کیا ہے ?” آپ نے ارشاد فرمایا : “پےٹ کا شوک یہ ہے کی اس کے نیچلے ہیسے میں خانا ہو جب کی اپری ہیسسا ڈل سے لبرے ج ہو ।” اس نے ارج کی : “شامگاہ کا شوک کیا ہے ?” فرمایا : “جیسا کی اللہ عزوجل کا فرمانے اعلیٰ شان ہے :

١.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدید نعم اللہ، الحدیث: ۴۷۰، ج ۴، ص ۱۳۔

إِلَّا عَلَى آذْرَاحِهِمَا وَمَا مَلَكُ
أَيْمَانُهُمْ قَاتِلُهُمْ عَيْرُ مُلُومُهُمْ
فَمَنِ ابْتَغَ وَرَأَءَدِلَكَ فَأَوْلَئِكَ
هُمُ الْعَدُوُنَ ﴿١٨﴾ (ب، المؤمنون: ٦٢)

तर्जमए कन्जुल ईमानः मगर अपनी बीबियों या शरई बांदियों पर जो उन के हाथ की मिल्क हैं कि उन पर कोई मलामत नहीं तो जो इन दो के सिवा कुछ और चाहे वोही हृद से बढ़ने वाले हैं।”

✿....उस ने कहा : “पाँड का शुक्र क्या है ?” आप ने इरशाद फ़रमाया : “अगर तुम किसी ऐसे जिन्दा को देखो जिस पर तुम्हें रक्ष हो तो इन पाँड से उस शख्स जैसे अमल करो और अगर किसी ऐसे मुर्दा को देखो जिस से तुम बेजार हो तो इन पाँड को उस शख्स जैसे अमल से रोक लो । इस तरह तुम **ۃلبلاۃ** का शुक्र अदा करने वाले बन जाओगे ।”

और जिस ने सिर्फ़ ज़बानी शुक्र किया बक़िया आ'ज़ा से न किया तो इस की मिसाल उस शख्स जैसी है जिस के पास एक कपड़ा हो और वोह उस का एक किनारा पकड़ ले लेकिन पहने नहीं तो वोह कपड़ा उसे गर्मी, सर्दी, बर्फ़ और बारिश से बचने का फ़इदा न देगा ।”⁽¹⁾
ہَجَرَتِ سَعِيدَ دُنَانَ نَجَاشِيَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ كَوْثَبَ بْنَ دُنَانَ

﴿١٢٧﴾....हज़रते सच्चिदुना अ़ब्दुर्रहमान رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं : “अहले सनआ में से एक शख्स का बयान है कि एक दिन (हबशा के बादशाह) हज़रते सच्चिदुना नजाशी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने हज़रते सच्चिदुना जा'फ़र बिन अबी तालिब رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ और आप के रुफ़क़ा को बुलाया । जब वोह बादशाह के पास आए तो देखा कि बादशाह एक घर में फटे पुराने कपड़े पहने ज़मीन पर बैठा हुवा है । हज़रते सच्चिदुना जा'फ़र फ़रमाते हैं : “हम बादशाह को इस हालत में देख

.....حلية الاولى، الرقم ٢٤٠ سلمة بن دينار، الحديث، ج ٣٩٦٣، ص ٢٧٩.

کر دار گए । ” جب بادشاہ نے ہمارا خوبی دے�ا تو کہا : “ مैں تुमھें اکے اسی بات بتاتا ہوں جو تुمھے خوش کر دے گی । وہ یہ کہ تumhara mulk سے meray ek murabbir آیا ہے اور us نے muझے bataya کہ **اللّٰہ** نے apne nabi کی madad فرمائی اور un کے duशmanoں کو halak فرمایا ہے । نیجے fulān fulān کو kaidi ban لیا گیا اور fulān fulān māra گیا ہے । musalmanoں aur kufar کا muकाबला “बद्र” meں ہوا ہے । wahan pīlū کے darakhsh کسرت se hain گویا کہ maeں us maeдан کو dež رہا ہوں jahān maeں apne akā (jo bani jumara ka ek shakhsh tha) کے ant charya karتا�ا । ”

هجرتے ساییدونا جا’فیر رضي اللہ تعالیٰ عنہ نے un سے پوچھا : “ کیا wajh ہے کہ آپ بیگیر چتاری کے jumain par bæthe ہے اور boसीda کپڈے پahn رکھے ہے ؟ ” تو انہوں نے بتایا کہ **اللّٰہ** نے hajrte ساییدونا یسا علی یبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کے bандوں par jo kalam naziil فرمایا، us meں yeh bhi tha ki “**اللّٰہ** کے bandوں par hak ہے کہ jab **اللّٰہ** unhونے koi ne mat atra فرمائے تو wo h us ke liye tawajou ای ikhlykar kare । ” Chonki **اللّٰہ** ne apne nabi کی madad کی sūrat meں muझے ne mat atra فرمائی ہے، is liye maeں ne us ke liye tawajou ای ikhlykar ki ہے । ”⁽¹⁾

مُسَيْبَةٍ مِنْ نَحْنُ نَمَأْتُكُمْ تَسْكُنُونَ

﴿128﴾.... هجرتے ساییدونا hibbi bini tukaid فرماتے ہیں : “**اللّٰہ** bannے کو kisbi bhi musiibat meں mubatla فرماتا ہے تو us meں us ki ne mat bhi hoti ہے اور wo یہ کہ **اللّٰہ**

¹ مارواہ نعیم بن حماد فی نسخته عن ابن مبارک، باب التواضع وكراهية، الحديث، ۱۹۲:.

ने उस को इस से सख्त मुसीबत में मुब्लिम नहीं फ़रमाया (हालांकि अगर वो हाता तो इस से भी सख्त मुसीबत में गिरफ़्तार करता)।”¹

﴿129﴾....हज़रते सच्चिदुना अब्दुल मलिक बिन अब्दुर रहमान
फ़रमाते हैं : “बा’ज़ लोगों को आफ़ियत इस लिये अतः की जाती है ताकि देखा जाए कि वो ह किस तरह उस का शुक्र अदा करते हैं और मुसीबत में इस लिये मुब्लिम किया जाता है ताकि देखा जाए कि वो ह उस पर सब्र कैसे करते हैं।”⁽¹⁾

नुज़ूले मुसीबत का सबब

﴿130﴾....हज़रते सच्चिदुना वहब बिन मुनब्बेह फ़रमाते हैं : “मुसीबत इस लिये नाज़िल होती है ताकि इस के सबब बन्दा रब ﴿عَزُوجَلٌ﴾ की बारगाह में दुआ व मुनाज़ात करे।”

रब ﴿عَزُوجَلٌ﴾ की अतः, बन्दे की इलितजा

﴿131﴾....हज़रते सच्चिदुना सुफ़्यान सौरी फ़रमाते हैं : “बन्दा अपनी हाज़त के लिये ﴿اَللّٰه﴾ की बारगाह में जिस क़दर गिर्या व ज़ारी करता है ﴿اَللّٰه﴾ उसे इस से कहीं ज़ियादा अतः फ़रमाता है।”⁽²⁾

खुशी पर सजद़हु शुक्र सुन्नत है

﴿132﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू बकरह عنْهُ ف़रमाते हैं : “जब हुजूर नविय्ये करीम, رَأْوُرُهीم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ को कोई खुशी हासिल होती तो आप صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سजदए शुक्र अदा करते।”⁽³⁾

1.....حلية الاولىء ، الرقم ٢٩٤ عبد الملك بن ابجر، الحديث: ٥، ج ٦٤٧٠، ص ٩٨.

2.....حلية الاولىء ، الرقم ٣٨٧ سفيان الثورى، الحديث: ١، ج ٩٣٢١، ص ٧.

3.....سنن ابن ماجة ، كتاب اقامة الصلاة ، باب ماجاء في الصلاة والمسجدة عند الشكر ،

الحديث: ١٣٩٤، ج ٢، ص ١٦٣.

خُوش خُبَری دے نے والے کو چادرِ اُتھا فَرْمَا دی

﴿133﴾....ہجّر تے ساییدونا اُبُورِہم ان بین کا'ب اپنے والید ہجّر تے ساییدونا کا'ب بین مالیک رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ کے مुت‌اُلیل ک بیان کرتے ہیں کہ جب ﴿۱۳۴﴾ عَزَّوَجَلَ نے ان کی توبہ کبُول فرمائی تو انہوں نے سجادے شوک ادا کیا اور خوش خُبَری دے نے والے کو اپنی چادر اُتھا فرمایا ॥⁽¹⁾

جَالِيمَ کی مौت پر سجادے شوک

﴿134﴾....ہجّر تے ساییدونا اُلّا بین مُغَرِّی را فرماتے ہیں : “میں نے ہجّر تے ساییدونا ایمام حسن بسرا کو رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَرِيْبِ کے ہجّاج کی موت کی خوش خُبَری دی । اس وکٹ آپ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَرِيْبِ پوشا ہے خُبَر سُونتے ہی آپ نے سجادے شوک ادا کیا ॥”⁽²⁾

دُوْدُو سَلَامَ پَدَنے والے پر رَحْمَتَ وَ سَلَامَتِی

﴿135﴾....ہجّر تے ساییدونا اُبُورِہم ان بین اُفک بیان کرتے ہیں کہ سرکارے نامدار، مدنی نے کے تاجدار صَلَّی اللَّهُ تَعَالَیٰ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ سے میری مُلَاکَاتِ ہرید تو انہوں نے مُझے خوش خُبَری سُونا ایں : “بَشَّاكَ ﴿۱۳۵﴾ عَزَّوَجَلَ آپ سے ایرشاد فرماتا ہے کہ : “جو آپ پر دُرُّد بھے جے گا میں اس پر رَحْمَت ناجیل کرُنگا اور جو آپ پر سَلَامَ بھے جے گا میں اس پر سَلَامَتِی ناجیل کرُنگا ।” اس پر میں نے ﴿۱۳۶﴾ عَزَّوَجَلَ کی بارگاہ میں سجادے شوک ادا کیا ॥⁽³⁾

١.....سنن ابن ماجہ، کتاب اقامة الصلاۃ، باب ماجاء فی الصلاۃ والمسجدة عند الشکر، الحديث: ۱۳۹۳، ج: ۲، ص: ۶۳، دون قوله ”والقی.....الخ“.

٢.....العلل و معرفة الرجال للإمام احمد بن حنبل،الجزء الثامن،الحديث: ۶۰۹۹، ج: ۳، ص: ۴۹۰.

٣.....المسند للإمام احمد بن حنبل، حديث عبد الرحمن، الحديث: ۱۶۶۴، ج: ۱، ص: ۴۰۷.

دَرْવَاجَّا خَتَّ خَتَّا كَرَّ نَمَّ مَتْ كَوَيْ پَهْچَانَ كَرَّا عَوَّجَا

﴿136﴾....हज़रते सच्चिदुना सलाम बिन अबी मुत्तीअः ﷺ फ़रमाते हैं कि जब तुम खुद पर **अल्लाह** ﷺ की ने'मतों की कसरत देखना चाहो तो उसे देख लोगे । (एक और मकाम पर फ़रमाते हैं) **अल्लाह** ﷺ की क़सम ! अगर तू ने अपना दरवाज़ा बन्द कर लिया तो तेरे पास वोह आएगा जो तेरा दरवाज़ा खट खटा कर तुझ से पूछेगा ताकि तुझे **अल्लाह** ﷺ की ने'मत की पहचान करा दे ।⁽¹⁾

بَے سَبِّيْكَوَيْ نَرَيْهَاتِ

﴿137﴾....हज़रते सच्चिदुना सलाम बिन अबी मुत्तीअः ﷺ बयान करते हैं कि मैं एक मरीज़ के पास उस की इयादत के लिये गया तो वोह कराह रहा था (और बे सब्री कर रहा था) । मैं ने उस से कहा : “रास्तों में फेंक दिये जाने वालों को याद करो और उन लोगों को याद करो जिन का कोई ठिकाना नहीं और न ही कोई ख़िदमत गुज़ार ।” फ़रमाते हैं : जब मैं दोबारा उस के पास गया तो उस को कराहते हुवे न सुना बल्कि वोह कहने लगा : “रास्तों में फेंक दिये जाने वालों को याद करो और उन्हें याद करो जिन का न कोई ठिकाना है और न ही कोई ख़िदमत गुज़ार ।”⁽²⁾

شُوكِ پَرِ آمَادَّا كَرَّنَے كَوَيْ بَهْتَ رَيْنَ آنْدَّا جَّ

﴿138﴾....हज़रते सच्चिदुना **अब्दुल्लाह** बिन अबी नूहؓ बयान करते हैं कि

✿....मुझे किसी साहिल पर एक शख्स ने कहा : “तुम ने कितनी बार **अल्लाह** ﷺ की मरज़ी का ख़िलाफ़ किया मगर उस ने तेरी

١..... حلية الاولىء ، الرقم . ٣٦٠ سلام بن ابي مطبيع، الحديث: ج ٦، ص ٢٠٣

٢..... المرجع السابق، الحديث: ج ٦، ص ٢٩٩

आरजू को पूरा किया ?” मैं ने कहा : “ब वज्हे कसरत मैं उस का शुमार नहीं कर सकता ।”

❖....उस ने पूछा : “क्या कभी ऐसा हुवा है कि तुम ने किसी तकलीफ में उसे याद किया और उस ने तुम्हें रुखा कर दिया हो ?” मैं ने कहा : “नहीं ! **अल्लाह** ﷺ की क़सम ! ऐसा कभी नहीं हुवा बल्कि मैं ने जब भी उसे पुकारा उस ने मुझ पर एहसान किया और मेरी मदद फ़रमाई ।”

❖....उस ने फिर पूछा : “कभी तुम ने उस से कुछ मांगा और उस ने अ़ता कर दिया हो ?” मैं ने कहा : “मैं ने उस से जो मांगा उस ने मुझे उस से महरूम न रखा बल्कि अ़ता फ़रमाया । मैं ने जब भी मदद मांगी उस ने मेरी दस्तगीरी फ़रमाई ।”

❖....उस ने पूछा : “अगर कोई आदमी तुम्हारे साथ ऐसा सुलूक करे तो तुम उस का क्या बदला दोगे ?” मैं ने कहा : “मैं उस का बदला चुकाने की ताक़त नहीं पाता ।”

❖....उस ने कहा : तुम्हारा रब ﷺ इस बात का ज़ियादा ह़क़दार है कि तुम खुद को इस बात का आ़दी बनाओ कि उस की ने’मतों पर उस का शुक्र बजा लाओ । वोह तुम पर पहले भी एहसान करता रहा अब भी करेगा । **अल्लाह** ﷺ की क़सम ! उस का शुक्र अदा करना बन्दों को बदला देने से बहुत आसान है क्यूंकि वोह बन्दों से इतने शुक्र पर राज़ी हो जाता है कि वोह उस की ह़म्द करें ।”⁽¹⁾

रहमत पर यकीन हो तो उंसा हो.....

﴿139﴾....हज़रते सच्चिदुना क़ासिम बिन उस्मान दिमशकी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَدِيرِي
फ़रमाते हैं कि मैं ने हज़रते सच्चिदुना अबू मुआविया अस्वद

١..... حلية الاولىء ، الرقم: ٣٧٨، ابن برة، الحديث: ٢٧٩٦، ج: ٢، ص: ٣٢٥ .

بِينَتِي بَهْلُولَ كَيْ دِيلَ كَيْ خَواهِيشَ

﴿142﴾....ہجڑتے سਥਿਦੁਨਾ ਅਹਮਦ ਬਿਨ ਅਬੁਲ ਹਵਾਰੀ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمَا بਿਨਤੇ ਬਹਲੂਲ ਕੈ ਦਿਲ ਕੀ ਖ਼واہਿਸ਼
بਧਾਨ ਕਰਤੇ ਹੋਏ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਬਹਲੂਲ ਕੀ ਇਬਾਦਤ
ਗੁਜ਼ਾਰ ਬੇਟੀ ਮੋਮਿਨਾ ਨੇ ਮੁੜ ਸੇ ਫਰਮਾਯਾ : “ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਮੇਂ
ਏਕ ਖ਼واਹਿਸ਼ ਹੈ ।” ਮੈਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾ : “ਵੋਹ ਕਿਧਾ ?” ਤੋ ਫਰਮਾਨੇ ਲਗੀਂ ਕਿ
“ਮੈਂ **آلِلَّاہِ** کੀ ਨੇ’ਮਤਾਂ ਕੋ ਯਾ ਤਉ ਕੀ ਨੇ’ਮਤਾਂ ਕੇ ਸ਼ੁਕ੍ਰ ਮੇਂ
ਅਪਨੀ ਕੋਤਾਹੀ ਕੋ ਪਲਕ ਝਾਪਕਨੇ ਮੇਂ ਪਹਚਾਨਨਾ ਚਾਹਤੀ ਹੂਂ ।” ਮੈਂ ਨੇ
ਕਹਾ : “ਆਪ ਵੋਹ ਚਾਹਤੀ ਹੋਏ ਜਿਸੇ ਹਮ ਨਹੀਂ ਸਮੱਝ ਸਕਤੇ ।”⁽¹⁾

ઇਜਤਿਮਾਅਤ ਕੀ ਬਰਕਤ

﴿143﴾....ہج਼ਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਅਭਦੁਰਹਮਾਨ ਬਿਨ ਜੈਦ ਬਿਨ ਅਸਲਮ
ਇਰਸ਼ਾਦ ਫਰਮਾਤੇ ਹੋਏ : “ਇਜਤਿਮਾਅਤ ਮੇਂ (ਕਭੀ) ਏਕ
ਖ਼ਾਲ੍ਸ (ਏਸਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵੋਹ) **آلِلَّاہِ** ਕੀ ਹਮਦ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤੋ
ਤਮਾਮ ਸ਼ੁਰਕਾਏ ਇਜਤਿਮਾਅਤ ਕੀ ਹਾਜ਼ਰੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।”⁽²⁾

ਮੈਂਹੇ ਬਨਦੇ ਕਿੰ ਜਾਨਤੇ ਤ੍ਰਾਵਨ ਮੈਂ ਵਾਖਿਲ ਕਰ ਢੋ

﴿144﴾....ہج਼ਰਤੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਅਭਦੁਰਹਮਾਨ ਬਿਨ ਜੈਦ ਬਿਨ ਅਸਲਮ
ਕੇ ਹਵਾਲੇ ਸੇ ਬਧਾਨ **رَحْمَةُ اللَّهِ السَّلَامُ** ’ਜ਼ ਡਲਮਾਏ ਕਿਰਾਮ
ਫਰਮਾਤੇ ਹੋਏ : “ਏਕ ਆਸਮਾਨੀ ਕਿਤਾਬ ਮੇਂ ਹੈ ਕਿ **آلِلَّاہِ** ਇਰਸ਼ਾਦ
ਫਰਮਾਏਗਾ : “ਮੇਰੇ ਮੋਮਿਨ ਬਨਦੇ ਕੋ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦੋ ਕਿਉਂਕਿ ਜਬ ਤਉ ਕੋਈ
ਪਸ਼ਦੀਦਾ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਤੀ ਥੀ ਤੋ ਕਹਤਾ ਥਾ : ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، مَا شاءَ اللَّهُ
ਮੇਰੇ ਮੋਮਿਨ ਬਨਦੇ ਕੋ ਡਰਾਓ ਕਿ ਜਬ ਤਉ ਪਰ ਕੋਈ ਨਾ ਗਹਾਨੀ ਆਫ਼ਰ
ਆਂਦੀ ਥੀ ਤਥਾਂ ਭੀ ਯੇਹੀ ਕਹਤਾ ਥਾ : ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ ਫਿਰ

①.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ٩٤٣٠ مومنہ بنت بھلول، ج ٧٠، ص ١٢٩۔

②.....طبقات الحنابلة، الرقم ١٦٦ الحسن بن عبدالعزیز، ج ١، ص ١٢٩۔

آلِلَّاٰٰنْ عَزَّوَجَلَّ اِرْشَاد فَرْمَاएगा : “मेरा बन्दा मेरे डराने पर यूंही मेरा शुक्र अदा करता था जिस तरह मेरे खुश करने पर करता था पस मेरे बन्दे को जनते अःदन में दाखिल कर दो क्यूंकि ये हर हाल में मेरा शुक्र अदा करता था ।”⁽¹⁾

पचास साला इबादत और २८ का सुकून

﴿145﴾....हज़रते सच्चिदुना वह्ब बिन मुनब्बेह رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ نे बयान फ़रमाया कि एक इबादत गुज़ार ने पचास साल **آلِلَّاٰٰنْ** عَزَّوَجَلَّ की इबादत की तो **آلِلَّاٰٰنْ** عَزَّوَجَلَّ ने उसे इल्हाम फ़रमाया कि मैं ने तुझे बख़ा दिया । आविद ने अर्ज़ की : “ऐ मेरे रब عَزَّوَجَلَّ ! मैं ने तो कभी कोई गुनाह ही नहीं किया फिर तू ने क्या बख़ा दिया ?” पस **آلِلَّاٰٰنْ** عَزَّوَجَلَّ ने उस की गरदन की एक रग को हुक्म दिया तो वोह फड़कने लगी । जिस की वजह से वोह आविद सो सका न इबादत कर सका । फिर जब कुछ सुकून मिला तो वोह सो गया और उस के पास एक फ़िरिश्ता आया । उस ने उस से अपनी तकलीफ़ की शिकायत करते हुवे कहा कि मैं कभी इस तकलीफ़ में मुब्लिला नहीं हुवा था । फ़िरिश्ते ने कहा : तेरा रब عَزَّوَجَلَّ इरशाद फ़रमाता है कि “तेरी पचास साल की इबादत इस रग के सुकून के बराबर है ।”⁽²⁾

सब से छोटी नै'मत

﴿146﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू अय्यूब अहमद बिन मुहम्मद बिन जाबिर क़रशी رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना दावूद عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने बारगाहे खुदावन्दी में अर्ज़ की :

①.....شعب الایمان للیھقی، باب فی تعداد نعم الله، الحديث: ٤٤٩٣، ج ٤، ص ١١٧.

②.....حلية الاولياء، الرقم ٢٥٠ وہب بن منبه، الحديث: ٤٧٨٤، ج ٤، ص ٧٠.

“ऐ अल्लाह ! عَزَّوَجَلَّ ! मुझे अपनी सब से छोटी ने”मत के मुतअल्लिक खबर दे ।” तो अल्लाह ! عَزَّوَجَلَّ ने उन की तरफ़ वहूय नाज़िल फ़रमाई : “ऐ दावूद ! सांस लो । उन्हों ने सांस लिया तो अल्लाह ! عَزَّوَجَلَّ ने इरशाद फ़रमाया कि “येह तुम पर मेरी सब से छोटी ने”मत है ।”⁽¹⁾
अफ़्ज़ल तरीन शुक्र कौन सा है ?

﴿147﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू मलीह आमिर बिन उसामा رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ بَشِّرَنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने बयान करते हैं कि हज़रते सच्चिदुना मूसा مूसा ने बारगाहे खुदावन्दी में अर्ज़ की : “ऐ रब ! عَزَّوَجَلَّ ! अफ़्ज़ल तरीन शुक्र कौन सा है ?” अल्लाह ! عَزَّوَجَلَّ ने इरशाद फ़रमाया : “तेरा हर हाल में मेरा शुक्र अदा करते रहना ।”

मैं सिर्फ़ इतना जानता हूं कि.....

﴿148﴾....हज़रते सच्चिदुना बक्र बिन अब्दुल्लाह मुज़नी رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ بَشِّرَنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ने फ़रमाते हैं कि मैं अपने एक उम्र रसीदा मुसलमान भाई से मिला और अर्ज़ की : “ऐ मेरे भाई ! मुझे कोई नसीहत कीजिये ! उन्हों ने फ़रमाया : “मैं सिर्फ़ इतना कहना जानता हूं कि बन्दा शुक्र और इस्तिग़फ़ार में सुस्ती न करे क्यूंकि आदमी ने”मत और गुनाह के दरमियान होता है । ने”मत हम्द और शुक्र के बिगैर नफ़अ बछ़ा नहीं और गुनाह से तौबा व इस्तिग़फ़ार के बिगैर छुटकारा नहीं ।” फ़रमाते हैं : “मैं ने जिस क़दर चाहा उन्हों ने मेरे इल्म में उतना इज़ाफ़ा कर दिया ।”

जिस क्वे हो शब्द क्व मज़ा बे शबी से वोह चिल्लाउ क्यूं ?

﴿149﴾....हज़रते सच्चिदुना अब्दुल अज़ीज़ बिन अबू रव्वाद बयान करते हैं कि एक मरतबा मैं ने हज़रते सच्चिदुना मुहम्मद बिन

١.....شعب الایمان للیھقی، باب فی تعدید نعم الله، الحديث: ٤٦٢٣، ج ٤، ص ١٥٢ .

वासे^{عَنْهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ رَحْمَةً وَبَرَّهُ} के हाथ में ज़ख्म देखा। गोया उन्होंने जान लिया कि मुझे इस पर दुख हुवा है। तो मुझ से फ़रमाया : “जानते हो इस ज़ख्म में **अल्लाह**^{عَزَّوجَلَ} की मुझ पर क्या ने’मत है ?” मैं खामोश रहा। तो उन्होंने फ़रमाया : “**अल्लाह**^{عَزَّوجَلَ} ने इसे मेरी आंखों की पुतलियों पर पैदा किया न ही मेरी ज़बान के किनारे पर और न ही मेरी शर्मगाह के पहलू पर। (फ़रमाते हैं इस के बा’द) मुझे उन का ज़ख्म मा’मूली लगने लगा।”⁽¹⁾

आफ़िय्यत की दुआ ब कसरत करें

﴿150﴾....हज़रते सच्चिदुना इन्हे अब्बास **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** फ़रमाते हैं कि शहनशाहे खुश खिसाल, पैकरे हुस्नो जमाल **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ने इरशाद फ़रमाया : “ऐ अब्बास ! ऐ नबी के चचा ! आफ़िय्यत की दुआ कसरत से किया करें।”⁽²⁾

पिछले साल की बातें

﴿151﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** बयान करते हैं कि एक दिन अमीरुल मोमिनीन हज़रते सच्चिदुना अबू बक्र सिद्दीक़ **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** मिम्बर पर खड़े हुवे और इरशाद फ़रमाया : “तुम्हें वोह बातें याद हैं जो पिछले साल **अल्लाह**^{عَزَّوجَلَ} के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्जहुन अनिल उयूब **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ने तुम्हरे दरमियान इसी जगह जल्वा अपरोज़ हो कर बयान फ़रमाई थीं।” फिर आप **رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** ने उन बातों को दोहराया और रो पढ़े। इस के बा’द फिर उन को बयान किया और रोने लगे। फिर इरशाद फ़रमाया : “बेशक

١.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ٧٠٧٩، محمد بن وارد، ج ٥٦، ص ١٦٤ .

٢.....المعجم الكبير، الحديث: ١١٩٠: ٨، ج ١١، ص ٢٦١ .

جمع الجوامع، قسم الاقوال، حرف الباء، الحديث: ٢٧٨٤: ١، ج ٩، ص ١٤٩ .

لोगों کو دुन्या में اُप़क और اُफ़ियत से बेहतर कोई चीज़ नहीं दी गई। पس تुम **الْعَزُولُ** سے इन दोनों का सुवाल किया करो।”⁽¹⁾

رَحْمَتِ اللَّهِ عَلَى عَبْدِهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُكَذِّبُ الظُّورَ

﴿١٥٢﴾....हज़रते सच्चिदनान जाविर बिन अब्दुल्लाह^{رضي الله تعالى عنه} बयान करते हैं कि हुस्ने अख्लाक के पैकर, नबियों के ताजवर, महबूबे रब्बे अकबर^{صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى عَبْدِهِ وَسَلَّمَ} ने ने ये ह आयते मुबारका तिलावत फ़रमाई :

وَإِذَا سَأَلَكَ عَبْدٌنِي عَنِّي فَقَالَ
قَرِيبٌ طَّاًجِيبٌ دَعْوَةُ الدَّاعِ إِذَا
دَعَانِ[ۚ] (ب، ۲، البقرة: ۱۸۶)

तर्जमा कन्जुल ईमान : और ऐ महबूब जब तुम से मेरे बन्दे मुझे पूछें तो मैं नज़दीक हूं दुआ क़बूल करता हूं पुकारने वाले की जब मुझे पुकारे ।

इस के बा’द बारगाहे खुदावन्दी में अर्ज की :

اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَمْرَتَ بِالْإِعْدَادِ وَتَوَكَّلْتُ بِالْإِجَابَةِ، لَيْكَ، اللَّهُمَّ لَيْكَ، لَيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ، أَشْهَدُ أَنَّكَ فَرَدٌ أَحَدٌ صَمَدٌ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوَلَّ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، وَأَشْهَدُ أَنَّ وَعْدَكَ حَقٌّ، وَلِقَاءَكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةَ حَقٌّ، وَالنَّارَ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ آتِيَةٌ لَا رَيْبٌ فِيهَا، وَإِنَّكَ تَبْعَثُ مِنْ فِي الْقُبُورِ

तर्जमा : ऐ **الْعَزُولُ** ! बेशक तू ने दुआ करने का हुक्म दिया और उसे क़बूल करने का ज़िम्मा लिया है । मैं हाजिर हूं ऐ **الْعَزُولُ** ! मैं हाजिर हूं (हां) मैं हाजिर हूं तेरा कोई शरीक नहीं । बेशक तमाम ख़ूबियां और ने’मतें तेरे लिये हैं और तेरा ही मुल्क भी । तेरा कोई शरीक नहीं । मैं गवाही देता हूं कि तू अकेला है । यक्ता है । बे नियाज़ है । न तेरी कोई अवलाद और न तू किसी से पैदा हुवा और न तेरे जोड़ का कोई और मैं गवाही देता हूं कि तेरा वा’दा ह़क़ है । तेरी

.....مسند ابی یعلی، مسنند ابی بکر الصدیق، الحدیث: ۱۹، ج ۱، ص ۵۲۔ ①

मुलाकात हक़ है। जन्नत हक़ है। दोज़ख हक़ है और कियामत आने वाली है। इस में कुछ शक नहीं है और बेशक तू उठाएगा उन्हें जो क़ब्रों में हैं।⁽¹⁾

پُورੀ نے'मत ک्या चीज़ है ?

﴿153﴾....हज़रते सच्चिदुना मुआज़ बिन जबल बयान رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَامٌ करते हैं कि शहनशाहे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना, साहिबे मुअत्तर पसीना, बाइसे नुज़ूले सकीना, फैजे गन्जीना مَحْمَدُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَامٌ एक शख्स के सामने से गुज़रे जो कह रहा था : ﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَمَامَ الْعِمَّةِ﴾ تर्जमा : ऐ ﴿اَللّٰهُمَّ اعْزُّ ذِي جَلَالٍ !﴾ मैं तुझ से पूरी ने'मत मांगता हूं। तो आप نے उस से पूछा : “ऐ आदमी ! क्या तू जानता है कि पूरी ने'मत क्या चीज़ है ?” उस ने अर्ज़ की : “मैं तो महूज़ भलाई की उम्मीद पर येह दुआ करता हूं।” तो आप نे इरशाद فरमाया कि “पूरी ने'मत जन्नत में दाखिला और जहन्नम से नजात है।”⁽²⁾

आफ़ियत की दुआ मांगते रहो

﴿154﴾....हज़रते सच्चिदुना मिस्वर बिन किदाम فَرَمَّا تَرْحِيمَةُ اللَّهِ السَّلَامٌ करते हैं कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल आ'ला तैमी फरमाया करते थे कि ﴿اَللّٰهُمَّ اعْزُّ ذِي جَلَالٍ﴾ से ब कसरत आफ़ियत की दुआ मांगा करो। सख्त मुसीबत में गिरफ़तार शख्स से वोह आफ़ियत वाला दुआ का ज़ियादा हक़दार है जो मुसीबत से बे खौफ़ नहीं। इस लिये

١.....السماء والصفات للبيهقي، الحديث: ١٦٠، ج ١، ص ١٧٢ .

٢.....سنن الترمذى، كتاب الدعوات، باب ٩٣، الحديث: ٣٥٣٨، ج ٥، ص ٣١٢ .

المستند للامام احمد بن حنبل، حديث معاذين جبل، الحديث: ٢٢١١٧، ج ٨، ص ٢٤٤ .

कि जो आज मुसीबत में गिरफ्तार हैं वोह कल तक आफ़ियत में थे और जो आयिन्दा मुसीबत का शिकार होंगे वोह आज आफ़ियत में हैं। अगर मुसीबत भलाई की तरफ़ ले जाए तो हम मुसीबत ज़दों में शुमार न हों। कई मुसीबत के मारों ने दुन्या में तो मशक्त मर्टाई मगर आखिरत में इस की जज़ा पाएंगे। लेकिन जो शख्स मुसलसल **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ की ना फ़रमानियां करता रहा वोह अपनी बक़िया ज़िन्दगी में ऐसी बला में मुब्ला होगा जो उसे दुन्या में मशक्त में डालने के साथ साथ आखिरत में भी ख़्वार कर देगी।”

और आप ये हुआ मांगा करते :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي إِنْ نَعْدُ نَعْمَةً لَا تُخْصِيهَا، وَإِنْ نَذَبْ لَهُ عَمَلاً لَا تُخْرِمُهَا، وَإِنْ تُعْمَرْ فِيهَا لَا تُبْلِيَهَا﴾
तर्जमा : तमाम ता'रीफ़ **अल्लाह** عَزَّوَجَل के लिये हैं कि जिस की ने 'मतें अगर हम गिनें तो शुमार न कर सकेंगे और अगर हम उस के लिये मुसलसल अमल करें तो हमें उन से महसूस न रखा जाएगा और अगर हम उन में ज़िन्दगियां गुज़ार दें फिर भी उन ने 'मतों को ख़त्म न कर पाएंगे।

﴿155﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू अब्दुल्लाह तैमी फ़रमाते हैं कि मैं ने अपने बालिदे माजिद को फ़रमाते हुवे सुना कि हज़रते सच्चिदुना सुफ़्यान बिन उय्याना ने मुझ से इरशाद फ़रमाया : “मैं ने **अल्लाह** عَزَّوَجَل से आफ़ियत का सुवाल करने के मुतअल्लिक आप के दादा अब्दुल आ'ला के हवाले से सच्चिदुना मिस्त्र बिन किदाम रَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ سुना है, क्या आप को वोह हडीस याद है?” फ़रमाते हैं : मैं ने कहा : “मैं आप को वोह

ہدیس سुناتا ہوں جو مुझے یاد ہے । ” پس مैں نے ان کے سامنے وہ ہدیس بیان کی تو انہوں نے کہا : “ یہی وہ ہدیس ہے । یہی وہ ہدیس ہے । ”

خوانے کے ہدیساں سے بچنے کا تریکھ

﴿156﴾.... ہجरتے ساییدونا تමیم بین سالمہ فرماتے ہیں کہ مुझے یہ بات بیان کی گई ہے : “ جب بندہ خانے کی ایجاد میں ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ پढے اور آخیر میں ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ کہے تو اس سے خانے کی نئی موت کے بارے میں سुواں نہیں ہوگا । ”⁽¹⁾

نے مٹ، ہجڑت ڈیئر ڈاپیڈیت

﴿157﴾.... ہجارتے ساییدونا یہو یا بین بلیک جممالہ فرماتے ہیں کہ ہم مککا مکارما ﴿كَفَىٰ بَنَىٰ رَبُّهُ بِعَذَابٍ﴾ کے راستے میں ہے کہ ہم سکھ پیاس کا اہسانا ہوا । ہم نے راستا بتانے والے اک شاہزاد کو ہجرت پر لیا تاکہ وہ ہم میں اس جگہ پہنچا دے جیس کے بارے میں ہم سے بتایا گیا تھا کہ وہاں پانی میڈ ہے । چنانچہ، ہم تسلیم فرج کے بارے میں ہم سے بتائی گیا تھا کہ وہاں پانی میڈ ہے । ہجارتے ساییدونا یہو یا فرماتے ہیں : “ ہم کیوں نہیں کہتے ؟ ” ہجارتے ساییدونا یہو یا فرماتے ہیں : “ میں نے پوچھا : ” ہم کیا کہتے ؟ ” آواز ایں

﴿اللّٰهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِنَا مِنْ نِعْمَةٍ، أَوْ كَرَامَةٍ فِي دِيْنٍ أَوْ ذُنْبٍ
جَرَّتْ عَلَيْنَا فِيمَا مَضِيَ، أَوْ هِيَ جَارِيَةٌ عَلَيْنَا فِيمَا يَقْعِي، فَهُنَّا مِنْكَ وَحْدَكَ
لَا شَرِيكَ لَكَ، فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَيْهَا، وَلَكَ الْمُنْ، وَلَكَ الْفَضْلُ، وَلَكَ
الْحَمْدُ عَذَّةٌ مَا أَنْعَمْتَ عَلَيْنَا، وَعَلَى جَمِيعِ خَلْقِكَ، مِنْ لَدُنْكَ إِلَى مُتَّهَى
عِلْمِكَ، لَا إِلٰهٌ إِلَّا أَنْتَ، هَذَا مِنَ الْبِدَاءِ إِلَى الْبَقَاءِ﴾

١.....المصنف لابن أبي شيبة، كتاب الأطعمة، باب في التسمية على الطعام، الحديث: ٤،

ج، ٥٦٣ ص.

تَرْجِمَةٌ : اے اَلْبَلَاغُ ! عَزَّوْجَلْ ! دی نو دُنیا کی جو بھی نے' مات، اَفَفِيَّت اور اِذْجَعْت هم نے پہلے پاریں یا آئیندا هم مें हासिल होगी سब تेरी تَرْفَ سے ہے । تُو یکتا ہے । تेरا کوई شاریک نہیں । ان نے' ماتوں پر تेरا شُوك ہے । تेरا اَهْسَان اور تेरا ہی فَجَلْ ہے । تेरے پاس سے، تेरے اِلَم کی بُولنِدیयوں تک تेरی اِتَّنی هَمْد ہے جیتني تُو نے ہم مें اور اپنی دیگر ساری مَخْلُوقَ کو نے' ماتے اَبُو فَرَمَائِیْ । تेरے سِیوا کوई مَا' بُود نہیں । یہ اِبْلِیْدَا تا اِنْتِیْہا ہے ।^(۱)

خَلِرْ اَبْطَأْ فَرْمَانِيْ اَوْرْ شَرْ دُوْرْ كَرْنِيْ پَرْ شُوك

﴿۱۵۸﴾...هَجَرَتِ سَيِّدِنَا سُوْفَیَانَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْمَنَانُ فَرَمَّا تَوْهِیْدَ کِیْمَتِیْ کی ہے کہ هَجَرَتِ سَيِّدِنَا اِمَامَ هَسَنَ بَصَرِیْ جَبِ کیسی ماجلیس میں تَشَارِیْفِ فَرَمَّا ہوتے تو کہتے :

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ بِالْأَسْلَامِ، وَلَكَ الْحَمْدُ بِالْقُرْآنِ، وَلَكَ الْحَمْدُ بِالْأَهْلِ وَالْمَالِ، بَسْطَتْ رُزْقَكَ، وَأَظْهَرْتَ أَمْنَتَ، وَأَحْسَنْتَ مَعَافَتَ، وَمَنْ كُلَّ
مَا سَعَلْنَاكَ زَيْنَنَا أَعْطَيْتَنَا، فَلَكَ الْحَمْدُ كَثِيرًا، كَمَا تَعْمَلُ كَثِيرًا، وَصَرَفْتَ
شَرًا كَثِيرًا، فَلِوْجَهِكَ الْجَلِيلِ الْبَاقِي الدَّائِمِ الْحَمْدُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

تَرْجِمَةٌ : اے اَلْبَلَاغُ ! اِسْلَام پر تेरا شُوك ہے । کُورআন پر تेरا شُوك ہے । اہلِوِّ اِیَّال و مال پر تेरا شُوك ہے । تُو نے ہمارا رِیْسِ کُوشادا کیا । ہمارے اِتَّمَنَان کو گُلیب کیا اور ہم مें اُच्छی اَفَیِّت اَبُو کی । ہم نے تُوڑھ سے جیس چیز کا بھی سُوَالَ کیا تُو نے ہم مें اَبُو فَرَمَائِیْ । تेरا بَدَّا شُوك ہے جैسا کہ تُو نے ہم مें بَکَسَرَت نے' ماتے اَبُو فَرَمَائِیْ ہے اور بहُت بَدَّ شَرِ کو ہم سے دُوْر کر دیا । پس تेरی ہمَشَہ بَاکِی رہنے والی اَجْمِیْم جَات کا شُوك ہے । تَمَامَ تا'ریفِ اس رَبِّ کے لیے ہے جو تَمَامَ جَهَانَوں کا پالنے والा ہے ।

١..... طبقات الحنابله، الرقم ۲۶۰ باب العین ذكر من اسمه عبد الله، ج ۱، ص ۱۸۶.

تمूरे दुन्या में कम मर्तबे वाले को देखा करो

﴿159﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा عنْهُ رَوَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ فَرِمَاتَهُ هُنْجُور نَبِيَّهُ كَرِيمًا، رَأَى فُرْجَهُ مِنْ صَلَوةِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَرَ إِلَيْهِ الْإِشَادَةُ فَرِمَاهُ يَوْمًا: “(उम्रे दुन्या में) अपने से कम मर्तबे वाले को देखा करो । क्यूंकि येही ज़ियादा मुनासिब है ताकि जो अल्लाहू ग़र्ज़ की ने'मत तुम पर है उसे हळीर न समझने लगो ।”⁽¹⁾

दौराने सफ़र तुलूएँ फ़क्र के वक्त की दुआएँ

﴿160﴾....हज़रते सच्चिदुना मुजाहिद عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْوَاحِدِ اَنْفَاصُهُ مُجَاهِدٌ اِنْفَاصُهُ مُجَاهِدٌ فَرِمَاتَهُ هُنْجُور दौराने सफ़र तुलूएँ फ़क्र के वक्त बुलन्द आवाज़ से तीन तीन मरतबा कहा करते थे :

(1) ﴿سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ وَنَعْمَانٍ وَحُسْنِ بَلَادِهِ عَلَيْنَا﴾....तर्जमा : एक सुनने वाले ने अल्लाहू ग़र्ज़ की हम्मद, उस की ने'मत और हम पर उस की बेहतरीन आज़माइश को सुना । (2) ﴿اللَّهُمَّ صَاحِبُنَا فَأَقْبِلْ عَلَيْنَا﴾....तर्जमा : ऐ अल्लाहू ग़र्ज़ ! हमारा साथ दे और हम पर अपना फ़ज़्लो करम फ़रमा । (3) ﴿عَابِدًا بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ﴾....तर्जमा : आग से अल्लाहू ग़र्ज़ की पनाह चाहता हूँ । (4) ﴿لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾....तर्जमा : नेकी करने की कुदरत और बुराई से बचने की ताक़त अल्लाहू ग़र्ज़ की तौफीक से ही है ।⁽²⁾

जो दोस्त खुशी का बाहुस न बने उसे.....

﴿161﴾....हज़रते सच्चिदुना मुहम्मद बिन नज़र हारिसी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَوْيِ فَرِمَاتे हैं कि मुझे यह हळीस पहुँची है कि अल्लाहू ग़र्ज़ ने हज़रते मूसा की عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ : “ऐ मूसा बिन इमरान !

¹سنن الترمذى، كتاب صفة القيامة، باب ۵۸، الحديث: ۲۰۲۱، ج ۴، ص ۲۳۰.

²المصنف لعبد الرزاق، كتاب المنساك، باب القول في السفر، الحديث: ۹۲۹۹، ج ۵،

ص ۱۰. دون قوله ”لا حول.....الخ“.

ہو شاہیار ہو جاؤ اور اپنے لیے مुھیل س دوستوں کا اینٹی خاک کرو اور جو دوست ترے پاس خوشی ن لाए اُسے رفیق مات بنا اوم کیونکی وہ ترے دشمن ہے اور ترے دل کو سخن کر دے گا । بالکل کسرت سے مera جیکر کیا کرو اور شوک کو خود پر لاجیم کر لو تاکی ماجد کامیل نے 'مترے' ہاسیل کر سکو ।⁽¹⁾

بُنْيَ آدَمَ كَمَّاً جُرَّ حُنْوَنَ كَمَّيَ وَجَهَ

﴿162﴾....ہجڑتے ساییدونا حسن بسرا علیٰ رحمةُ اللہِ وَ تَعَالٰی کی فرماتے ہیں کی اللہُ عزوجل نے جب ہجڑتے ساییدونا آدم علیٰ رحمةُ اللہِ وَ تَعَالٰی کو پیدا کیا تو ان کی دار्द کر وٹ سے جناتیوں کو اور بارڈ کر وٹ سے دو جنیوں کو نیکالا اور وہ جنمیں پر چلنے لگے । ان مترے کو کوچھ انسے، کوچھ بہرے اور کوچھ موسیبত جدا ہے । تو ہجڑتے ساییدونا آدم علیٰ رحمةُ اللہِ وَ تَعَالٰی نے اُرج کیا : “اے میرے رکب ! تُ نے میری ابوالاد کو اک جیسا پیدا نہیں فرمایا ? ” تو اللہ عزوجل نے ایرشاد فرمایا : “اے آدم ! میں چاہتا ہوں کی میرا شوک ادا کیا جائے ।”⁽²⁾

دِنِ بَرِّ كَمَّا شُوكَ آدَا كَرَنَے وَالَّتِي كَلِيمَاتَ

﴿163﴾....ہجڑتے ساییدونا ابدوللہ اینے گنام فرماتے ہیں کی سرکارے نامدار، مدنیتے کے تاجدار نے ایرشاد فرمایا : ب وکتے سوبھ جس نے ان کلیمات کو کہا اس نے اس دن کا شوک ادا کر لیا :

﴿أَللّٰهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ أُوْبِدِهِ وَمَنْ خَلَقَكَ فَهُنَّكَ، وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، فَلَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الشُّكْرُ﴾

1.....حلیۃ الاولیاء، الرقم ۴۰ محمد الحارثی، الحديث، ج ۱، ۴۳، ۲۰۴ ص ۴۴.

2.....تاریخ مدینہ دمشق لابن عساکر، الرقم ۵۷۸ آدم نبی اللہ علیہ السلام، ج ۷، ص ۹۷.

تَرْجِمَةٌ : اے اَلْلَّاهُ اَكْبَرُ ! مُعْذَنْ پر یا تेरی مَخْلُوقُ مें سے کیسی پر جو بھی نے 'مَات' ہے وہ تेरی ہی تَرْفَ سے ہے । تُو یکतا ہے । تेरا کوئی شریک نہیں ہے اور تेरے لیے حَمْدٌ ہے اور تेरا شُوك ہے । ”⁽¹⁾

ज़ालिम तौबा के बाद शुक्र करे तो ?

﴿164﴾....हज़रते सच्चिदुना सख्भरह ﷺ बयान करते हैं कि माहे नुबूव्वत, महरे रिसालत, मम्बए जूदो सख़ावत ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : जिसे मुसीबत में मुब्ला किया गया और उस ने सब्र किया और जिसे ने 'मَات' अ़ता की गई और उस ने शुक्र किया और जिस पर जुल्म हुवा और उस ने मुआफ़ कर दिया और जिस ने जुल्म किया फिर इस्तग़फ़र किया (या'नी तौबा की) फिर शुक्र अदा किया । (रावी कहते हैं) फिर आप ﷺ किराम ने اَर्जُ की : “या رَسُولَ اللَّهِ أَعُوذُ بِكَ إِنِّي مُهْتَمٌ بِنَفْسِي” (۱۶۴:۷۲) سहाबे किराम ने اَرْجُ की : ““يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعُوذُ بِكَ إِنِّي مُهْتَمٌ بِنَفْسِي” (۱۶۴:۷۲) उस के लिये क्या है ?” तो आप ﷺ ने येह आयते मुबारका तिलावत फ़रमाई :

أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَمُونَ ﷺ تَرْجِمَةٍ كَنْجُولِ إِيمَانٍ : उन्हीं के लिये अमान हैं और वोही राह पर हैं ।⁽²⁾

तीन मढ़नी नसीहतें

﴿165﴾....इमामुस्साबिरीन, सच्चिदुशशाकिरीन ने एक शख्स को तीन नसीहतें फ़रमाई :

(1)....मौत को कसरत से याद करो, येह ज़िक्र तुझे मौत के मा सिवा से खींच कर निकाल लेगा ।

¹.....السنن الكبرى للنسائي، كتاب عمل اليوم الليلية، باب ثواب من قال.....الخ، الحديث: .١٢٣٥، ج١، ص٥.

².....المعجم الكبير، الحديث: ٦٦١٣، ج٧، ص١٣٨.

- (2)....दुआ को अपने ऊपर लाज़िम कर लो, क्यूंकि तुम नहीं जानते कि कब तुम्हारी दुआ क़बूल कर ली जाए ।
- (3)....और शुक्र को भी खुद पर लाज़िम कर लो, क्यूंकि शुक्र से ने'मत ज़ियादा होती है ।⁽¹⁾

खाना खाने से पहले की उक़दुआ

﴿۱۶۶﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू मूसा رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ فَرَمَّا تَرَهُं हैं कि हज़रते सच्चिदुना उरवा बिन जुबैर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ के पास जब खाना लाया जाता तो खाना ढका रहता । यहां तक कि येह कलिमात अदा फ़रमा लेते :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا، وَأَطْعَمَنَا، وَسَقَانَا، وَنَعْمَنَا، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ افْتَنْنَا
عَمَّا تَعْلَمُنَا وَتَعْلَمُنَا بِكُلِّ شَرٍّ، فَاصْبِرْنَا وَامْسِئْنَا مِنْهَا بِكُلِّ خَيْرٍ، اسْتَلْكِنَا تَمَاهِنَاهَا
وَشُكْرَهَا، لَا خَيْرٌ إِلَّا خَيْرُكَ، وَلَا إِلَهٌ غَيْرُكَ، إِلَهُ الصَّالِحِينَ وَرَبُّ الْعَلَمِينَ،
الْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهٌ إِلَّا أَنْتَ، مَا شَاءَ اللَّهُ، لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا
رَزَقْنَا، وَقِنَاعَدَابِ النَّارِ﴾

तर्जमा : तमाम ता'रीफ़ें अल्लाहू ग़र्द़ज़ के लिये हैं जिस ने हमें हिदायत दी, खिलाया, पिलाया और ने'मते अ़ता फ़रमाई । अल्लाहू ग़र्द़ज़ सब से बड़ा है । ऐ अल्लाहू ग़र्द़ज़ ! हम शर में हैं, तेरी ने'मते हम से इस क़दर मानूस हो जाएं कि हम खैर के साथ सुब्ध और शाम करें । मैं तुझ से ने'मते ताम्मा और उस पर शुक्र अदा करने का सुवाल करता हूं । तेरे एहसान के इलावा कोई एहसान नहीं । ऐ नेक बन्दों के मा'बूद ! ऐ तमाम जहानों के पालने वाले ! तेरे सिवा कोई मा'बूद नहीं । तमाम ता'रीफ़ें अल्लाहू ग़र्द़ज़ के लिये हैं जिस के सिवा कोई मा'बूद नहीं । अल्लाहू ग़र्द़ज़ जो चाहता है वोही होता है । नेकी करने की तौफ़ीक़ अल्लाहू ग़र्द़ज़ ही की तरफ़ से है । ऐ अल्लाहू ग़र्द़ज़ !

①.....حلية الاولىء، الرقم ٣٩ . سفيان بن عيينة، الحديث: ١٠٨٤٠، ج ٧، ص ٣٥٦.

�पने अःता कर्दा रिज़क में हमारे लिये बरकतें अःता फ़रमा और हमें अःज़ाबे नार से बचा।⁽¹⁾

خَانَا خَانَةَ كَهْبَةَ دُوْذَارَانْ

﴿167﴾....हज़रते सव्यिदुना अनस बिन मालिक फ़रमाते हैं कि हुज़ूर नबिय्ये पाक, साहिबे लौलाक, सय्याहे अफ़्लाक हैं जब खाना तनावुल फ़रमा लेते तो ये हदुआ पढ़ते : ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي، وَسَقَانِي وَهَدَانِي، وَكُلَّ بَلَاءٍ حَسِنَ أَبْلَانِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الرَّزَّاقِ ذِي الْفُوْقَةِ الْمُتَّيْنِ، اللَّهُمَّ لَا تَنْزَعْ مِنَاصِ الْحَاجَاتِ بَعْنَا، وَلَا صَالِحَارَرْ قَتَّنَا، وَاجْعَلْنَاكَ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾

तर्जमा : तमाम ता'रीफ़ें **अल्लाह** के लिये हैं जिस ने मुझे खिलाया पिलाया और हिदायत अःता फ़रमाई और हर अच्छी आज़माइश में आज़माया तमाम ता'रीफ़ें **अल्लाह** के लिये हैं जो रज़ाक़ और मज़बूत व ताक़तवर है। और ऐ **अल्लाह** ! हम से अपनी अःता कर्दा मनफ़अ़त और रिज़क वापस न लेना और हमें अपने शुक्र गुज़ार बन्दों में शामिल फ़रमा ले।

﴿168﴾....हज़रते सव्यिदुना अबू अय्यूब अन्सारी फ़रमाते हैं कि सरकारे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना जब खाना तनावुल फ़रमा लेते तो ये हदुआ पढ़ते थे :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى وَجَعَلَ لَهُ مَخْرَجًا﴾

तर्जमा : तमाम ता'रीफ़ें **अल्लाह** के लिये हैं जिस ने खिलाया, पिलाया और इसे ठहराया और निकाला।⁽²⁾

1.....المؤطلا للإمام مالك، كتاب صفة النبي ﷺ، باب جامع ما جاء في الطعام، الحديث:

ج ۲، ص ۲۵، ۴. دون قوله "لا حول". ۱۷۸۷

2.....سنن أبي داود، كتاب الأطعمة، بباب ما يقال الرجل..، الحديث: ۳۸۵۱، ج ۳، ص ۵۱۳.

सब से बड़ी तीन ने'मतें

﴿169﴾....हज़रते सच्चिदुना वहब बिन मुनब्बेह رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ फ़रमाते हैं : “तीन ने'मतें सब से बड़ी हैं (1)....इस्लाम, जिस के बिग्रेर हर ने'मत ना मुकम्मल है। (2)....तन्दुरस्ती, जिस के बिग्रेर ज़िन्दगी ना खुशगवार है और (3)....वोह मालो दौलत, जिस के बिग्रेर ज़िन्दगी गुज़ारना दुश्वार है।”⁽¹⁾

शुक्र ने'मतें बढ़ाता है

﴿170﴾....हज़रते सच्चिदुना सलाम बिन मुत्तीअ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ बयान करते हैं कि एक बार हम हज़रते सच्चिदुना जरीरी رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ की खिदमत में हाजिर हुवे, आप का शुमार बसगा के मशाइख़ में होता है। उस वक्त आप हज की सआदत पा कर वापस तशरीफ़ लाए थे। फ़रमाने लगे : “**الْأَنْلَائِنُ** غَرَوْجَلٌ की तरफ़ से हमें सफर में ये हे आज़माइश आई तो वोह आज़माइश आई। फिर कुछ देर बा’द फ़रमाया : मन्कूल है कि “ने'मतों को शुमार करना शुक्र से है।”⁽²⁾ (या'नी आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने आज़माइशों को भी ने'मत क़रार दिया)

शुक्रनाथ मा'रिफ़त

﴿171﴾....हज़रते सच्चिदुना वहब बिन मुनब्बेह رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ एक ऐसे मुसीबत ज़दा के पास से गुज़रे जो अन्धा, कोढ़ी, लंगड़ा और बरस में मुब्लिला था नीज़ उस का लिबास भी पूरा न था। लेकिन वोह कह रहा था : **الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى نِعْمَتِهِ** تَرْجِمَةً : **الْأَنْلَائِنُ** غَرَوْجَلٌ की ने'मत पर उस का शुक्र है। तो हज़रते सच्चिदुना वहब बिन मुनब्बेह رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ के साथ मौजूद शख्स ने कहा : “तेरे पास कौन सी ने'मत बाक़ी

①.....حلية الاولىاء، الرقم ٢٥٠ وهب بن منه، الحديث: ٤٧٨٥، ج ٤، ص ٧١.

②.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدد نعم الله، الحديث: ٤٤٥٣، ج ٤، ص ١١٠.

بچی है जिस पर तू **अल्लाह** عَزَّوجَلَّ का शुक्र कर रहा है ? ” तो वोह शख्स बोला : “ज़रा अपनी निगाह उस शहर के बासियों (या’नी रहने वालों) की जानिब उठाओ और उन की कसरत को मुलाहज़ा करो क्या मैं इस बात पर **अल्लाह** عَزَّوجَلَّ का शुक्र अदा न करूँ कि मेरे इलावा उन में किसी को भी **अल्लाह** عَزَّوجَلَّ की मा’रिफ़त हासिल नहीं ।”⁽¹⁾

نै’मत पर हम्दो सना شُوكران اُ نै’مत है

﴿172﴾....हज़रते سayıيىدۇنا مۇھممەد بىن أەمېر فَرما تەنھىءەن كى هما رە يەن بارىشە ھۇىىتۆ مەن نە گەۋنەر تاڭىف سەرە بىن أەبۇللىاھ کۆ خۇتبا دەتە ھۇۋە سۇنا كى : “إِنَّمَا الظَّلَامُ عَلَىٰ الْمُنْكَرِ وَالْمُنْكَرُ إِنَّمَا يَعْلَمُ اللَّهُ الْعَلِيُّ وَاللَّهُ أَعْلَمُ فَرما يَا : “جَبَ أَنْتَ عَلَىٰ لِلَّهِ بِالْحُكْمِ فَإِنَّمَا تَرَىٰ مَا يَأْتِي مَوْلَانَا عَزَّوجَلَّ اپنە بندە کۆرىٰ نے’مات اُتھا فَرما تا है और بندा उस पर अपने रब عَزَّوجَلَّ की हम्द करता है तो बेशक उस ने उस का शुक्र अदा कर लिया ।”⁽²⁾

شُورئِنْ نے کوئى نُوكْسَان ن پھۇنْچا يَا

﴿173﴾....اممی‌رول مومینین हज़रते سayıيىدۇنا اُتھلی عَلَيْهِ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ فَرما تەنھىءەن كى بخۇ ناس **अल्लाह** عَزَّوجَلَّ के نبی **محمد** ﷺ سayıيىدۇنا دانىيال عَلَيْهِ الصَّلَوةُ وَالسَّلَامُ دانىيال عَلَيْهِ الصَّلَوةُ وَالسَّلَامُ کے پاس آयَا और آप **محمد** ﷺ को کېد کرنے का ھۇكم दिया और फिर खૂब भूके प्यासे दो शेरों को آप **محمد** ﷺ के साथ कۇएं में डाल कर ऊपर से ढक दिया ।

①.....حلية الاولىاء، الرقم ٢٥٠ وھب بن منه، الحديث: ٤٧٨٦، ج ٤، ص ٧١.

②.....الدرالمشتر، ب٢، البقرة، تحت الاية ١٥٢، ج ١، ص ٣٧٣.

پانچ دن تک آپ ﷺ مسروق کے ساتھ کہد میں رکھا۔ جب پانچ دن کے با'د خوالا تو دेखا کہ هجرتے ساییدن علی بن ابی طالب ﷺ میں مسروق ہیں اور دونوں شر کوں میں کے اک کونے میں بیٹھے ہوئے ہیں اور انہوں نے آپ کو کوئی نुکسान نہیں پہنچایا۔ بخوبی نسر نے آپ ﷺ سے ارجمند کی : “میں بتا دیا کہ آپ نے کوئی سا ایسا املاک کیا جس کی وجہ سے شر کے شار سے محفوظ رہے؟” ارشاد فرمایا : میں نے (اللہ عزوجل کی ہندو سنا میں) یہ کلمات کہے تھے :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَنْسَايَ ذَكْرَهُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يُخَيِّبُ مَنْ رَجَاهُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَكُلُّ مَنْ تَوَكَّلُ عَلَيْهِ إِلَى غَيْرِهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هُوَ ثَقُولُنَا حِينَ تَنْقَطِعُ عَنَّا الْحِيلُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هُوَ رَجَاؤُنَا يَوْمَ يَسُوءُ ظُنُونَا بِأَعْمَالِنَا، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يَكْشِفُ ضُرُّنَا عَنْ كُبُرِنَا، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يَجْزِي بِالْأَحْسَانِ إِحْسَانَنَا، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يَجْزِي بِالصَّابِرِ نَجَاهَةَ﴾

ترجمہ : تمام تاریخِ اللہ عزوجل کے لیے ہے، جو اس کا جیکر کرتا ہے وہ اسے سواب و فضل سے مہرلما نہیں فرماتا۔ تمام تاریخِ اللہ عزوجل کے لیے ہے، جو اس سے اعمد رکھتا ہے وہ اس کو ناکام و نا موراد نہیں بناتا۔ تمام تاریخِ اللہ عزوجل کے لیے ہے، جو اس کے ایکاوا کیسی اور پر برداشت نہیں کرتا وہ اسے بے یار مددگار نہیں ہو دلتا۔ تمام تاریخِ اللہ عزوجل کے لیے ہے، جب ہماری تدبیریں ختم ہو جاتی ہیں وہی ہم سے سہارا دeta ہے۔ تمام تاریخِ اللہ عزوجل کے لیے ہے، جس دن اپنے اماماں سے ہمارا یکینیں ٹھیک جائے گا اس دن ہم میں اسی کی رہنمata کی اعمد ہو گی۔ تمام تاریخِ اللہ عزوجل کے لیے ہے جو ہماری مسیبات کے وکٹ ہم سے تکلیف دوڑ کرتا ہے۔

तमाम ता'रीफ़ें **अल्लाह** ﷺ के लिये हैं जो नेकी का बदला एहसान के साथ देता है। तमाम ता'रीफ़ें **अल्लाह** ﷺ के लिये हैं जो सब के बदले नजात अ़ता फ़रमाता है।⁽¹⁾

आईना देखने की उक्त दुआ

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَافِرِहज़रते सच्चिदुना इमाम मुहम्मद बाकिर फ़रमाते हैं कि सरकारे वाला तबार, हम बे कसों के मददगार, बि इज़्जे परवर दगार, दो आलम के मालिको मुख्तार चَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُजब आईना देखा करते तो येह दुआ पढ़ते थे :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَنِي فَأَخْسَنَ حَلْقِي وَحَلْقِي، وَزَانَ مِنِّي مَا شَانَ مِنْ غَيْرِي﴾

तर्जमा : तमाम ता'रीफ़ें **अल्लाह** ﷺ के लिये हैं जिस ने मुझे पैदा किया, मेरी सूरत और मेरे अ़ख्लाक़ को बेहतरीन बनाया और मुझे ज़ीनत से नवाज़ा जब कि दूसरों को ऐब से ।

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْمُبِينِहज़रते सच्चिदुना इमाम मुहम्मद बिन सीरीन फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना इब्ने उमर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُما ब क कसरत आईना देखा करते थे और सफ़र में भी आईना उन के पास होता था। मैं ने अ़र्ज़ की : “इस की क्या वजह है? इरशाद फ़रमाया : “मैं देखता हूं तो अपने चेहरे में ज़ीनत को पाता हूं जब कि दूसरों के चेहरों में ऐब को पाता हूं तो इस पर **अल्लाह** ﷺ का शुक्र अदा करता हूं।”⁽²⁾

बुरी आदतों से नजात पर शुक्र

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِहज़रते सच्चिदुना सुफ़्यान बिन उय्यैना फ़रमाते हैं कि अहले कूफ़ा में से एक शख्स की आदतें बहुत बुरी थीं। जब

①جمع الجوابع، مسند على بن ابي طالب، الحديث: ٦٤٢٨، ج ١٣، ص ١٨٧. دون

قوله ”ثُمَّ حَسَبَهُ“ فِي الْجَبِ مع الاسدین، ”فَائِمَّا“.

②شعب الایمان للبیهقی، باب فی الملابس والاواني، الحديث: ٦٤٩٣، ج ٥، ص ٢٣٣.

اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ نے اسے ان بُری اُداتوں سے خُلَا سی اُتھا فَرما� تो
اس نے باتُرے شُوكنا اپنی باندی کو آجَاہَد کر دیا ।

مجید بیان کرتے ہیں کہ “एک مراتباً مککا میں مُکرَّمَةً
عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّٰهِ الْجَلِيلِ میں اُن عظیمِ
کے مکانات پر گئے । هُجَرَتِ سَبِّیْدُونا اینے ابھی رَوْمَاد
نے باتُرے شُوكنا اپنی کنیجٰ کو آجَاہَد کر دیا کیونکि اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ
نے اس کے گھر کو گیرنے سے مُحْفَرْجٌ رکھا تھا ।⁽¹⁾

ڈک کڈم پُل سِرَاطٍ پر ہو تو دُوسَرَا جَنْنَتٍ مِنْ

﴿177﴾ ... هُجَرَتِ سَبِّیْدُونا ابُو بَكْرَ بَنِ عَبْدِ اللَّٰهِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّٰهِ الْجَلِيلِ سے اک شاخہ نے اُرجُع کی : ‘‘نے’’ مَت کا تَمَام ہونا
(یا’’نی کامیل و اکمل نے’’ مَت) کیا ہے؟” تو آپ نے فَرَمَّا : “‘‘اِس سے مُراَد یہ ہے کہ تیرا اک کڈم پُل سِرَاطٍ پر ہو اور دُوسَرَا جَنْنَتٍ مِنْ
آنکھے بَند کر لے ।

﴿178﴾ ... هُجَرَتِ سَبِّیْدُونا بَكْرَ بَنِ عَبْدِ اللَّٰهِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّٰهِ الْجَلِيلِ مُعْذَنِی فَرَمَّا : “‘‘اے اینے آدم ! اگر تو اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کی
نے’’ مَت کی کڈم جاننا چاہتا ہے جو اس نے تُعْذِنَ اُتھا فَرما� ہے تو
اپنی آنکھے بَند کر لے ।⁽²⁾

ظَاهِرٌ وَبَاطِنٌ سے مُرَاد

﴿179﴾ ... اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کا فَرمانے اُولیاءِ اللَّٰہِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّٰهِ الْجَلِيلِ کا

تَرْجِمَةٌ كَنْجُولِ إِيمَانٌ : اُور تُھے
بَرَبُورِ دُنیا اپنی نے’’ مَت کیا جاہِر اُور
छُپی ।

١..... حلیۃ الاولیاء، الرقم ۳۹۰ سفیان بن عینہ، الحدیث: ۱۰۸۲۹، ج ۷، ص ۳۵۳.

٢..... شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْدِيدِ نَعَمَ اللَّٰهِ، الحدیث: ۴۴۶۵، ج ۴، ص ۱۱۲.

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْمَنَان
इस की तफ्सीर में फ़रमाते हैं : “ ﴿كَمَنْ سَعَىٰ مُرْسَلٌ سَعَىٰ مُرْسَلٌ مِّنْ
سَعَىٰ مُرْسَلٌ مِّنْ عَزْوَجٍ﴾ से मुराद अल्लाहू عَزْوَجٌ का तेरे गुनाहों की पर्दा पोशी करना है ।”
(मज़ीद तफ्सीरी अक़वाल मा क़ब्ल सफ़हा 59 और 60 पर हाशिये
में मुलाहज़ा कीजिये)

जहन्नमियों पर श्री उह्साब

﴿180﴾....हज़रते सच्चिदनान अब्दुल्लाह बिन क़ासिम फ़रमाते हैं कि बेशक जहन्नमियों पर भी अल्लाहू عَزْوَجٌ का एहसान है और वोह इस तरह कि अगर अल्लाहू عَزْوَجٌ चाहता तो उन्हें उस से भी सख्त अज़ाब में मुक्ताला फ़रमाता ।⁽¹⁾

﴿181﴾....हज़रते सच्चिदनान मुतरिफ़ फ़रमाया करते थे कि “आफ़ियत पर शुक्र अदा करना मुझे मुसीबत पर सब्र करने से ज़ियादा महबूब है ।”⁽²⁾

बरौज़े कियामत रहमान عَزْوَجٌ के मुकर्बीन

﴿182﴾....हज़रते सच्चिदनान अबू سुलैमान दारानी फ़रमाते हैं : “जिन बन्दों में करम, सखावत, हिल्म, रहमत, शफ़क़त, भलाई, शुक्र और सब्र जैसी ख़स्तियों होंगी वोह कियामत के दिन रहमान عَزْوَجٌ के मुकर्बीन में होंगे ।”

मुसीबत ज़दा क्यै देख कर पढ़ने की दुआ

﴿183﴾....हज़रते सच्चिदनान अबू हुरैरा عَنْ ف़रमाते हैं कि हुजूर نबिये करीम, رَأْفُورْहीम نے इरशाद फ़रमाया : “जिस ने किसी मुसीबत ज़दा को देख कर येह दुआ पढ़ी :

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَفَانِي مِمَّا ابْلَاكَ بِهِ، وَفَضَّلَنِي عَلَيْكَ وَعَلَى جَمِيعِ خَلْقِهِ تَفَضِّيلًا﴾

1.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعذید نعم الله، الحديث: ٤٥٧٧، ج ٤، ص ١٣٧ .

2.....المراجع السابقة، الحديث: ٤٤٣٧، ج ٤، ص ٦ .

تَرْجِمَا : اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کا شُوك ہے جیس نے مुझے اس آفٹ سے بچا یا جیس مें تुझے مुبکلا کیا اور اس نے مुझے تुझ پر اور اپنی بहुت سی مख्लوک پر برتاری اُتھا فرمائی । تو اس نے اس (مُسیبَت سے ہیفا جت کی) نے 'مَت' کا شُوك ادا کر لیا (اور اک ریوایت مें ہے کہ اسے یہ مُسیبَت نہीں پہنچے گی) ।⁽¹⁾

جِسْمٌ ڈُورِ رِجْكُ جَيْرَيٰ ذَجِيمٌ نَّإِ مَتْوَنْ كَوْ شُوك

﴿184﴾....ہजَّرَتِ سَمِيَّدُونَا اَبْدُورْهَمَانَ بِنَ جَدِّ بِنِ اَسْلَامَ فَرَمَّا تَهْ هُنَّ : “شُوك، هَمْدٌ اُور اس کی اُسْلَمْ اُور فُرُوسُ اُس سے اپنا ہِسْسَا وُسُولَ کرتا ہے । پس بَنْدَ کو اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کی اُن اُتھا کَرْدَ نے 'مَتْوَنْ' کو دے�نا چاہیے جو اس کے جِسْمِ، کَانِ، آَنْخِ، هَاثِ اُور پَادِ وَغَرِّ کی سُورَت میں ہے । اس لیے کہ اس کے جِسْمِ پر کوئی اُسی چیز نہیں جو اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کی نے 'مَت' نہ ہے । پس بَنْدَ پر لَاجِيمٌ ہے کہ اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کی اُتھا کَرْدَ جِسْمَانِی نے 'مَتْوَنْ' کو اسی کی ایسا ایسا دُوسری نے 'مَتْوَنْ' کو دے�ے جو رِجْكُ کی سُورَت میں ہے । پس بَنْدَ پر لَاجِيمٌ ہے کہ رِجْكُ میں اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ کی اُتھا کَرْدَ نے 'مَتْوَنْ' کو بھی اسی کی ایسا ایسا خُرچ کرے । جیس نے اس کیا تو بَشَكَ اس نے شُوك، اس کی اُسْلَمْ اُور فُرُوسُ اُس سے ہِسْسَا پا لیا ।⁽²⁾

شُوك کَرَنَے ڈُورِ نَكَرَنَے وَالَّوْنَ كَوْ ذَنْجَام

﴿185﴾....ہجَّرَتِ سَمِيَّدُونَا کا 'بَرْهَنِ اللَّٰهِ عَلَى عَبْدِهِ فَرَمَّا تَهْ هُنَّ کہ اَللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ دُونَیَا میں جیس بَنْدَ کو اپنی کوئی نے 'مَت' اُتھا فرمائے، فیر

۱.....كتاب الدُّعاء للطبراني، باب القول عند رؤبة المبتلى، الحديث: ۸۰، ص ۲۵۴، بتغیر.

۲.....الدرالمشهور، بـ ۲، البقرة، تحت الآية: ۱۵۲، ج ۱، ص ۳۷۱.

وہ اس پر **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** کا شوک ادا کرے اور اس کے سبب **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** کے لیے تواجوً اُم کرے تو **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** دُنْيَا مें اس کो اس نے' مत کا نफ़� اُتھا فَرَمَاएगा اور اس کی وجہ سے آخِيرَت مें اس کا درجہ بُولنَد فَرَمَاएगा اور **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** دُنْيَا में کिसी بन्दे کो نے' مत اُتھا کرے لेकिन وہ ن हो اس پर **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** کا شوک ادا کرے اور ن हो اس کے سبب **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** کے لیے تواجوً اُم کرے تو **اللّٰهُ عَزُوجَلٌ** دُنْيَا مें اسے ن سِرْفَ اس کے نफ़� से مहरूم کر دेगا बल्कि اس کے لیے آگ کا एक तबक़ा (दरजा) खोल देगा अगर चाहेगा तो اسे اُज़ाب में मुब्ला فَرَمَاएगा और चाहेगा तो मुआफ़ فَرَمा देगा ।⁽¹⁾

مَحْجُورَةِ خَوَانِا، پَيْنَا بَلْ وَ پَهْنَنَا هَيْ نَئِمَتْ نَهْيَنِ

﴿186﴾...هَجَرَتِ سَيِّدِنَا إِمَامَ هَسَنَ بَسَرِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيْمِ فَرَمَّا تَرَكَتْ مَهْجُورَةً سَيِّدِنَا إِمَامَ هَسَنَ بَسَرِ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيْمِ هُنْ : جَوْ فَكْرَتْ خَانَ، پَيْنَهُ اُور لِبَاسَ هَيْ کَوْ اَلْلَٰهُ عَزُوجَلٌ کَیْ نَئِمَتْ سَمَاءَ تَوْ يَكْوِنَنْ اسَ کَا اِلْمَ کَمَ اُور اُجَّابَ کَرَبَّاَتْ هُنْ ।⁽²⁾
ڈُونों مें سे اَلْفَجَلِ نَئِمَتْ کَوْنَ سَیِّهِ

﴿187﴾...هَجَرَتِ سَيِّدِنَا هِشَامَ بَنِ سَلَمَانَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْمُمَنَّانِ فَرَمَّا تَرَكَتْ سَيِّدِنَا هِشَامَ بَنِ سَلَمَانَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيْمِ اُور سَيِّدِنَا بَكْرَ بَنِ اَبْدُلَلَاهِ مُعْجَنِی عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيْمِ کَے پَاسَ بَثَّا हुवَا था कि سَيِّدِنَا هِشَامَ بَنِ سَلَمَانَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيْمِ نَے سَيِّدِنَا بَكْرَ بَنِ اَبْدُلَلَاهِ مُعْجَنِی عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَظِيْمِ سَے فَرَمَّا : “ऐ अबू अब्दुल्लाह ! आइये ! अपने भाइयों को वा’जो नसीहत कीजिये !”

①.....الدر المنشور، بـ ٢، البقرة، تحت الآية: ١٥٢، جـ ١، صـ ٣٧٣.

②.....الزهدلابن مبارك، باب في التواضع، الحديث: ٣٩٧، صـ ١٣٤. دون قوله ”أولباس“.

پس उन्हों ने **اَللّٰهُ عَزٰوجَلٌ** की हँस्दो سना की और नूर के पैकर, तमाम नबियों के सरवर, दो जहां के ताजवर, سुल्ताने बहरोबर **صَلَّى اللّٰهُ عَلٰى عَبْدِهِ وَسَلَّمَ** पर दुरूद भेजने के बा'द فَرِمाया : “**اَللّٰهُ عَزٰوجَلٌ** की क़सम ! मैं नहीं जानता कि मुझ पर और आप पर दो ने’मतों में से कौन सी अफ़ज़ल है ? क्या ने’मतों के जिस्म में जाने का रास्ता या उन के जिस्म से खुरूज का रास्ता ? क्यूंकि (तकलीफ़ देह होने की सूरत में) **اَللّٰهُ عَزٰوجَلٌ** उसे बतौरे एहसान हमारे जिस्म से बाहर निकाल देता है ।” इस पर हज़रते सच्चिदुना इमाम हँसन बसरी **عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَسَلَّمَ** ने फَرِمाया : “ऐ बक्र बिन अ़ब्दुल्लाह ! आप ने बड़ी उँम्दा बात इरशाद फَرِمाई है । बेशक इस ने’मत का शुमार तो **اَللّٰهُ عَزٰوجَلٌ** की अ़ज़ीम ने’मतों में होता है ।”⁽¹⁾

पानी की नै’मत पर شُوكِ لाज़िم है

﴿188﴾....उम्मुल मोमिनीन हज़रते सच्चिदुना आइशा सिद्दीक़ा **رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا** फَرِمाती हैं कि जो बन्दा ख़ालिस (ठन्डा और मीठा) पानी पिये और वोह बिगैर तकलीफ़ के (जिस्म में) दाखिल हो और बिगैर तकलीफ़ के बाहर भी निकल आए । तो इस पर शुक्र लाज़िम है ।⁽²⁾

क्रक्षा ! मैं तेरी त़रह हौता

﴿189﴾....हज़रते सच्चिदुना इमाम हँसन बसरी **عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَسَلَّمَ** ने फَرِمाया : “ये हैं नै’मत कितनी अ़ज़ीम है कि मज़े से पी जाती है और आसानी से निकाली जाती है । उस बस्ती का एक बादशाह था (जिसे पेशाब रुकने का मरज़ था) वोह अपने ख़ादिमों में से एक ख़ादिम को देखता कि

①.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْذِيد نَعْمَانَ اللَّهُ، الحدیث: ٤٤٧٤، ج ٤، ص ١١٤ .

②.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ٤٤ ابراهیم بن عبد الملک، ج ٧، ص ٤٢ .

وہ مٹکے کے پاس آتا، کوچے مें پانی بھر کر خड़ے خड़ے گٹاگٹ پी جاتا تو وہ بادشاہ کہتا：“کاش! مैं پانی پینے में तेरी ترह होता کि पी कر प्यास बुझता। کितनी अ़्ज़ीम है येह ने’मत कि तू मजे से पीता है और آسानी से निकाल देता है।” ک्यूंकि जब وہ بادشاہ पानी पीता था तो हर घूंट में उस के लिये कई मुसीबतें होती थीं।⁽¹⁾

ਉਕਾਵਾ ਕਵ ਮਕਤੂਬ

﴿190﴾....ہज़رतے سخیدُونا اَلْلَهُ الْمَنَانَ اَبُورَحْمَانَ بِنَ اَبْدُورَحْمَانَ بَنَ اَبْدُولِمَنْدَ شَرَبَ نَعَمَنَ اَبْدِيْلَ کی اس کُدرَ نے’مतों کے سाथ سُبْحَ کرتے ہیں کि उन्हें शुमार नहीं कर सकते। हालांकि हमारी ना फ़रमानियां बहुत ज़ियादा हैं। पस हम नहीं जानते कि किस बात पर اَلْلَهُ الْرَّزَاقُ عَزَّوَجَلُّ کा शुक्र अदा करें, मुसलसल मिलने वाली ने’मतों पर या इस बात पर कि उस ने हमारी बुराइयां छुपा रखी हैं।”⁽²⁾

ਝੁੱਜੇ ਸਮਮਾਕ ਕਵ ਮਕਤੂਬ

﴿191﴾....ہज़رतے سخیدُونا उबादा بिन कलीब فَرَمَا تे हैं कि ہज़رतے سخیدُونا इन्हे سमਮਾਕ نے رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ رَحْمَةٌ نे मुझे मकਤੂਬ लिखा : (जिस का मज्मून येह था) “अम्मा बा’द ! मैं आप को इस हाल में मकਤूਬ लिख रहा हूं कि मैं मस्तर हूं और मस्तूर भी (या’नी मेरा हाल लोगों से छुपा है) और मैं इस वज्ह से फ़रेब में मुब्ला हूं। क्यूंकि मेरे गुनाहों को खुदाए सत्तार عَزَّوَجَلُّ ने छुपा रखा है मगर मेरा नफ़्ਸ इस खुश फ़हमी में है कि वोह बख़ा दिये गए हैं और दूसरी

1.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تعدیدنעם اللہ، الحدیث: ٤٤٧٥، ج: ٤، ص: ١١٤۔

2.....تاریخ بغداد، الرقم ٥٢٥ عبد الله بن محمد، ج: ١، ص: ١٢٣۔

المراجع السابق، الرقم ٧٠٥٢ منصور بن عمار، ج: ١٣، ص: ٧٥۔

تَرَفُّ نَمَّ مَتْوَنَ كَيْ آجَّمَا إِشَّا مَمَّ هَنْ كَيْ تَنَ پَرَ إِسَّ تَرَهَّ خَوْشَ هَنْ جَيْسَ مَمَّ
تَنَ كَيْ دُوكُوكَ أَدَّا كَرَ رَهَّا هَنْ । كَاشَ ! مُجَذَّبَ إِنَّ مُعَامَلَاتَ كَأَنْجَامَ مَا' لَوْمَ هَوتَا ।”⁽¹⁾

ਤੁਕ ਗੋਸ਼ਾ ਨਸ਼ੀਨ ਕੀ ਹਿਕਵਾਯਤ

《192》....ਏਕ ਮਰਤਬਾ ਹੜਾਰੇ ਸਥਿਦੁਨਾ ਇਮਾਮ ਹੱਸਨ ਬਸਰੀ ﷺ ਸੇ ਅੰਜ੍ਞ ਕੀ ਗਈ : “ਧਾਰਾਂ ਏਕ ਐਸਾ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ ਕਿ ਹਮ ਨੇ ਨ ਕਿਸੀ ਤਸ ਕੋ ਕਿਸੀ ਕੇ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਦੇਖਾ ਹੈ ਔਰ ਨ ਕਿਸੀ ਦੂਸਰੇ ਕੋ ਤਸ ਕੇ ਪਾਸ । ਬਲਿਕ ਵੋਹ ਏਕ ਸੁਤੂਨ ਕੇ ਪੀਛੇ ਤਨਾ ਕੈਠਾ ਰਹਤਾ ਹੈ ।” ਸਥਿਦੁਨਾ ਇਮਾਮ ਹੱਸਨ ਬਸਰੀ ﷺ ਨੇ ਫਰਮਾਯਾ : “ਅब ਜब ਤੁਮ ਤੁਥੇ ਦੇਖੋ ਤੋ ਮੁझੇ ਬਤਾਨਾ ।” ਰਾਵੀ ਕਹਤੇ ਹਨ ਕਿ ਏਕ ਦਿਨ ਲੋਗ ਤਸ ਕੇ ਪਾਸ ਸੇ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਥੇ, ਤਸ ਵਕਤ ਸਥਿਦੁਨਾ ਇਮਾਮ ਹੱਸਨ ਬਸਰੀ ﷺ ਭੀ ਸਾਥ ਥੇ । ਤੋ ਤਨਾਂ ਨੇ ਤਸ ਕੀ ਤੁਰਫ ਇਸਾਰਾ ਕਰਤੇ ਹੁਵੇ ਕਹਾ : “ਧੇਹੀ ਵੋਹ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੇ ਸੁਤਅਲਿਕ ਹਮ ਨੇ ਆਪ ਕੋ ਬਤਾਯਾ ਥਾ ।” ਤੋ ਆਪ ﷺ ਨੇ ਤਨ ਲੋਗਾਂ ਕੋ ਫਰਮਾਯਾ : “ਤੁਮ ਚਲੋ ਮੈਂ ਤੁਸ਼ਹਾਰੇ ਪੀਛੇ ਆ ਜਾਊਂਗਾ ।” ਫਿਰ ਆਪ ﷺ ਤੁਸ ਸ਼ਾਖਾ ਕੇ ਪਾਸ ਗਏ ਔਰ ਪ੍ਰਾਣ : “ਏ **الْبَلَاغُ** **غَزِيلٌ** ਕੇ ਬਨਦੇ ! ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੁੰਦਿ ਕਿ ਆਪ ਗੋਸ਼ਾ ਨਸ਼ੀਨੀ ਕੋ ਮਹਬੂਬ ਰਖਤੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਕਿਸ ਵਜ਼ਹ ਸੇ ਆਪ ਲੋਗਾਂ ਸੇ ਮੇਲ ਜੋਲ ਨਹੀਂ ਰਖਤੇ ?” ਤਸ ਨੇ ਕਹਾ : “ਵੋਹ ਕਿਤਨੀ ਅੰਜੀਬ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਮੁੜੇ ਲੋਗਾਂ ਸੇ ਗਾਫਿਲ ਕਰ ਦਿਯਾ ਹੈ ।” ਤੋ ਆਪ ﷺ ਨੇ ਫਰਮਾਯਾ : “ਤੋ ਫਿਰ ਚਲੋ ਤੁਸ ਸ਼ਾਖਾ ਕੇ ਹਮ ਨਸ਼ੀਨ ਬਨ ਜਾਤੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕੋ ਹੱਸਨ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ।” ਤਸ ਨੇ ਕਹਾ : “ਜਿਸ ਥੈਂ ਨੇ ਮੁੜੇ ਲੋਗਾਂ ਔਰ ਹੱਸਨ ਸੇ ਗਾਫਿਲ ਕਰ ਰਖਾ ਹੈ ਵੋਹ ਕਿਤਨੀ ਅੰਜੀਬ ਹੈ !” ਆਪ ﷺ ਨੇ ਤੁਸ ਸੇ ਪ੍ਰਾਣ : ਆਖਿਰ ਵੋਹ ਕੌਨ ਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ

١..... حلية الأولياء، الرقم ٤٠١، محمد بن صبيح، الحديث: ١١٩٥٢، ج ٨، ص ٢٢٤.

आप को लोगों और हःसन से बे तअ़्लुक़ कर दिया है ? ” उस ने कहा :

“मेरे शबो रोज़ गुनाह और ने’मत के दरमियान बसर होते हैं और मेरा ज़ेहन है कि अपने आप को लोगों से दूर रख कर गुनाहों की मुआफ़ी मांगता रहूँ और **اللّٰهُ عَزّٰوجَلٌ** की ने’मतों का शुक्र अदा करता रहूँ ।”

हज़रते सच्चिदुना इमाम हःसन बसरी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ أَنْفُسُهُ ने फ़रमाया : “मेरे नज़्दीक आप हःसन से भी ज़ियादा दाना हैं बस आप अपने मा’मूलात को जारी रखें ।”⁽¹⁾

ईद किस के लिये ?

《193》....हज़रते सच्चिदुना मुहम्मद बिन यजीद बिन खुनैस رَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيْهِ बयान करते हैं कि एक मरतबा सच्चिदुना वुहैब رَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيْهِ ने ईद के दिन लोगों को ईदगाह से वापस पलटते हुवे देखा, वोह आप के पास से ईद के उम्दा लिबास पहने हुवे गुज़र रहे थे, आप कुछ देर तक तो उन्हें देखते रहे फिर इरशाद फ़रमाया : “**اللّٰهُ عَزّٰوجَلٌ** मुझे और तुम सब को मुआफ़ फ़रमाए ! अगर तुम्हें यक़ीन है कि **اللّٰهُ عَزّٰوجَلٌ** ने तुम्हारी इस महीने (की इबादत) को क़बूल फ़रमा लिया है, फिर तो तुम्हें इस जैबो ज़ीनत को तर्क कर के इस के शुक्र में मसरूफ़ हो जाना चाहिये था और अगर सूरते हाल दूसरी है या’नी तुम्हें इस बात का अन्देशा है कि तुम्हारे आ’माल क़बूल नहीं किये गए होंगे, फिर तो तुम्हें आज की ग़ाफ़िल कर देने वाली रौनक़ों और जैबो ज़ीनत से नज़रें फेर लेने की ज़ियादा ज़रूरत है ।”⁽²⁾

①صفة الصفوة، الرقم ٥٧٢ عابد آخر، ج ٢، الجزء الرابع، ص ١١.

②شعب الایمان للبیهقی، باب فی الصیام، الحديث: ٣٧٢٦، ج ٣، ص ٣٤٦.

﴿194﴾....**آلٰاۤن** عَزَّوْجَلَ کا فَرَمَانِ اُولیٰ شَانِ ہے :

لَيْنَ شَكْرُثُمْ لَا زِيدَنَّكُمْ تَرْجِمَةٌ كَنْجُولَ إِيمَانٌ : اگر
اہسانِ مانو گے تو میں تुھے اور دُونگا ।
(۷، ابراهیم، ۱۳ پ)

ہُجَرَتے سَدِّيْدُنَا اُولیٰ بین سالہے رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ فَرَمَاتے ہیں :
”یہ سے مُوراد یہ ہے کہ اگر تُو مِنْ اَتَّا اَبْرَاتَ وَ اِبْرَادَ سے میرا شُوك
آدا کرو گے تو میں نے ماتوں میں جِیَادَتی کر رکھا ।“^(۱)

﴿195﴾....ہُجَرَتے سَدِّيْدُنَا اُمْبَسَا بین اَجْهَرَ رَحْمَةُ اللَّهِ الْفَقَارَ عَلَيْهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ الْمُغَارَ مَهَارِبَ بین دِسَارَ مِنْ رَبِّنَا پَدَوْسی ہے، کبھی کبھار رات کے کیسی ہیسے میں سُونتا ہوہ
بُولَنْدَ آوازاً سے کہ رہے ہوتے :

﴿أَنَا الصَّغِيرُ الَّذِي رَبَّيْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْضَّعِيفُ الَّذِي قَوَيْتَهُ فَلَكَ
الْحَمْدُ، وَأَنَا الْفَقِيرُ الَّذِي أَغْنَيْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْغَرِيبُ الَّذِي وَصَيَّبْتَهُ فَلَكَ
الْحَمْدُ، وَأَنَا الصُّعْلُوكُ الَّذِي مَوَلَّتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْعَرَبُ الَّذِي زَوَّجْتَهُ فَلَكَ
الْحَمْدُ، وَأَنَا السَّاغِبُ الَّذِي أَسْبَغْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْغَارِي الَّذِي كَسَوْتَهُ
فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْمُسَافِرُ الَّذِي صَاحَبْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْعَابِرُ الَّذِي أَدَيْتَهُ
فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الرَّاجِلُ الَّذِي حَمَلْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الْمَرِيضُ الَّذِي
شَفَيْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا السَّائِلُ الَّذِي أَعْطَيْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنَا الدَّاعِيُ الَّذِي
أَجَبْتَهُ فَلَكَ الْحَمْدُ رَبِّنَا، فَلَكَ الْحَمْدُ رَبِّنَا حَمْدًا كَثِيرًا عَلَى حَمْدِ لَكَ﴾

تَرْجِمَة : اے **آلٰاۤن** ! میں ڈھوٹا ہا، تُو شُوك ہے تُو نے میری پاروارش کی । میں کم جڑا ہا، تُو شُوك ہے تُو نے مुझے کو بُخت بچھڑا । میں مُعْفِلِس و نادار ہا، تُو شُوك ہے تُو نے مुझے مالدار کیا । میں بے وَتَن ہا، تُو شُوك ہے تُو نے مुझے وَتَن دیا । میں مُوہِتاج ہا، تُو شُوك ہے تُو نے مُوہِتاج کیا । میں کَنْوَرَا ہا، تُو شُوك ہے تُو نے مُوہِتاج کیا ।

١.....تفسیر الطبری، پ ۱۳، ابراهیم، تحت الآية ۷، الحديث: ۲۰۵۸۰، ج ۷، ص ۴۲۰۔

अःता की । मैं भूका था, तेरा शुक्र है तू ने मुझे शिकम सैर किया । मैं बरहना था, तेरा शुक्र है तू ने मुझे लिबास पहनाया । मैं मुसाफिर था, तेरा शुक्र है तू ने अपनी रहमत मेरे शामिले हाल कर दी । मैं मन्ज़िल से दूर था, तेरा शुक्र है तू ने मुझे मन्ज़िल तक पहुंचा दिया । मैं प्यादा था, तेरा शुक्र है तू ने मुझे सुवारी दी । मैं बीमार था, तेरा शुक्र है तू ने मुझे शिफ़ा अःता फ़रमाई । मैं मांगता हूं, तेरा शुक्र है तू मुझे अःता फ़रमाता है । मैं दुआ मांगता हूं, तेरा शुक्र है तू कबूल फ़रमाता है । बस ऐ मेरे परवर दगार عَوْجَلٌ ! तेरा शुक्र ही शुक्र है ।⁽¹⁾

उस की فَرَاسَخُ نَे' مَتَوْنَ كَوْ شُوكْ آدَا كَرَوْ

﴿196﴾....हज़रते सच्चिदुना अबू तालिब ज़ैद बिन अख़्ज़म नबहानी قُدُّسُ سُلَامُ اللَّهُ الْقَوِيُّ ف़रमाते हैं : (ऐ इन्सान !) उस ज़ात ने तेरे नाक की लकीर खींच कर उसे सीधा किया फिर उसे अच्छी तरह से मुकम्मल किया और तेरी आंख की पुतली को गर्दिश दी फिर उस को ढकते पपोटे और ढलकती पलकों में महफूज़ किया और तुझे एक हालत से दूसरी हालत में मुन्तकिल किया और तेरे वालिदैन को तुझ पर नर्मा व शफ़्क़त करने वाला बनाया । पस उस की ने'मते तुझ पर ब कसरत हैं और उस के एहसानात तुझे घेरे हुवे हैं ।⁽²⁾

سَاصِيَّدُونَا حَسَنَ بَسَارِي كَإِكْوَلِيمَاتِ شُوكْ

﴿197﴾....हज़रते सच्चिदुना इमाम ह़सन बसरी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَوِيُّ ने अपनी मजलिस में कहा :

﴿اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ بِمَا بَسَطْتُ فِي رُزْقِنَا، وَأَطْهَرْتَ أَمْنَنَا، وَأَخْسَنْتَ مُعَافَانَا، وَمَنْ كُلَّ مَا سَأَلْنَاكَ مِنْ صَالِحٍ أَعْطَيْتَنَا، فَلَكَ الْحَمْدُ بِالْإِسْلَامِ، وَلَكَ الْحَمْدُ بِالْأَهْلِ وَالْمَالِ، وَلَكَ الْحَمْدُ بِالْيَقِينِ وَالْمُعَافَةِ﴾

١.....تاریخ مدینۃ دمشق لابن عساکر، الرقم ٧٢١٧ محارب بن دثار، ج ٥٧، ص ٦٣، ٦٢.

٢.....شعب الایمان للیہقی، باب فی تعدد نعم اللہ، الحدیث: ٤٤٦٤، ج ٤، ص ١١٢، بتغیر.

تَرْجِمَةٌ : اے آلبَلَاءُ ! تेरا اس پر شوک ہے کی تُو نے ہمارا ریڈک وسیع فرمایا، ہمے امّن دیا، بہترین اُفْریخت اُتھا فرمائی اور جو نے سوچا ہم نے کیا تُو نے اُتھا فرمایا، پس نے' مतے اسلام پر تेरا شوک ہے । اہلِوں ایوال اُتھا فرمانے پر تेरا شوک ہے اور یکوئی نو اُفْریخت پر بھی تेरا شوک ہے ।

نے' مतوں کی ما' رِیفَت سے کَاسِر

﴿198﴾....ہजَّرَتِ سَيِّدِ الدُّنْيَا مُحَمَّدِ بْنِ سَلَّمَ تَعَالَى عَنْهُ وَبَنْتِهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْمُبِينِ جَبَ اِسِّ اَيَّاتِ مُبَارَكَاتِ اللَّهِ لَا تُحْصُوْهَا ﴾
۱۳۶، ابراهیم (۳۴)

تَرْجِمَةٌ کَانْجُولِ اِيمَانٍ : اُر اگر آلبَلَاءُ کی نے' مतوں گینو تو شومار ن کر سکوگے ।

تو کہتے : پاک ہے وہ جاٹ جیس نے کیسی کو بھی اپنی نے' ماتوں کی ما' رِیفَت اس سے جیسا دا نہیں دی کی "وہ اس نے' ماتوں کی ما' رِیفَت سے کَاسِر ہے ।" جیسا کی اس نے کیسی کو بھی اپنے ایدراک کے مُعَامَلے میں اس سے جیسا دا ایلم نہیں دیا کی "وہ اس کا ایدراک نہیں کر سکتا ।" اس اس نے اپنی نے' ماتوں کی ما' رِیفَت سے کَاسِر ہونے کی ما' رِیفَت کو شوک کرار دے دیا جیسا کی اس نے بندوں کے اس ایلم کی "وہ آلبَلَاءُ عَزَّلَ کا ایدراک نہیں کر سکتا ।" کی یہ جزا اُتھا فرمائی کی اس کو ایمان کرار دے دیا کریں کی وہ جانتا ہے کی بندے اس سے آگے نہیں بढ़ سکتے ।⁽¹⁾

1.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی تَعْدِیدِ نَعْمَ اللَّهُ، الحدیث: ۴۶۲۴، ج: ۴، ص: ۱۵۲.

عَنْهُ رَحْمَةُ اللّٰهِ الْعَفَارُ
 ﴿199﴾....ہجرتے سیمیوں نا سالہ بین موسماں فرماتے ہیں کہ میں نہیں جانتا کہ میڈ پر فلٹی ہریں **اَللّٰهُ** عَزُوجٌ کی میڈوں نے میں تھے اور جس کی وجہ سے جاگل ہو گئی ہے یا اس کی وجہ سے اپنے میڈ کی وجہ سے جاگل ہو گئی ۔”⁽¹⁾

سَابِيَرَوِ شَاكِرَ كَوْنَ ؟

﴿200﴾....ہجرتے سیمیوں نا **اَبُدُلِلَاهُ** بین اُمُّہ بین اُلَّا بین اُس فرماتے ہیں کہ میں نے امام موسیٰ شاکری ن، سیمیوں شاکری ن کو یہ ارشاد فرماتے سو نا : “دو خُلُوطَتِنْ اَسْكِنْ ہیں کہ اگر کسی بندے میں پاہیں جائے تو **اَللّٰهُ** عَزُوجٌ اسے سا بیرو شاکر لی خ دےتا ہے اور جس میں نہ ہوں تو اسے سا بیرو شاکر نہیں لی خ دتا । جس نے دینی کاموں میں اپنے سے بہتر کسی شاخ کو دے خ کر اس کی ایک دنیا کی اور جس نے دنیا کے معاہدوں میں اپنے سے کسی کم تر کو دے خ کر **اَللّٰهُ** عَزُوجٌ کے فَاجِل پر اس کا شُوك ادا کیا تو **اَللّٰهُ** عَزُوجٌ اسے سا بیرو شاکر لی خ دےتا ہے اور جس نے دینی عمر میں اپنے سے کم تر اور دنیا کی عمر میں بتر کو دے خا اور فیر جس نے میں تھے سے مہر کیا تو اس کی وجہ سے سا بیرو شاکر نہیں لی خ گا ।”⁽²⁾

جِنْتَ مِنْ گَرَ

﴿201﴾....ہجرتے سیمیوں نا **اَبُدُلِلَاهُ** بین اُمُّہ بین اُلَّا بین اُس فرماتے ہیں کہ چار خُلُوطَتِنْ اَسْكِنْ ہیں اگر کسی میں پاہیں جائے تو **اَللّٰهُ** عَزُوجٌ جِنْتَ میں اس کے لیے اک گر بنادے گا :

①.....الزهد لابن مبارك ، باب ماجاء في التوكيل ، الحديث: ٤٢٧ ، ص: ٤٣ .

②.....سنن الترمذى ، كتاب صفة القيامة ، باب ٥٨ ، الحديث: ٢٥٢٠ ، ج: ٤ ، ص: ٢٢٩ .

- (1)....جو اپنے مुआملا کی ہیفاظت کے وکٹ **اللَّهُ أَكْبَرُ** کہے ।
- (2)....جب مُسیبَت پہنچے تو **وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** کہے ।
- (3)....جب کوچ میلے تو **الْحَمْدُ لِلَّهِ** کہے یا' نی شُوك ادا کرے ।
- (4)....جب کوئی گُناہ کر بےٹے تو **أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ** کہے یا' نی تُوبَا کرے ।⁽¹⁾

ہر فے ل کو شُوك

«202»....ہज़رَتِ سَيِّدِ الْعَالَمِينَ مُحَمَّدُ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ فَرِمَاتَ هُنَّ كِي
ہجَّرَتِ سَيِّدِ الْعَالَمِينَ نُوْہَ عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَزَّوَجَلَّ کے
إِنْتِهَارِ شُوكِ گُنجَارِ بَنْدَےِ ثَرِيَّ، آپ جب خَاتَمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ کا
شُوكِ بَجَأَ لَآتَهُ، جب پَيَّتَ عَزَّوَجَلَّ کا شُوكِ اَدَاءَ کَرَتَهُ
اوَّرَ وَآخِرَ کَرَتَهُ اَوَّرَ وَآخِرَ جب کوئی شَرِيَّ پَکَدَتَهُ تَبَّا عَزَّوَجَلَّ کا
شُوكِ اَدَاءَ کَرَتَهُ اَوَّرَ وَآخِرَ جب کوئی شَرِيَّ پَکَدَتَهُ تَبَّا عَزَّوَجَلَّ کا
شُوكِ اَدَاءَ کَرَتَهُ । چُنَانْچَهُ، عَزَّوَجَلَّ نے ہُنَّ کی تَآ'رِیَفَ
فَرِمَاتَ هُنَّ کِی ہر شُوكِ اَدَاءَ کَرَتَهُ :

إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ①

تَرْجِمَةً كَنْجُولَ إِيمَانٌ : بَشَكَ وَهُوَ

(۳) الْأَسْرَاءَ : ۱۵

بَدَا شُوكِ گُنجَارِ بَنْدَاهُ ثَرِيَّ ②

ہر کام کے بَا'دَ الحَمْدُ لِلَّهِ کَوْهَتَے

«203»....ہجَّرَتِ سَيِّدِ الْعَالَمِينَ مُحَمَّدُ بَنِ کَابِرِ کَرَجِی فَرِمَاتَ هُنَّ کِي
ہجَّرَتِ سَيِّدِ الْعَالَمِينَ نُوْہَ عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ تَنَاهُوْلُ فَرِمَاتَهُ تَوْهِیَّہُ
پَدَّتَهُ، جب پَانِی نَوْشَ فَرِمَاتَهُ تَوْهِیَّہُ پَدَّتَهُ، جب کَپَدَا پَهَنَتَهُ تَوْهِیَّہُ پَدَّتَهُ،
جب سُوْوارَ پَدَّتَهُ، جب کَپَدَا پَهَنَتَهُ تَوْهِیَّہُ پَدَّتَهُ، جب سُوْوارَ پَدَّتَهُ

1.....ما هو رواة نعيم بن حماد في نسخته عن ابن المبارك، باب في التهليل.....الخ، الحديث:

.۱۸۲ ص .۵۰

2.....الزهد لابن مبارك ، باب ذكر رحمة الله تبارك وتعالي ، الحديث: ۹۴۰، ص .۳۲۹

ہوتے تو ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَزَّوَجَلَّ﴾ پढھتے । بس ﷺ نے ان کا نام ہی شوک
گujarati bantda rakh diya ।⁽¹⁾

شُوكَنَعُ نے' مَتَ مِنْ نَا فَرَمَانَيْ نَكَرَ جَاءَ
 ﴿204﴾....کیسی ہکیم و دانا شاخس کا کول ہے کیا اگر ﷺ
 اپنی نا فرمائی پر اب ن دے تو اس کی نے' مَتَ کے شوکانے
 میں اس کی نا فرمائی بھی ن کی جائے ।⁽²⁾

تمت بالخير

٧٨٦
مُدِيَّة
٩٢

﴿غُرِيبَتَ كَه خِلَافُ جَانِغُ ! جَارِي رَهَيَ﴾

﴿نَ غُرِيبَتَ كَرَنَغُ نَ سُونَنَغُ﴾

إِنْ شَاءَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ

١.....الزهد للإمام أحمد بن حنبل، قصة نوح عليه السلام، الحديث: ٢٨١، ص ٨٩.

٢.....شعب الإيمان للبيهقي، باب في تعدد نعم الله، الحديث: ٤٤٨، ج ٤، ص ١٣٠.

مأخذ مراجع

كتاب	مصنف / المؤلف	طبعہ
قرآن مجید	کلام باری تعالیٰ	مکتبہ برکات المدینہ
ترجمہ قرآن کنز الایمان	اعلیٰ حضرت امام احمد رضا خان رحمة الله علیہ متوفی ۱۳۴۰ھ	مکتبہ برکات المدینہ
تفسیر الدر المتنور	امام جلال الدین سیوطی شافعی رحمة الله علیہ متوفی ۹۶۱ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۰۳ھ
تفسیر الطبری	ابو جعفر محمد بن جریر طبری رحمة الله علیہ متوفی ۳۱۰ھ	دارالكتب العلمية ۱۴۲۰ھ
الجامع الاحکام	ابوعبد الله محمد بن احمد قرقاطی رحمة الله علیہ متوفی ۷۷۱ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۲۰ھ
صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری رحمة الله علیہ متوفی ۲۶۱ھ	دارالسلام ریاض ۱۴۲۱ھ
سنن أبي داود	امام ابو داود سلیمان بن اشعث سجستانی رحمة الله علیہ متوفی ۲۷۰ھ	دارالسلام ریاض ۱۴۲۱ھ
سنن الترمذی	امام محمد بن عیسیٰ ترمذی رحمة الله علیہ متوفی ۲۷۹ھ	دارالسلام ریاض ۱۴۲۱ھ
سنن النسائی	امام احمد بن شعیب نسائی رحمة الله علیہ متوفی ۳۰۳ھ	دارالسلام ریاض ۱۴۲۱ھ
سنن ابن ماجہ	امام محمد بن زید القزوینی ابن ماجہ رحمة الله علیہ متوفی ۲۷۳ھ	دارالسلام ریاض ۱۴۲۱ھ
السنن الکبریٰ	امام احمد بن شعیب نسائی رحمة الله علیہ متوفی ۳۰۳ھ	دارالكتب العلمية ۱۴۱۱ھ
المؤطا	امام مالک بن انس رحمة الله علیہ متوفی ۱۷۹ھ	دارالمعرفة ۱۴۲۰ھ
المسند	امام احمد بن حنبل رحمة الله علیہ متوفی ۲۴۱ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۱ھ
الزهد	امام احمد بن حنبل رحمة الله علیہ متوفی ۲۴۱ھ	دارالغد الحدید ۱۴۲۶ھ
العلل و معراج الرجال	امام احمد بن حنبل رحمة الله علیہ متوفی ۲۴۱ھ	المکتب الاسلامی ۱۴۰۸ھ
المعجم الكبير	حافظ سلیمان بن احمد طرانی رحمة الله علیہ متوفی ۳۶۰ھ	دار احیاء التراث ۱۴۲۲ھ
المعجم الاوسط	حافظ سلیمان بن احمد طرانی رحمة الله علیہ متوفی ۳۶۰ھ	دارالكتب العلمية ۱۴۲۰ھ
كتاب الدعاء	حافظ سلیمان بن احمد طرانی رحمة الله علیہ متوفی ۳۶۰ھ	دارالكتب العلمية ۱۴۲۱ھ
شعب الایمان	امام ابوبکر احمد بن حسین بیهقی رحمة الله علیہ متوفی ۴۵۸ھ	دارالكتب العلمية ۱۴۲۱ھ
الزهد الکبیر للبیهقی	امام ابوبکر احمد بن حسین بیهقی رحمة الله علیہ متوفی ۴۵۸ھ	موسیٰ کتب الشفافية ۱۴۱۷ھ
الاسماء والصفات	امام ابوبکر احمد بن حسین بیهقی رحمة الله علیہ متوفی ۴۵۸ھ	مکتبۃ السوادی جملة ۱۴۱۳ھ
حلیۃ الاولیاء	امام الحافظ ابو نعیم اصفہانی رحمة الله علیہ متوفی ۴۳۰ھ	دارالكتب العلمیہ ۱۴۱۸ھ
المستدرک	امام ابو عبد الله محمد بن عبدالله الحاکم رحمة الله علیہ متوفی ۴۰۵ھ	دارالمعرفة ۱۴۱۸ھ
المصنف	امام حافظ ابو بکر عبد الرزاق بن همام رحمة الله علیہ متوفی ۲۱۱ھ	دارالكتب العلمیہ ۱۴۲۱ھ
المصنف	حافظ عبدالله محمد بن ابی شیخ العسی رحمة الله علیہ متوفی ۲۳۵ھ	دارالفکر بیروت ۱۴۱۱ھ
مسندانی یعلی	امام ابو یعلی احمد بن علی موصیٰ رحمة الله علیہ متوفی ۳۰۷ھ	دارالكتب العلمیہ ۱۴۱۸ھ
الزهد	امام عبدالله بن المبارک مرزوقی رحمة الله علیہ متوفی ۱۸۱ھ	دارالكتب العلمیہ

دارالخطباء للكتاب الإسلامي	هناذبن سري كوفي رحمة الله عليه متوفى ٢٤٣ هـ	الزهد
دارالكتب العلمية	حافظ شيرودي بن شهردار بن شيرودي دليلي رحمة الله عليه متوفى ٥٠٩ هـ	الغرسوس بمأثور الخطاب
دارالكتب العلمية	امام حافظ معمرين راشد ازادي رحمة الله عليه متوفى ١٥٣ هـ	كتاب الجامع لمعمر
دارالكتب العلمية	امام ابن عساكر رحمة الله عليه متوفى ٥٧١ هـ	تاريخ مدينة دمشق
دارالكتب العلمية	امام جلال الدين عبدالرحمٰن بن أبي بكر سوطري رحمة الله عليه متوفى ٩١١ هـ	جمع الحوامع
دارالكتب العلمية	محمدبن سعدبن منيع هاشمي بصرى رحمة الله عليه متوفى ٢٣٠ هـ	الطبقات الكبرى
دارالكتب العلمية	امام ابو احمد عبد الله بن عدي جرجاني رحمة الله عليه متوفى ٣٦٥ هـ	الكامل في ضعفاء الرجال
دارالكتب العلمية	امام ابو يحيى احمدبن علي خطيب بغدادي رحمة الله عليه متوفى ٤٦٣ هـ	تاريخ بغداد
دارالكتب العلمية	امام ابو الحسن محمدبن محمدالحنبلى رحمة الله عليه متوفى ٥٢٦ هـ	طبقات حنابلة
دارالكتب العلمية	جامع بيان العلم وفضله الامام الحافظ ابن عبد البر القرطبي رحمة الله عليه متوفى ٤٦٣ هـ	جامع بيان العلم وفضله
دارالكتب العلمية	امام ابو الفرج ابن جوزى رحمة الله عليه متوفى ٥٩٧ هـ	صفة الصفوة
دارالكتب العلمية	امام يوسف بن عبد الله بن محمدبن عبد الرحمن رحمة الله عليه متوفى ٤٦٣ هـ	بهجة المجالس
دارالفنون	ابو يحيى احمدبن جعفر بن محمد خراطلى رحمة الله عليه متوفى ٣٢٧ هـ	فضيلة الشكر
دارالكتب العلمية	ابو يحيى احمدبن مروان دينوري رحمة الله عليه متوفى ٥٣٣ هـ	المجالس وجوائز العلم
دارالكتب العلمية	ابو عبد الله نعيم بن حماد رحمة الله عليه متوفى ٢٢٨ هـ	ناهرورة نعيم بن حماد

مَدْنَىٰ كَافِلُوںْ ڈُؤٰرِ فِکْرِ مَدْنَىٰ نَا کِی بَهَارِ

“دا’वتےٰ اسلامی” کے سੁਜਨਾਂ ਭਰੇ “ਮਦਨੀٰ کਾਫ਼ਿਲਾਂ” ਮੈਂ ਸਫਰ ਔਰ ਰੋਜਾਨਾ “ਫਿਕਰੇٰ ਮਦੀਨਾ” ਕੇ ਜ਼ਰੀਏ “ਮਦਨੀٰ ਇਨਾਮਾਤ” ਕਾ ਰਿਸਾਲਾ ਪੁਰ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਮਦਨੀ (ਇਸਲਾਮੀ) ਮਾਹ ਕੇ ਇਕਿਦਾਈ ਦਸ ਦਿਨ ਕੇ ਅਨ੍ਦਰ ਅਪਨੇ ਯਹਾਂ ਕੇ (ਦਾ’ਵਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਕੇ) ਜਿਸਾਦਾਰ ਕੋ ਜਾਸ਼ੁ ਕਰਵਾਨੇ ਕਾ ਮਾ’ਮੂਲ ਬਨਾ ਲੀਜਿਧੇ ।

ਇਸ ਕੀ ਬਰਕਤ ਸੇ “ਪਾਬਨਦੇ ਸੁਨਨਤ” ਬਨਨੇ, “ਗੁਨਾਹਾਂ ਸੇ ਨਫਰਤ” ਕਰਨੇ ਔਰ “ਈਮਾਨ ਕੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ” ਕੇ ਲਿਧੇ ਕੁਢਨੇ ਕਾ ਜੇਹਨ ਬਨੇਗਾ ।

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُسِّلِمِينَ أَتَابَعُدُ فَأَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَنِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

‘नेक’ नमाज़ी बनने के ‘लिये

हर जुमे’रात बा’द नमाजे मगरिख आप के यहां होने वाले दा’वते इस्लामी के हफ्तावार सुन्तों भरे इज्जिमाअः में रिजाए इलाही के लिये अच्छी अच्छी नियतों के साथ सारी रात शिर्कत फ़रमाइये ﴿१३﴾ सुन्तों की तरबियत के लिये मदनी क़ाफ़िले में आशिक़ाने रसूल के साथ हर माह तीन दिन सफ़र और ﴿१४﴾ रोज़ाना जाएज़ा लेते हुए नेक आ’माल का रिसाला पुर कर के हर मदनी माह की पहली तारीख अपने यहां के जिम्मेदार को जम्म अः करवाने का मा’मूल बना लीजिये ।

मेरा मदनी मक़सद : “मुझे अपनी और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश करनी है । ” إِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِاَوْجِلُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِاَوْجِلُ अपनी इस्लाह के लिये “नेक आ’माल” पर अमल और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश के लिये “मदनी क़ाफ़िलों” में सफर करना है । إِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِاَوْجِلُ

